

ОСВІТНІЙ ФАКТОР

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ
№2(14), 2025

Засновник громадська організація «Спілка освітян України»

Головний редактор, науковий консультант, доктор педагогічних наук
Вербицький В.В.

Літературний редактор, коректор
Петлицька В.П.

Редакційна колегія

Бардин М.Я., кандидат філософських наук;
Безусько А.Г., кандидат біологічних наук, доцент;
Бех І.Д., академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор;
Бордюг Н.С., доктор педагогічних наук, професор;
Вербицька О.В., методист в/к НЕНЦ, заслужений працівник освіти України;
Драган О.А., методист в/к НЕНЦ;
Захарченко Г.І., заступник голови ГО «Спілка освітян України»;
Кацурак В.П., заступник директора з навчально-виховної роботи НЕНЦ;
Кириченко В.І., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Кліменко В.І., заступник директора з навчально-методичної роботи НЕНЦ;
Корнієнко А.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Костенко С.О., доктор біологічних наук, доцент;
Лещенко М. П., доктор педагогічних наук, професор;
Лорен Спіт, доктор філософії (PhD);
Мачуський В.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Медведева Т.В., кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник;
Педан Ю.Ф., директор Дніпропетровського обласного еколого-натуралістичного центру;
Петлицька В.П., методист НЕНЦ;
Первушевська І.О., заслужений працівник освіти України;
Просіна О.В., кандидат педагогічних наук, доцент;
Сапіга Ю.С., директор БО «Грін Крос Україна»;
Семенченко Н.І., заступник голови ГО «Спілка освітян України»;
Цюнь Л.О., методист в/к НЕНЦ;
Шкільна І.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Щепкін Є.Ю., методист НЕНЦ.

Журнал можна передплатити, придбати за адресою:
м. Київ-74, вул. Вишгородська, 19, НЕНЦ

Всеукраїнський науково-педагогічний журнал «ОСВІТНІЙ ФАКТОР».
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 962 від 21.03.2024 р. «Ідентифікатор медіа» – R30-03714

Виходить з 2022 р.

Підписний індекс 76964

Рукописи не рецензуються й не повертаються.

Деякі матеріали друкуються в порядку обговорення.

Статті журналу відтворено з авторських оригіналів. Відповідальність за грамотність,
автентичність цитат, достовірність фактів та посилань несуть автори статей.

Адреса редакції: 04074, м. Київ, вул. Вишгородська, 19, НЕНЦ
Тел./факс 430-0260. Тел. 430-0064, 430-2222
<https://nenc.gov.ua>, E-mail: nenc@nenc.gov.ua

Надруковано в ТОВ «НВП «Інтерсервіс».
Підготовлено до друку 07.05.2025

ЗМІСТ

100 РОКІВ ДОСВІДУ

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У 1925–2025 РОКАХ ВЕРБИЦЬКИЙ В.В.	3
---	---

РОЗДІЛ I. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СУСАХІНА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА	6
ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ УСЕНКО ЛАРИСА	14

РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ НАПРАЦЮВАННЯ

СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВІДПОЧИНКУ НА ПРИКЛАДІ ПЕЧЕРИ КРИШТАЛЕВА ТОКАР ІВАННА ВОЛОДИМИРІВНА	22
ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК НА ЗАНЯТТЯХ ХОРОВОГО СПІВУ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КАРПІНЕЦЬ А.М.	30

РОЗДІЛ III. ПРИРОДНИЧА ОСВІТА

СТРАТЕГІЇ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ ТА ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ Л.М. СПІТ	38
--	----

РОЗДІЛ IV. STEAM-ОСВІТА

ВІД ІНІЦІАЦІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ STEM/STEAM/STREAM-ПРОЄКТІВ ШУБЧИНСЬКИЙ В.Д., ГУСАК І.Є., МЄНАФОВА Ю.В.	44
ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІТНЬОЇ STEM-ШКОЛИ НА БАЗІ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЧЕРНЕГА ІРИНА АРКАДІЇВНА	48

РОЗДІЛ V. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

МЕТОДОЛОГІЯ ЗДІЙСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КОМУНАЛЬНОМУ ЦЕНТРІ ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА, СПОРТУ ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПШЕНИЧНА ОКСАНА ГРИГОРІВНА	56
---	----

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У 1925–2025 РОКАХ

Вербицький В.В.,

*доктор педагогічних наук, професор,
директор Національного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді МОН України*

У 1925 році в Києві створена Центральна дослідно-педагогічна агробіостанція.

За 100 років свого існування заклад очолювали відомі педагоги. Так, першим директором Станції був Ф.М. Трескін (1925–1931). У 1933–1941 роках та у 1946–1959 роках заклад очолював Д.Л. Сергієнко (згодом доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка), у 1960–1991 р.р. директором була Заслужений вчитель України Л.П. Манорик. З 1992 р. Центр очолює доктор педагогічних наук, професор В.В. Вербицький.

Серед юннатів майбутні відомі вчені-зоологи: Михайло Воїнственський (орнітолог, доктор біологічних наук, професор), Леонід Смогоржевський (доктор біологічних наук, професор), Віктор Єрмоленко (доктор біологічних наук, професор).

У 1957 році було зведено будівлю Станції у стилі класицизму (архітектор Л.Б. Каток), яка і досі використовується як головний корпус. Помітної позитивної динаміки набуло залучення дітей до науково-дослідницької роботи. Особливою популярністю користуються гуртки зоологічного профілю. Серед юннатів майбутні відомі вчені-зоологи: І.А. Акімов (доктор біологічних наук), В.П. Шарпіло (доктор біологічних наук), Ю.Г. Верверс (доктор біологічних наук), пізніше Г.Д. Сергієнко (кандидат біологічних наук), Г.М. Нікітенко-Павлик (кандидат біологічних наук) та багато інших.

У 1983 році було відкрито Музей хліба, якому у 1985 році присвоєно звання «Народний».

У 1983 році відкрито нове приміщення табору «Юннат». На базі табору працює школа передового досвіду, де щоліта відпочивали і обмінювались досвідом більше 1000 кращих юних натуралістів.

У 1990-х роках набуває розвитку радіоекологічна освіта. За сприяння Української екологічної спілки «Врятування від Чорнобилів» (голова, кандидат фізико-математичних наук Є.В. Корбецький) на базі закладів позашкільної освіти створено 37 радіоекологічних інформаційно-навчальних центрів, оснащених радіометричною та дозиметричною апаратурою. Підтримав ідею створення радіоекологічних інформаційно-навчальних центрів Народний депутат України 2 скликання (1994–1998 рр.) та 3 скликання (1998–2002 рр.) Іван Захарович Кірімов.

Педагоги закладів освіти пройшли навчання на курсах за програмою, розробленою науковцями Інституту ядерних досліджень НАН України.

Важливими подіями в діяльності Центру стало створення науково-художнього журналу для дітей та юнацтва «Паросток» (1995), видання інформаційно-методичного вісника «Еколого-натуралістична творчість» (1995).

Знаковою подією 1997 року стала участь учнівської молоді у Науково-освітній програмі «Вчителі та учні досліджують рослини в космосі». Це перший міжнародний проєкт Центру. Координували роботу учнівської молоді Єлизавета Львівна Кордюм — доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного, і Володимир Іванович Назаренко, провідний науковий співробітник Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України, кандидат біологічних наук.

Активними учасниками міжнародного експерименту стали близько 40 тисяч українських та американських школярів, вчителі, студенти, вчені. Вони, синхронно з першим космонавтом України Леонідом Каденюком, розпочали дослідження з рослиною

Brasicarapa в закладах середньої та позашкільної освіти. Науково-освітня програма виконувалася під егідою NASA і Національного космічного агентства України. В результаті багатотисячний колектив набув досвіду проведення міжнародних освітніх програм. Спільно з NASA започатковані спільні науково-освітні програми: «Обмін вчителів та учнів України і США у галузі вивчення космосу»; «Насіння-II» (ріст і розвиток томатів після перебування в космосі); «Дафнія» (методи біотестування об'єктів навколишнього середовища в умовах космічного польоту); «Рапс і метелик» (вплив моделювання мікрогравітації на ріст і розвиток рослини та комахи); «Гумати і гідропоніка» (шляхи підвищення продуктивності рослин в закритому просторі); «Міжнародний інститут води» (найбільш масовий проєкт, підтриманий Демократичним грантом відділу преси, науки та культури посольства США в Україні).

Знаковою подією 2000 року стало створення Дитячого екологічного парламенту (ДЕП). У різні роки в роботі ДЕП брали участь: Народний депутат Верховної Ради України III скликання, голова Української екологічної асоціації «Зелений світ» Юрій Самойленко, Міністр охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України у 1998–2000 роках, Міністр екології та природних ресурсів України у 2002–2003 роках В.Я. Шевчук, Голова Всеукраїнської екологічної ліги Тетяна Тимочко, представники громадських екологічних організацій та наукових установ.

Знаковою подією цього періоду є присвоєння закладові звання «Національний» Указом Президента України від 17 лютого 2001 року №96. Указ Президент України Л.Д. Кучма підписав на відкритті Школи ремесел Центру.

З 2001 року педагогічний колектив НЕНЦ працює над реалізацією «Концепції екологічної освіти України» (2001 р.). Створена Всеукраїнська науково-методична рада з екологічної освіти та виховання (наказ Міністерства освіти і науки України №284 від 13 травня 2003 р.).

У 2004 році Україна вперше виступила повноправною країною-учасницею Міжнародної виставки науки та інженерії (ISEF) після афіліації національного етапу конкурсу під назвою Intel Еко-Україна. Національний еколого-натуралістичний

центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України виступив у ролі установи-організатора конкурсу Еко-Техно Україна.

У березні 2006 року територія НЕНЦ отримала статус дендрологічного парку місцевого значення «Юннатський» (Рішення Київської міської ради «Про оголошення території Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти України дендрологічним парком «Юннатський» місцевого значення» від 09.03.2006 №163/3260).

Здобутки українських науковців, педагогічні інновації, кращі освітні практики оприлюднюються на сторінках «Наукового вісника Національного еколого-натуралістичного центру» (видається з 2015 року).

Для привернення уваги широкого загалу до екологічної проблематики започатковане видання газети «Юннат» (2016).

В рамках соціального партнерства НЕНЦ спільно із компанією Syngenta в Україні у 2017 року відкрито «Агроклас» — модернізований навчальний клас, оснащений необхідним технічним та лабораторним обладнанням для проведення занять з агрономії для вихованців закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Наприкінці 2018 р. набув популярності серед учнівської молоді науково-освітній проєкт «Вчителі та учні беруть участь в екологічному моніторингу Антарктиди» в рамках Міжнародного наукового проєкту «Дослідження стану виводкових колоній пінгвінів *P. raruata* *P. adeliae* в підрайоні ККАМЛР 48.1 з використанням мережі фотокамер CEMP (CCAMLEcosystemMonitoringProgram)».

У 2020-х роках НЕНЦ успішно проводить більше 70 масових заходів з учнівською молоддю.

У 2022 році започатковано Всеукраїнський науково-педагогічний журнал «Освітній фактор» (спільне видання громадської організації «Спілка освітян України» та Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки України).

З 2023 року запроваджені Авторські педагогічні майстерні «Екологічна просвіта для сталого розвитку: виклики та реалії сьогодення» та «STEM – світ інноваційних можливостей: досвід роботи закладів позашкільної освіти».

Розгалужена мережа міжнародних освітніх зав'язків Центру дозволяє вихованцям і педагогам щорічно брати участь у престижних конкурсах, а саме:

Міжнародному конкурсі комп'ютерних проєктів «INFOMATRIX» та Міжнародній науково-технічній виставці Regeneron ISEF.

Упродовж 20-х років реалізуються значущі проєкти у сфері національно-патріотичного виховання здобувачів освіти: Всеукраїнська дитячо-юнацька еколого-патріотична гра «Паросток»; Всеукраїнський фестиваль патріотичних дій; Всеукраїнський заочний конкурс робіт юних фотоаматорів «Моя країна – Україна!»; Всеукраїнський екологічний конкурс «Мала річка моєї батьківщини».

У 2024 році започатковано спільно з Національним ботанічним садом імені М.М. Гришка НАН України проведення Всеукраїнського конкурсу проєктів озеленення «Культура домівки».

У новітній історії НЕНЦ з лави вихованців свій науковий шлях розпочали: Іван Парнікоза – доктор біологічних наук, завідувач відділу біології і екології Національного антарктичного центру, Тамара Бердєєва – професор кафедри біотехнології Університету Сан-Дієго (Каліфорнія, США), Ольга Платонова – професор кафедри молекулярної біології

Оксфордського університету (Велика Британія), Леонід Горобець – доктор біологічних наук, працює у палеонтологічному відділі Національного науково-природничого музею НАН України, Абражевич Поліна – член Ради молодих вчених Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України та багато інших.

За роки незалежності України Центр відідали видатні особистості: Президенти України Л.Д. Кучма і В.А. Ющенко, льотчик-випробувач першого класу, космонавт, генерал-майор авіації Л.К. Каденюк – перший і єдиний астронавт незалежної України; письменник і громадський діяч Іван Драч; Київський міський голова О.О. Омельченко; Міністри освіти України О.Я. Савченко, В.Г. Кремінь та С.М. Ніколаєнко; видатні науковці: М.Г. Жулинський, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, академік НАН України; академік НАПН України В.О. Моляко; академік НАПН України Л.М. Карамушка; академік НАПН України І.Д. Бех та ін.

Сьогодні Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді – це класичний профільний заклад позашкільної освіти, основними завданнями якого є освітня, науково-методична та інноваційна діяльність.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сусахіна Людмила Володимирівна,

*виконувач обов'язків директора, заступник директора
з навчально-методичної роботи*

Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді

Вступ

Життя постійно змінюється, змушуючи до змін і позашкільну освіту. Її розвиток вимагає нових форм організації навчально-виховного процесу, нових ритмів, методів узгодження з вимогами сучасного життя та потребами особистості. А оскільки педагогічна праця й педагогічна творчість є синонімами, то це дає підстави розглянути способи їх розвитку.

Нині світ змінився і педагогічна реальність стала іншою, тож логічно, що й вимоги до педагога нові, адже змінюються його функції у професійній діяльності. Він перетворюється не лише на організатора самостійної пізнавальної діяльності вихованців, а й виступає координатором людинотворчого процесу. Зрозуміло, що задовольнити запити сучасної спільноти може лише той педагог, який знає різні стилі виховання та навчання, уміє їх ефективно поєднувати у процесі професійної діяльності.

Ефективність функціонування системи освіти значною мірою залежить від наявності кваліфікованих, творчих педагогічних працівників. Педагог нині постає як ключова фігура оновлення закладу освіти. Це спонукає до ретельного планування у сферах управління закладом, що має формувати особистість педагога, підвищувати його професіоналізм.

Динамічні зміни життя в Україні вимагають нового педагогічного бачення й зміни парадигми професійного саморозвитку педагога. Очевидно, що новий ритм роботи методичної служби закладу освіти може виникнути лише на основі зіставлення досвіду, педагогічного діалогу, підвищення ділового тону педагогічних працівників, створення в педагогічному колективі творчої атмосфери, систематизації знань педагогів, підвищення рівня їхньої майстерності.

Сьогодення потребує творчого педагога, педагога-дослідника, який прагне до вершини

педагогічної майстерності, підкорити яку, мабуть, нікому не вдалося, бо межі росту, вдосконалення немає. Тому науково-методична робота сьогодні потребує нових підходів. У її структурі має виявлятися вся сукупність умов розвитку особистості педагога й досягнення акмеологічного рівня (тобто найвищого ступеня розвитку) його професіоналізму.

Педагог не лише вчить чи виховує, він формує світосприйняття й світорозуміння, світогляд і волю, ідеали, поняття моральності і краси; він формує духовно-інтелектуальну творчу особистість, адаптовану до нових умов. Саме це зумовлює вирішальну перетворювальну діяльність педагога в режимі пошуку. У зв'язку з цим важливе значення має побудова у навчальному закладі ефективної системи методичної роботи.

Оновлення педагогічного процесу в сучасному закладі освіти визначає нові вимоги до діяльності педагога. Щоб закріпити прорив до нової гуманістичної національної освіти, суспільству потрібно плекати особистість педагога. Це має бути не лише фахівець, а й людина культури, яка має значний особистісний вплив, творчий педагог, здатний до розвитку талантів дитини, збереження її індивідуальності.

В умовах інтенсивного оновлення освіти педагог потребує системної та цілеспрямованої науково-методичної й організаційної підтримки, і ця потреба стрімко зростає. Саме тому актуальним є завдання створення в закладі освіти умов для неперервної освіти й особистісного розвитку кожного педагога. Методична служба має стати центром, де збагачуються знання педагога про нові досягнення в галузі освіти, змінюється його мислення. Такий підхід потребує пошуку нових форм діяльності з підвищення рівня кваліфікації та професійної майстерності педагога.

Зміст і форми методичної роботи в сучасному закладі освіти

Поняття про методичну роботу

Підвищення кваліфікації педагогів – процес неперервний, найважливішою його складовою є методична робота. Удосконалення самої методичної роботи неможливе без правильного розуміння її основного призначення, кола її завдань, вимог до її організації, проведення хоча б елементарних досліджень.

Поняття «методична робота» міцно увійшло до педагогічного лексикону. Розглянемо як це поняття пояснюють в педагогічній літературі.

Методична робота в освітніх закладах – частина неперервної освіти педагогів. Її мета – освоєння найраціональніших методів і прийомів навчання й виховання дітей, підвищення рівня загальнодидактичної та методичної підготовки педагога до організації та ведення навчально-виховної роботи. Її реалізують протягом навчального року й органічно поєднують із повсякденною практикою педагогів [10].

Методична робота – це основний вид освітньої діяльності, що являє собою сукупність заходів адміністрації навчального закладу та педагогів для опанування методів і прийомів навчально-виховної роботи, творчого застосування їх у роботі, пошуку нових, найбільш раціональних та ефективних форм і методів організації освітнього процесу [9].

Творча педагогічна діяльність багатогранна, але в педагогічній науковій літературі виокремлюють п'ять основних підсистем, у яких вона може реалізуватися (табл. 1).

У зазначених підсистемах творчість педагога виявляється по-різному: один і той же педагог може мати сильну дидактичну підготовку, але не знати достатньою мірою форм і методів управління освітнім процесом. Інший спроможний продуктивно й цілеспрямовано організувати масові заходи з вихованцями, а щодо самоосвіти не виявляє особливої зацікавленості. Тому в різних напрямках своєї професійної діяльності педагоги зазвичай досягають різного рівня творчості.

Таблиця 1

Основні підсистеми творчої педагогічної діяльності				
↓	↓	↓	↓	↓
дидактична	виховна	організаційно-управлінська	громадсько-педагогічна	самовдосконалення

Завдання методичної роботи

Завдання методичної служби – моделювати й створювати умови для самореалізації й удосконалення особистості насамперед педагога, а потім і вихованця, в умовах переходу від традиційних форм організації освітньої діяльності до розвивальних, проблемних. За такого підходу кожний керівник закладу освіти, кожний педагог має змогу якнайповніше розкрити свої здібності, набути навичок дослідницької діяльності, розвинути ініціативу й творчість, використати досвід, наукові дослідження колег [7].

Методична робота має бути життєвою потребою кожного окремого педагога й, водночас, обов'язковою вимогою, необхідною умовою забезпечення ефективного функціонування й розвитку закладу освіти.

Діяльність методичної служби спрямована на виконання таких завдань:

- розробка методичного забезпечення освітнього процесу;
- інформаційне забезпечення педагогічних працівників із питань педагогіки, психології, фахових дисциплін;
- апробація та введення нових освітніх технологій і систем;
- усебічний розвиток творчих здібностей педагогів, формування в них навичок науково-дослідної роботи, зацікавленості педагогічними технологіями;
- формування позитивного ставлення педагогів до методичної роботи і їхнього вміння здійснювати науково-методичну роботу;
- підвищення рівня методологічної підготовки педагогічних кадрів, перенесення акценту з інформаційних на інтерактивні аспекти навчання;
- виявлення впливу індивідуальності педагога на творчий розвиток вихованця;
- розробка системи організації й стимулювання діяльності педагогів та учнів;
- сприяння виробленню у педагогів умінь і навичок самостійної роботи з метою неперервного підвищення своєї кваліфікації та вдосконалення педагогічної майстерності.

Досягаючи даних завдань, формуємо у педагогів:

- соціальну активність;
- професійну компетентність;
- духовність;
- педагогічну майстерність;
- педагогічну культуру;
- педагогічну творчість.

Основним завданням методичної служби також залишається підвищення методичної культури педагога.

Компоненти методичної культури педагога:

- науковий світогляд;
- загальнонаукова й фахова ерудиція;
- глибокі психолого-педагогічні знання;
- глибокі знання в галузі викладання предмета, методики виховання;
- володіння новітніми технологіями;
- творче мислення;
- конструктивні здібності та схильність до аналітико-синтетичної інтелектуальної діяльності;
- критичність мислення;
- потреба самовдосконалення.

Методична культура педагога є виявом його професійної компетентності.

Структурні елементи професійної компетентності педагога:

- спеціальна компетентність у галузі дисципліни, що викладається;
- методична компетентність у галузі методів формування знань, умінь, навичок;

➤ психолого-педагогічна компетентність у сфері навчання;

➤ диференційовано-психологічна компетентність у галузі мотивів, здібностей, спрямованості вихованців;

➤ рефлексія педагогічної діяльності або суто психологічна компетентність;

➤ компетентність у сфері особистісно зорієнтованої технології навчання;

➤ компетентність у сфері інформаційних технологій;

➤ загальнокультурна й валеологічна компетентності.

Процес управління в закладі освіти має бути зорієнтований особистісно, тому вся робота творчої педагогічної майстерні має бути заснована на діагностуванні професійної діяльності педагогів. Діагностика особливостей педагогічного колективу та його членів – важливий аспект вдалої методичної роботи в закладі освіти [1]. Необхідною умовою оптимізації методичної роботи є наявність об'єктивних даних про особистість і професійні риси кожного педагога. Ці дані можна отримати за допомогою діагностування педагогічних кадрів. Саме після проведення діагностування можна вдало підібрати необхідні форми роботи з педагогами закладу освіти та спланувати методичну роботу на навчальний рік та програму інноваційного розвитку закладу.

ДІАГНОСТИКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ЗАКЛАДУ

Форми методичної роботи

На сучасному етапі для проектування розвитку особистості педагога ефективно використовувати дієві форми методичної роботи:

- наставництво;
- консультації;
- участь у роботі творчих груп;
- участь у роботі методичних об'єднань;
- участь у семінарах-практикумах, конференціях, виставках;
- стажування;
- курси підвищення кваліфікації;
- участь у проєктах.

У процесі реалізації різних форм методичної роботи з педагогами акцентується увага на таких проблемах:

- входження педагога до професійної діяльності;
- розробка й упровадження інноваційних педагогічних технологій;
- активізація особистісного творчого потенціалу педагога;
- розвиток педагогічної майстерності, створення умов для науково-дослідницької діяльності, активного спілкування з науковцями;
- формування у педагогів і вихованців свідомого ставлення до національних і загальнолюдських цінностей як вищої форми особистісного розвитку.

Слід зазначити, що людина прагне професійного розвитку за певних умов:

- коли вона задіяна у спільній роботі та підтримує генеральну мету закладу;
- коли вона може впливати на перебіг її реалізації;
- коли творча активність та ініціатива педагога має підтримку з боку адміністрації і колег;
- коли є перспектива подальшого кар'єрного зростання.

Для цього використовуємо наступні форми роботи:

- тренінги;
- проблемні семінари;
- методичні об'єднання;
- школа педмайстерності;
- семінари-практикуми;
- майстер-класи;
- школа молодого педагога;
- наукові конференції;
- консультації.

У закладах позашкільної освіти склалася певна система науково-методичної роботи з педагогами, яка охоплює колективні, групові й індивідуальні форми роботи.

Класифікація форм методичної роботи:

1. Колективні:

- психолого-педагогічні семінари;
- семінари-практикуми;
- педагогічні читання.

2. Групові:

- методичне об'єднання керівників гуртків;
- творчі групи;
- тренінги.

3. Індивідуальні:

- співбесіди;
- самоосвіта;
- консультації;
- взаємовідвідування занять;
- анкетування.

Поступово увійшли в практику організаційні форми методичної роботи, такі як педрада, методоб'єднання, самоосвіта. Якщо організаційні форми методичної роботи вважають консервативними, тобто такими, які увійшли до форм підвищення кваліфікації, то зміст методичної роботи є змінюваним. Він оновлюється постійно відповідно до практичних потреб закладу освіти.

Віддавна перевіреною і традиційною формою, справжньою школою професійної майстерності є засідання педагогічних рад. Відбувається це ефективно в тих колективах, де зміст їх роботи орієнтований на впровадження в практику досягнень педагогічної науки та педагогічного досвіду. Педагогічні ради розглядають, наприклад, такі питання як шляхи вдосконалення освітнього процесу, психолого-педагогічне вивчення вихованців у колективі, методи навчання та їх оптимальний вибір, методика аналізу проведеного заняття, знань, умінь і навичок вихованців, розвиток учнівського самоврядування [2].

На засіданнях педагогічної ради як вищому органі колективного управління закладом освіти, ставлять найважливіші проблеми підвищення майстерності педагогів, орієнтуючись на їхній зв'язок з результатами процесу навчання й виховання, заслуховують теоретичні повідомлення, виступи з досвіду роботи педагогів, їх творчі звіти. Усе це підсилює вплив педради на зростання майстерності педагогів, підвищує її значущість як органу колективного управління.

Основну доповідь, як правило, готує директор закладу або його заступник. Проєкт підготовки майбутньої педради також готують заздалегідь і доводять до відома педагогів. Чітко сформульоване рішення або рекомендації,

своєчасний контроль за їх виконанням підвищують дієвість і ефективність засідань педагогічної ради закладу освіти.

Методична рада – дорадчий орган при директорові закладу освіти, що сприяє вирішенню пріоритетних психолого-педагогічних проблем діяльності закладу освіти. Її мета: організація та координація методичного забезпечення освітнього процесу, навчання педагогічних кадрів [7].

Завдання методичної ради:

- діагностика стану методичного забезпечення освітнього процесу та методичної роботи в закладі освіти;

- вивчення і впровадження нових технологій в організацію освітнього процесу закладу;

- створення умов для розвитку педагогічної та методичної майстерності педагогів.

Права методичної ради:

- визначати стратегію проведення методичної роботи;

- надавати експертну оцінку результатів науково-методичної роботи в закладі;

- давати рекомендації з планування, змісту, форм роботи;

- вносити пропозиції щодо формування програми розвитку закладу освіти;

- проводити експертизу навчальних програм, що створюють педагоги закладу;

- координувати діяльність методичних об'єднань закладу і творчих груп.

З огляду на рух педагогів-новаторів, що сприяв педагогічним пошукам і педагогічній творчості на місцях, спрямованим на навчання і виховання, а також на формування авторських прийомів і методів, розробку навчальних програм, у закладах освіти з'явилася нова форма методичної роботи – творчі групи. На відміну від методичних об'єднань, склад творчих груп менш стабільний; їх створюють не за принципом споріднених предметів, а за принципом спільності інтересів, захоплення єдиною ідеєю. Чисельність групи може бути різною, але практика свідчить, що у великій групі втрачається душевність і відкритість у спілкуванні, без чого неможлива комунікація. Робота такої групи починається з нової ідеї, пошуків однодумців, визначення плану, розробки ідеї. Поглибивши свої знання, збагатившись новими даними з даного напрямку, члени творчої групи обмінюються інформацією, доповнюючи один одного. Внаслідок цього виникають дискусії, диспути, активізується взаємовідвідування занять, взаємодопомога

педагогів-однодумців. Творче засвоєння нового, розробка навчальних програм, прийомів і методів відбуваються значно швидше, ніж в інших формах методичної роботи [3].

Психолого-педагогічні семінари – одна з форм підвищення кваліфікації за системою Занкова. Особистості вихованця і педагога дедалі більше потребують вивчення. Такі заняття потрібні всім педагогам, тому доцільно створити постійно діючий семінар для всього колективу закладу і проводити його 1–2 рази на півріччя. Дуже важливо, щоб у роботі семінару були органічно пов'язані теорія і практика. За такої організації роботи результатом семінару стають не тільки знання, а й практичні вміння та навички. Під час проведення психолого-педагогічного семінару особливо необхідно забезпечити атмосферу творчості й після теоретичного повідомлення організувати педагогічну дискусію. Такі семінари долучають педагогів до творчої, експериментальної та науково-дослідницької діяльності. Робота постійного семінару помітно підвищує загальну і педагогічну культуру керівника гуртка.

Однією з найголовніших і найефективніших, на нашу думку, форм науково-методичної роботи є індивідуальна праця педагога. Під індивідуальною науково-методичною роботою слід розуміти усвідомлену, цілеспрямовану й неперервну роботу педагога щодо вдосконалення теоретичної й практичної підготовки, необхідної для практичної діяльності, тобто самоосвіти.

Самоосвіта – це цілеспрямована пізнавальна діяльність, скерована самою особистістю на придбання систематичних знань з будь-якої галузі науки, техніки, культури, політичного життя тощо. Підвалинами самоосвіти є цікавість того, хто навчається й самостійне вивчення матеріалу [4]. Особливо успішною самоосвіта є там, де педагоги не шукають необхідних посібників, де бібліотеки закладів укомплектовані науково-педагогічною та методичною літературою. На допомогу педагогам бажано створити каталоги статей із методичних журналів.

Критерії оцінювання результатів самоосвіти:

- педагогічний – реалізація навчальних програм і нових технологій в освітньому процесі, рівень навченості дітей;

- психологічний – рівень психофізіологічного комфорту, розвиток професійних і особистих якостей;

- соціально-психологічний – характер взаємин між учасниками освітнього процесу, розширення комунікативного простору;
- соціальний – рейтинг педагога;
- науково-методичний – підвищення рівня кваліфікації, наявність авторських програм, упровадження педагогічних технологій, активність у науково-методичній роботі.

Продовженням самоосвіти, самостійного вивчення науково-методичної літератури і на цій основі – аналізу власної педагогічної діяльності є практичні конференції. Спираючись на вивчену наукову літературу, аналізуючи свій досвід з точки зору педагогічної науки, педагоги глибоко і всебічно обговорюють важливі для сучасної освіти проблеми. Конференції сприяють розширенню інтересів педагогів, їхньому духовному збагаченню, підвищенню загальної культури. У колективі, де конференції проводять регулярно і якісно, між педагогами мимоволі виникає розмова про книжки і статті. Обмін думками, враженнями поступово перетворюється на потребу.

Однією з найважливіших форм методичної роботи є робота над єдиною методичною темою (проблемою). Вона має бути актуальною для всього колективу, відповідати рівневі його розвитку, сучасним педагогічним ідеям. Єдина методична тема має бути актуальною, важливою для закладу освіти, визначеною з урахування побажань педагогів. Вона має пронизувати всі форми роботи з педагогічними кадрами, містити індивідуальні методичні теми керівників гуртків. Її розробка знаходить своє продовження в самостійних заняттях педагогів, їх самоосвіті.

Один із секретів педагогічної творчості полягає в тому, щоб пробудити в педагога інтерес до пошуку, аналізу своєї роботи. Хто намагається виявити позитивне й негативне на своїх уроках, у своїх взаєминах із вихованцями, той уже досяг половини успіху.

Головні критерії якості методичної роботи:

- результативність – ступінь навченості, вихованості й розвитку вихованців зростає, досягаючи оптимального для кожного рівня (або наближається до нього) за відведений час, без надмірного навантаження дітей;
- раціональна витрата часу – зростання майстерності педагогів відбувається за умови розумних витрат часу й зусиль педагогічних кадрів закладу на науково-методичну роботу

й самоосвіту, тобто без перенавантаження цими видами діяльності;

- зростання задоволеності педагогів своєю працею – у закладі створена така творча атмосфера, такий морально-психологічний клімат, за якого посилюється мотивація до творчої, ініціативної діяльності педагогів.

Особливості організації методичної роботи в Полтавському обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді

Адміністрація нашого закладу надає важливого значення розвитку творчості педагогів. Вона намагається забезпечити можливість не лише планувати, аналізувати й узагальнювати основні напрями творчого пошуку педагогів, а й створює відповідні умови для реалізації творчих задумів.

Організація взаємного обміну думками, творчими знахідками, вивчення ефективності певної педагогічної ідеї, упровадження її в практику роботи колективу – все це завдання адміністрації. Крім цього, у закладі створено сприятливі морально-психологічні умови для розвитку творчості педагога, характерними рисами якого є взаєморозуміння, взаємодовіра і взаємодопомога.

З метою розвитку творчого потенціалу педагогів систематично залучаємо членів педагогічного колективу до виступів на семінарах різних рівнів, засіданнях педагогічної ради, методичних фестивалів, педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях, консиліумах, творчих конкурсах та звітах, до участі в педагогічних виставках. Саме підготовка та участь у таких заходах заохочують педагогів детально ознайомитися з відповідною науково-педагогічною літературою, педагогічним досвідом з окремого питання, переосмислити, удосконалити, засвоїти нові методи та прийоми навчально-виховної роботи. Це спонукає педагога конструктивно сприймати нові ідеї, з'ясовувати їхню суть, досягнення й недоліки, а також толерантно ставитися до переконань своїх опонентів. Така робота формує системне мислення педагога, що пізніше виявляється в цілісному сприйнятті різних педагогічних явищ, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати перспективу творчого зростання.

Чітко спланована методична робота у нашому закладі дає можливість педагогам брати участь як у реалізації вже готових програм, так і в їх плануванні та розробленні, в апробації інновацій та експериментів, постійно

стимулювати розвиток творчого потенціалу педагогів, спрямованого на розвиток особистості вихованця.

Під час розв'язання складних педагогічних завдань у нашому закладі виникла необхідність оновлення форм організації методичної роботи, що максимально забезпечуватиме впровадження інноваційної діяльності в закладі не лише під час роботи з вихованцями, а й під час навчання педагогів.

Пам'ятаючи про те, що методична робота в закладі має являти собою систему аналітичної, організаційної, діагностичної, пошукової, дослідницької, науково-практичної, інформаційної діяльності, яка заснована на досягненнях науки та передового педагогічного досвіду, намагаємося досягти поставленої мети – формування інноваційної освітньої політики, удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників та підвищення ефективності освітнього процесу.

Досвід організації роботи закладу з питань підвищення кваліфікації педагога дає визначити мережу традиційних та інноваційних форм внутрішньої методичної роботи, які становлять її структуру та є новими, нестандартними, проте достатньо ефективними.

Структура чинної методичної роботи передбачає взаємопов'язані елементи, що відповідають меті й завданням, які стоять перед нашим педагогічним колективом та втілюються у різних формах, методах і засобах.

Хрестоматійним для нас став вислів К.Д. Ушинського про те, що «педагог як фахівець живе доти, доки вчиться». Сприятли

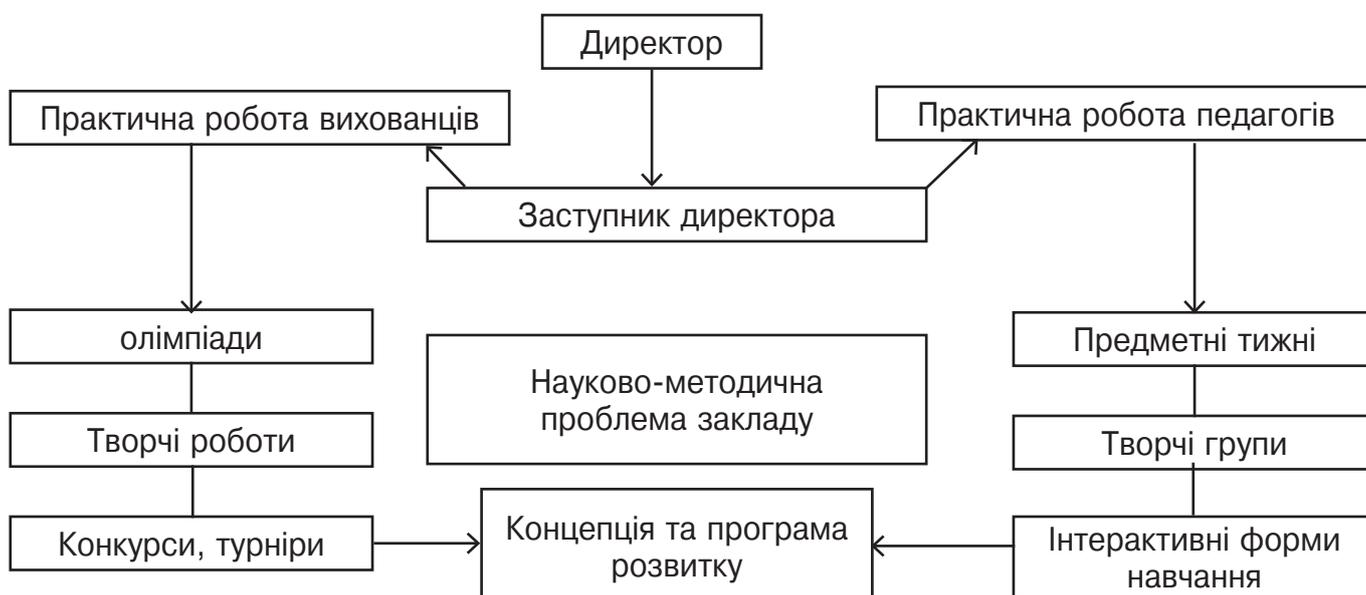
педагогу в цьому – основна функція методичної служби. Пам'ятаємо також про системно-інтегрований підхід до змісту методичної діяльності, суттєвим структурним компонентом якого залишається теоретичне навчання педагогів. Воно реалізується через проведення семінарів, інструктивно-методичних нарад, педагогічних читань, конференцій, педагогічних дискусій. Ефективно та дієво, цікаво відбувається навчання у формі тренінгів. Це дає можливість педагогові орієнтуватися в інформаційному потоці, збагачує понятійний апарат, розвиває мислення, спонукає до аналізу та осмислення педагогічного досвіду. Теоретичне навчання є основою формування нових знань педагогом та дає можливість спрогнозувати власні подальші дії.

Не менш важливим структурним компонентом реалізації змісту методичної роботи вважаємо практичне навчання, під час якого корисним для набуття практичних умінь та навичок є педагогічні дискусії, практикуми, динамічні, творчі, ініціативні групи, методичний ринг тощо. Пропонуючи проведення зазначених форм навчання, кожен фахівець має можливість удосконалити особисті механізми психіки (пам'ять, увагу, емоції) та розвивати типологічні властивості особистості (здібності, характер, темперамент).

Один із секретів педагогічної творчості в тому, щоб пробудити у педагога інтерес до пошуку, аналізу власної роботи.

Методичне забезпечення освітнього процесу передбачає широкий вибір видів, форм і змісту діяльності. Обираємо їх не стихійно,

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СХЕМА МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ

а відповідно до поставлених завдань методичної роботи щодо педагогів:

- підвищення рівня педагогічної обізнаності педагогів;
- вивчення та практичне використання в особистій педагогічній діяльності сучасних педагогічних продуктивних методик, технік, прийомів і способів результативного навчання і виховання;
- активізація творчої діяльності педагогів;
- підвищення рівня педагогічної майстерності, вдосконалення педагогічної техніки;
- опанування сучасних методик діагностування досягнень вихованців;
- запровадження гуманних методик виховання;
- ознайомлення педагогів із сучасними педагогічними інноваціями.

Плануючи методичну роботу з педагогами, реалізуємо традиційні (колективні та індивідуальні) і нетрадиційні форми її організації – залежно від поставленої мети і завдань (тренінги, ярмарки педагогічних ідей, фестиваль педагогічних знахідок, ділові ігри).

Для того, щоб подолати інертність, консерватизм, стати справжнім творчим педагогом, потрібно вчасно себе оцінити, зрозуміти, що потребує вдосконалення, розвитку, а що – переосмислення. Об'єктивно оцінюючи свою роботу, педагог пізнає себе, висуває вимоги до себе, а отже, активізує свої власні динамічні духовні резерви. Він стає творцем у педагогічному процесі, а творчість педагога – ще й управління самим собою.

Висновки

На основі вивчення й аналізу різних форм методичної роботи можна зробити наступні висновки:

- основний напрям методичної роботи закладу освіти – навчання педагогів, запровадження в практику ефективних, раціональних методів і прийомів навчання;
- зміст методичної роботи закладу освіти визначається на основі діагностування, результатів аналізу діяльності педагогів, рівня знань і вмінь вихованців;
- методична робота має ґрунтуватися на максимальній активності, самодіяльності, взаємодопомозі педагогів і поєднуватися з іншими формами підвищення кваліфікації.

Можна виділити позитивні сторони в діяльності закладу освіти внаслідок запровадження системи методичної роботи:

- розкриття потенціалу кожного працівника закладу, найефективніше використання його здібностей, схильностей, знань і навичок;
- набуття працівником нових знань і розвиток професійних навичок;
- згуртування колективу, поліпшення соціально-психологічного клімату, морального духу;
- формування відчуття відданості закладу у працівників;
- удосконалення системи мотивації;
- забезпечення наступності в управлінні;
- поступове запровадження інноваційних змін.

Без добре поставленої та організованої для конкретного закладу освіти системи методичної роботи, заснованої на шанобливому ставленні до творчої спадщини і сучасних ідей педагогіки, на повазі до педагога, організувати ефективний освітній процес неможливо.

Керівник методичної служби закладу має бути висококваліфікованим фахівцем, крокувати в ногу з часом, водночас бути людиною доброї душі, яка вміє зрозуміти й допомогти кожному педагогу.

Перелік використаних джерел

1. Гурбовський Я.С. Організація методичної роботи в школі на основі діагностування педагогічного досвіду // Вечірня школа. №5. 1987.
2. Данилова Г.С. Методичні служби України: проблеми управління, професійна підготовка. К.: ІЗМН, 1997.
3. Даниленко Л. Теорія і практика інноваційної діяльності в загальній середній освіті // Управління освітою. №3. 2001.
4. Єрмола А.М. Технологія організації науково-методичної роботи з педагогічними кадрами. Х.: Гімназія, 1999.
6. Мельничук Л., Ключімо О. Інноваційна діяльність: організаційно-методична площина // Директор школи. №39. 2003.
7. Книга керівника навчально-виховного закладу: норм. та інструкт.-мет. Док./ Упоряд. В.В.Скиба, Б.М.Терещук. Х.: Торсінг плюс, 2006.
8. Кузь В. Труд, талант і творчість. Сучасний учитель – будівничий нової школи // Рідна школа. 2004.
9. Педагогічна майстерність: підручник / За ред. І.А.Зязюна. К., 2008.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. К.: Рад. шк., 1966-1967.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ

Усенко Лариса

Завідуюча відділом спортивно-масової роботи комунального закладу позашкільної освіти Тростянецької міської ради «Палац дітей та юнацтва»

Вступ

Я не боюся ще і ще раз повторити: турбота про здоров'я – це найважливіша справа вихователя. Від життєрадісності, багаторості дітей залежить їхнє духовне життя, світосприймання, розумовий розвиток, міцність знань, віра у свої сили.

В.О. Сухомлинський

Сучасний світ ставить перед молодим поколінням безліч викликів, що стосуються здоров'я, фізичної активності та психоемоційного стану. Підлітковий вік є критично важливим періодом для формування звичок, які визначатимуть стиль життя людини на все подальше життя. Завідуючі відділом спортивно-масової роботи позашкільної освіти відіграють ключову роль у вихованні та розвитку навичок здорового способу життя у підлітків.

Заняття спортом сприяють розвитку фізичних якостей, покращують загальний стан здоров'я та формують командний дух. Організація спортивних секцій, змагань і фестивалів допомагає залучити підлітків до активної діяльності.

Правильне харчування є важливою складовою здорового способу життя. Важливо проводити інформаційні кампанії, що пропагують здорове харчування серед підлітків, навчати їх основам вибору корисних продуктів та складання збалансованого меню.

У сучасному суспільстві життя й здоров'я людини визначаються як найвищі людські цінності. Батьків і педагогів сьогодні надзвичайно хвилює питання допомогти дітям бути здоровими, сильними, витривалими. Адже, на жаль, несприятливі соціально-економічні умови сучасної України, важка екологічна ситуація, воєнний стан, інформаційне перенасичення та інтенсифікація навчального процесу викликають тенденції до погіршення здоров'я дітей і підлітків. Основною метою любого навчального закладу є виховання та оздоровлення дітей. Адже оздоровлення включає в себе відновлення,

збереження, компенсацію здоров'я, розширення адаптивних можливостей організму, підвищення стійкості до впливу різноманітних факторів. Таким чином виховна система навчального закладу – це педагогічна система, що включає в себе основні елементи цілеспрямованого навчання; механізм організації простору здорового способу життя; фізичного, психічного, духовного, морального оздоровлення дитини через активний відпочинок.

Теоретико-методологічні засади проблеми здоров'я і здорового способу життя учнівської молоді та умови їх оптимізації сформульовано у працях А.Г. Здравомислова, І.Н. Смирнова, Л.П. Сущенко та ін.; проблему суб'єкт-суб'єктного, особистісно орієнтованого підходу до виховання висвітлено в роботах К.О. Абульханової-Славської, М.В. Левківського, А. Маслоу, В.Г. Постового, І.Д. Беха, О.Л. Кононко, С.Л. Рубінштейна, М.Г. Чобітька, К.І. Чорної та ін.; питання формування здорового способу життя з позицій медицини розкрито в роботах Р.Е. Мотиланської, В.С. Язловецького та ін.; психолого-педагогічні аспекти виховання здорового способу життя дітей і молоді розглянуті в дослідженнях Т.Є. Бойченко, Г.П. Голобородько, М.Є. Кобринського, Т.Ю. Круцевич, С.Г. Радула, С.О. Свириденко, М.С. Солопчука; формування здорового способу життя засобами фізичного виховання досліджували О.С. Куц, В.Ф. Новосельський, В.Г. Ареф'єв, Г.І. Власюк, Л.В. Волков, М.С. Герцик, Л.Д. Гурман, В.С. Дробинський, О.Д. Дубогай, С.А. Закопайло, М.Д. Зубалій, Д.Е. Касенок, І.А. Панін, І.І. Петренко, Р.Т. Раєвський, А.Г. Рибковський, О.Б. Скоробагатов, С.О. Сичов, Є.В. Столітенко, А.Л. Турчак, Є.М. Франків, Б.М. Шиян, П.І. Щербак та інші.

Здоров'я є елементом індивідуальної культури життєдіяльності людини. Ця культура визначається рівнем розвитку вмінь та навичок, що сприяють збереженню, зміцненню і відновленню здоров'я людини, реалізації

з цією метою внутрішніх резервів її організму. Культура здоров'я відбивається у специфічних формах і способах життєздатності особистості, які виробляються, починаючи з раннього дитинства, і реалізуються протягом усього життя. Низький рівень здоров'я молоді сьогодні має низку конкретних причин. Серед усіх чинників, які так чи інакше впливають на стан і фізичного, і психічного здоров'я населення й, зокрема, молоді, найважливішою є поведінка. Цей показник перевершує вплив спадковості, навколишнього середовища та якості медичної допомоги. Найважчі хвороби в сучасних розвинутих країнах пов'язані з індивідуальними звичками, особливо постійними, які в сукупності часто називають способом життя. Поведінка людини дуже важлива для здоров'я, впливає на нього безпосередньо, через спосіб життя, або опосередковано – через економічні чи соціально-економічні умови, і є основною детермінантою здоров'я [17, с. 24]. Щоб уплинути на поведінку людини, необхідні зусилля як її самої, так і сім'ї та суспільства. Життєві пріоритети особистості формуються в юності, і від того, якими вони будуть, залежить майбутнє дитини і країни взагалом. Серед пріоритетних напрямів, визначених Національною доктриною розвитку освіти, є «пропаганда здорового способу життя, стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя».

Здоровий спосіб життя охоплює різні аспекти: фізичну активність, правильне харчування, психічне благополуччя та соціальну взаємодію. За даними ВООЗ, активний спосіб життя знижує ризик багатьох захворювань, покращує настрій і загальне самопочуття. Для підлітків особливо важливо усвідомлювати важливість здоров'я, оскільки це закладає фундамент для їхнього дорослого життя.

Завданням кожного навчального закладу має бути забезпечення здорового способу життя всього колективу завдяки створенню такого середовища, яке б сприяло зміцненню здоров'я всіх його членів. Здоровий спосіб життя для вихованців визначається такими параметрами: володіння культурно-гігієнічними навичками; раціональне харчування та культура споживання їжі; руховий і повітряний режими; режим активної діяльності та відпочинку; профілактичні заходи для збереження здоров'я, зокрема, профілактика шкідливих звичок тощо.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- обґрунтувати сутність понять «здоров'я», «здоровий спосіб життя»;
- проаналізувати теоретичні та методичні засади формування здорового способу життя;
- узагальнити досвід з формування навичок здорового способу життя підлітків у Палаці дітей та юнацтва.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Сучасне розуміння здоров'я людини, його основних рівнів та складових

Здоров'я — це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад (визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я). У сучасному підході здоров'я розглядається як багатовимірний феномен, який формується під впливом біологічних, екологічних, соціальних, економічних, культурних і поведінкових факторів.

Фізичний стан організму, його систем і органів, здатність витримувати фізичне навантаження та опиратися захворюванням. Включає показники фізіологічних функцій, стан імунітету, відсутність травм чи патологій. Психічний рівень характеризується здатністю людини усвідомлювати свої емоції, підтримувати психологічний баланс, долати стрес та адаптуватися до змін. Містить когнітивний розвиток, емоційну стабільність і стійкість до психічних розладів. Соціальний рівень охоплює здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, адаптуватися до суспільства, брати участь у соціальних і професійних процесах. Передбачає відсутність соціальної ізоляції та інтеграцію в суспільство. Духовність пов'язана із життєвими цінностями, сенсом життя, вірою, моральними та етичними принципами забезпечує внутрішню гармонію та задоволення від життя. Інтелектуальний розвиток охоплює здатність до навчання, розв'язання проблем, творчої діяльності та використання знань для досягнення цілей.

Основні складові здоров'я: Регулярна фізична активність. Збалансоване харчування. Відсутність шкідливих звичок (куріння, алкоголізм, наркотики). Дотримання режиму сну та відпочинку. Емоційна стійкість. Навички

стрес-менеджменту, позитивне мислення, здатність до самореалізації. Активна участь у житті суспільства. Чистота навколишнього середовища. Безпека умов проживання. Розумне використання природних ресурсів.

Взаємозв'язок складових здоров'я

Здоров'я людини є цілісною системою, де кожна складова взаємодіє з іншими. Наприклад, порушення фізичного стану може вплинути на психічне здоров'я, а соціальна ізоляція — на загальний рівень благополуччя. Тому для збереження та покращення здоров'я важливо забезпечити гармонійний розвиток усіх його складових.

Це сучасне розуміння ставить акцент на активній участі самої людини у підтримці свого здоров'я, популяризації профілактики хвороб і створенні сприятливих умов для гармонійного розвитку.

Оздоровча функція освіти

Модернізація освітньої галузі, що відбувається в державі, має на меті створення умов для особистісного розвитку та самореалізації кожного громадянина України. Одним із шляхів досягнення цієї мети є навчання учнівської молоді відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я людей, що їх оточують, як до найвищої цінності, формування через освіту здорового способу життя [3, с. 38].

В Україні розроблена і функціонує освітня нормативно-правова база, що має важливе значення для означеної проблеми, а саме – закони України «Про загальну середню освіту», «Про професійну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», Постанова Кабінету Міністрів «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання», Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, Національна доктрина розвитку освіти України тощо. Національною доктриною розвитку освіти України, як і іншими зазначеними документами, передбачено створення умов для реалізації оздоровчої функції освіти і розгляду здоров'я як мети, змісту і результату навчання [15, с. 102].

Основна мета оздоровчої функції освіти: виявлення тенденцій у стані фізичного і психічного здоров'я учасників навчально-виховного процесу, прогнозування і корекція

його розвитку на основі моніторингових досліджень; надання наукової, навчально-просвітницької і методичної допомоги педагогам у роботі з виховання в учнів відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я громадян як до найвищої цінності; формування навичок здорового способу життя; забезпечення впровадження державного стандарту оздоровчої функції освіти [11, с. 26].

Завдання оздоровчої функції освіти:

- організація фізичної активності учнів, профілактика гіподинамії;
- організація правильного харчування під час їхнього перебування в навчальних закладах
- попередження шкідливого впливу на здоров'я учнів факторів, які безпосередньо пов'язані з навчальним процесом
- збереження і зміцнення психічного здоров'я учнів (попередження стресів, поширення серед вихованців шкідливих звичок, залежностей тощо);
- формування культури здоров'я учнів і компетентності педагогів з питань здоров'я і здоров'язберігаючих технологій;
- організація співпраці з батьками з питань збереження та зміцнення здоров'я дітей [19, с. 80].

У свідомість освітян закладається розуміння здоров'я як багатовимірного компонента життя людини. У результаті учні опановують навчальні і життєві компетентності, здатність до творчого розвитку і самовдосконалення. Це необхідно молодій людині для майбутньої успішної професійної діяльності, життя в суспільстві.

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ

Значення здоров'язберігаючих технологій у формуванні здорового способу життя підлітків

Спосіб життя охоплює всі сфери суспільства: працю і побут, суспільне життя і культуру, поведінку (стиль життя) людей та їх духовні цінності. Тобто, поведінка, або стиль життя, є одним з найважливіших елементів способу життя загалом, який не може не впливати на здоров'я окремої особи або на здоров'я тих чи інших соціальних груп населення [15, с. 101].

Поняття здорового способу життя. З позицій викладеного розуміння феномена

здоров'я людини походить визначення поняття здорового способу життя (ЗСЖ): це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту. Складові ЗСЖ містять різноманітні елементи, що стосуються всіх сфер здоров'я – фізичної, психічної, соціальної і духовної. Найважливіші з них:

- харчування (зокрема споживання якісної питної води, необхідної кількості вітамінів, мікроелементів, протеїнів, жирів, вуглеводів, спеціальних продуктів і харчових добавок),

- побут (якість житла, умови для пасивного й активного відпочинку, рівень психічної і фізичної безпеки на території життєдіяльності),

- рухова активність (фізична культура і спорт, використання засобів різноманітних систем оздоровлення, спрямованих на підвищення рівня фізичного розвитку, його підтримку, відновлення сил після фізичних і психічних навантажень) [18, с. 55].

Розуміння поняття «здоровий спосіб життя» формувалося протягом багатьох років і пройшло шлях від первинного накопичення фактів і свідчень до розробки цілісної теорії. Зараз формування здорового способу життя є самостійною науковою дисципліною, котрій притаманні всі відповідні компоненти – власні теорія, методологія, методика, ідеологія, принципи тощо. Проблема формування здорового способу життя досить ретельно висвітлюється в багатьох соціально-філософських, педагогічних, соціологічних, медичних працях [9, с. 55].

Особливої актуалізації ця проблема набула в другій половині ХХ століття як у світі загалом, так і в Україні. Слід підкреслити, до цих питань приділяють увагу різні науки – медицина, гігієна, охорона здоров'я, екологія, педагогіка, психологія, соціологія, фізична культура і нова наука – валеологія. Формуванню здорового способу життя в учнівської молоді, формуванню ціннісних орієнтацій підлітків на здоровий спосіб життя, організації здорового способу життя школярів, медикобіологічним та психолого-педагогічним основам здорового способу життя, принципам формування здорового способу життя молоді присвячені наукові праці та посібники [8, с. 55].

Формування здорового способу життя молоді являється важливою складовою молодіжної та соціальної державної політики. Необхідно акцентувати увагу на формуванні здорового способу життя саме підлітків, оскільки саме в юнацькі роки відбувається сприйняття певних норм та зразків поведінки, накопичення відповідних знань та вмінь, усвідомлення потреб та мотивів, визначення ціннісних орієнтацій, інтересів та уявлень.

Значення здоров'язберігаючих технологій у формуванні навичок здорового способу життя підлітків

Мета сучасного позашкільного закладу – підготовка дітей до життя. Кожен вихованець має отримати під час навчання знання, що знадобляться йому в майбутньому житті. Здійснення означеної мети можливе за умови запровадження технологій здоров'язберігаючої педагогіки.

Керівник гуртка, володіючи сучасними педагогічними знаннями, при постійній взаємодії з вихованцями, їхніми батьками, психологом, планує й організовує свою діяльність з урахуванням пріоритетів збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів педагогічного процесу. У своїй роботі він звертається до різноманітних педагогічних технологій.

Технологія – це, насамперед, системний метод створення, застосування знань з урахуванням технологічних і людських ресурсів та їх взаємовпливу, що має не меті оптимізацію форм освіти (ЮНЕСКО).

Формування життєвих навичок, що сприяють здоровому способу життя підлітків

Шлях формування життєвих компетентностей щодо здорового способу життя охоплює знання, уміння, навички, життєвий досвід, цінності, інтереси, які учень самостійно реалізує і використовує в певній життєвій ситуації. Якості особистості, які дають їй можливість ефективно розв'язувати проблеми та долати повсякденні труднощі, називають компетентностями щодо позитивної поведінки. За визначенням ВООЗ їх називають життєвими навичками [8, с. 110]. Іншими словами, життєві навички – це низка соціально-психологічних компетентностей, які допомагають людині вести здоровий і продуктивний спосіб життя: адекватно сприймати себе і навколишніх, будувати позитивні міжособистісні стосунки, критично і творчо мислити, приймати відповідальні рішення, розв'язувати проблеми і керувати стресами. Для того щоб знання,

вміння та ставлення стали життєвими навичками, необхідно відпрацьовувати на практиці їх складові [1, с. 120].

Життєві навички (компетентності), що сприяють фізичному здоров'ю.

1. Навички раціонального харчування:

- дотримання режиму харчування;
- уміння складати харчовий раціон, враховуючи реальні можливості і користь для здоров'я;

- вміння визначити і зберігати високу якість харчових продуктів.

2. Навички рухової активності:

- регулярні заняття фізичною культурою, спортом, рухливими іграми, фізичною працею.

3. Санітарно-гігієнічні навички:

- навички особистої гігієни;
- уміння виконувати гігієнічні процедури (догляд за шкірою, зубами, волоссям тощо);

4. Режим праці та відпочинку:

- вміння чергувати розумову і фізичну активність;
- вміння знаходити час для регулярного харчування і повноцінного відпочинку.

5. Життєві навички (компетентності), що сприяють соціальному здоров'ю.

Навички ефективного спілкування:

- уміння слухати;
- уміння чітко висловлювати свої думки;
- уміння відкрито виражати свої почуття, без тривоги і звинувачень;
- володіння невербальною мовою (жести, міміка, інтонація тощо);
- адекватна реакція на критику;
- уміння просити про послугу або допомогу.

Навички співпереживання:

- уміння розуміти почуття і проблеми інших людей;
- уміння висловити це розуміння;
- уміння рахуватися з почуттями інших людей;
- уміння виявляти допомогу і підтримку.

Аналіз проблем і прийняття рішень:

- уміння визначати суть проблеми і причини її виникнення;
- здатність сформулювати кілька варіантів вирішення проблеми;
- уміння передбачати наслідки кожного із варіантів для себе та інших людей.

Визначення життєвих цілей і програм:

- уміння визначати життєві цілі, з огляду на свої потреби, нахили, здібності;

- уміння планувати власну діяльність, виходячи з аналізу можливостей і обставин;

- уміння визначати пріоритети і раціонально використовувати час [6, с. 68].

Отже, формуючи культуру здоров'я підлітків педагог повинен допомогти їм усвідомити важливість розумного, дбайливого ставлення до власного здоров'я, прищепити почуття відповідальності, розуміння, що саме здоров'я визначає якість життя; формувати прагнення бути здоровим; сприяти засвоєнню системи знань і практичних навичок здорового способу життя та безпечної поведінки [8, с. 95]. Сучасні підлітки повинні усвідомлювати, що майбутнє кожного, як і держави загалом – за здоровими поколіннями, адже тільки фізично і морально здорова людина здатна творити і приносити користь собі та іншим людям.

Узагальнення досвіду формування навичок здорового способу життя підлітків у Палаці дітей та юнацтва

Головна мета роботи з формування навичок здорового способу життя у підлітків в нашому Палаці дітей та юнацтва це — створення умов для усвідомленого ставлення до власного здоров'я, розвитку фізичних, психічних, соціальних та духовних складових здоров'я. Основні завдання: Розвивати фізичну активність та культуру здорового способу життя. Формувати усвідомлення важливості правильного харчування, активного відпочинку та дотримання режиму дня. Знижувати ризиковану поведінку шляхом інформаційно-просвітницької роботи. Стимулювати самостійність і відповідальність підлітків за своє здоров'я.

Для цього проводяться: Лекції та семінари на теми «Здоровий спосіб життя», «Правильне харчування», «Шкідливі звички та їх наслідки». Тренінги, дискусії, інтерактивні заняття. Тематичні ігри, спрямовані на закріплення знань про здоров'я. Проведення занять із основ здорового харчування. Участь у всеукраїнських та регіональних ініціативах, таких як «Агенти здоров'я». Проведення флешмобів, квестів, відеоконкурсів на тему здорового способу життя. Організація квестів, присвячених основам здоров'я. Створення підлітками відеороликів, плакатів, малюнків. Проведення спортивних естафет, ігрових змагань.

Методи впливу: використання інтерактивних платформ, групових вправ, створення

системи заохочення (дипломи, сертифікати, подарунками), залучення керівників гуртків, які демонструють здоровий спосіб життя (заняття спортом, їздити на роботу на велосипеді а не на автотранспорті).

Співпраця з іншими організаціями: Залучення медичних працівників для проведення профілактичних заходів. Співпраця з місцевими спортивними клубом «Академія спорту» в проведенні сумісних спортивних активностей. Організація зустрічей із представниками молодіжних організацій Дитячою дорадчою радою, де проводиться сумісна робота по організації та розробці вело маршруту та проведенню змагань з спортивного орієнтування на велосипедах по урочищу Нескучне.

Проведення спільних заходів із закладами освіти та громадськими організаціями. А також залучення батьків вихованців гуртків до спільних спортивних заходів.

Результатами діяльності є сформовано позитивне ставлення до здорового способу життя серед підлітків. Збільшено кількість підлітків, які беруть участь у спортивних і освітніх заходах. Підвищено рівень поінформованості молоді про здоров'я та шкідливі звички. Створено умови для активного спілкування та особистісного розвитку.

Рекомендації для поширення досвіду: проводити семінари для педагогів шкіл, керівників гуртків Палацу щодо впровадження методик формування здорового способу життя. Розробити методичні рекомендації та інформаційні матеріали для дітей і батьків. Започаткувати регулярний обмін досвідом між позашкільними закладами. Створити онлайн-платформи для поширення інформації та популяризації здорового способу життя серед підлітків.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ У ПАЛАЦІ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Програма створення здоров'язберігаючого середовища Палацу

Завдання програми

Фізичне здоров'я: Створення умов для регулярної фізичної активності. Забезпечення безпечного простору для перебування та занять. Контроль за якістю повітря, освітлення та температурного режиму в приміщеннях.

Психологічне благополуччя: Підтримка доброзичливої атмосфери в гуртках.

Впровадження психологічної підтримки для дітей. Популяризація практик стрес-менеджменту та емоційного інтелекту.

Соціальна взаємодія: Створення інклюзивного середовища для осіб з різними можливостями. Організація заходів для згуртування спільноти. Проведення тренінгів та лекцій з розвитку комунікаційних навичок.

Інформаційна підтримка: Забезпечення доступу до матеріалів про здоровий спосіб життя. Проведення лекцій та майстер-класів з питань здоров'я, харчування, фізичної активності.

Модернізація інфраструктури: Оновлення туристичного майданчика в міському парку. Облаштування місць відпочинку. Встановлення систем очищення повітря та зволоження.

Проведення заходів: Організація спортивних змагань, естафет, танцювальних марафонів. Проведення семінарів на теми здорового харчування, режиму дня, профілактики захворювань.

Впровадження освітніх програм: Заняття з основ здоров'я для дітей і підлітків. Навчання працівників методикам створення безпечного середовища.

Партнерство з медичними та освітніми установами: Проведення медичних оглядів для відвідувачів. Співпраця з психологами та тренерами для проведення занять.

Заходи, які проводяться в Палаці для формування здорового способу життя

– вікторина «Що я знаю про здоровий спосіб життя»;

– екологічні та краєзнавчі екскурсії в урочище Нескучне, лісгосп, лісо дослідну станцію, до озера Красне, озер які знаходяться в Тростянецькій громаді;

– екскурсії до ферми оленів та диких кабанів;

– конкурс малюнку для вихованців Палацу «Ми — за здоровий спосіб життя!»;

– флешмоб «Велосипед – це круто»;

– конкурсно-пізнавальна програма для вихованців Палацу «Спорт це ...»;

– конкурсна програма «Хто зверху?» (між командами вихованців туристичного гуртка, ВІА Палацу та батьками);

– квест «Міський парк, що приховує»;

– пізнавальна програма «Що ми їмо?»

– уроки мобільної грамотності;

– гра для вихованців Палацу «Ключі від форту Палац»;

- змагання зі спортивного орієнтування в міському парку, урочищі Нескучне;
- одноденні походи по Тростянецькій громаді;
- змагання зі спортивного туризму;
- проведення майстер-класів зі спортивного туризму вихованцями Палацу для дітей з сільської місцевості;
- проведення екологічних акцій по прибиранню сміття на території парку, прибережних зон річки Боромля, Нескучанських озер;
- проведення трудових акцій «Посади квіти для громади»;
- вихованці туристичних гуртків проводять тренінги для всіх бажаючих жителів міста зі спортивного туризму, орієнтування, велотуризму та водного туризму;
- в міському парку вихованці туристичного гуртка зробили з піддонів зону для занять туризмом та проведення занять, активностей на природі для всіх вихованців Палацу.

Що робити, щоб бути здоровим?

Харчуйтесь правильно. 2/3 хвороб виникають через неправильне харчування. Дотримуйтесь режиму харчування. Вживайте їжу в один і той самий час. Їсти збалансовано, більше овочів і фруктів. Пити достатню кількість води. Наш організм на 60 % складається з води, тому обов'язково щоденно потрібно поповнювати її запаси. 30 мл на 1 кг ваги — ідеальна формула для кожної людини. Займайтесь спортом. Дуже багатьох хвороб можна уникнути, якщо займатись спортом. Фізична активність допомагає боротись з депресією та пригніченим станом. Початий з простого — користуватися сходами замість ліфта або пройти одну зупинку пішки. Чисте повітря та сонячне світло допоможуть боротись з захворюваннями, у приміщенні, завжди має бути свіже повітря. Провітрювати кімнати декілька разів на день. Людині потрібно спати 7–8 годин на день.

Відмовитись від поганих звичок. Надмірний спорт, робота та переїдання мають такий самий згубний вплив, як і шкідливі звички. Якщо не можна вирішити стресову ситуацію самостійно — не потрібно затягувати, вирішити якомога швидше. Якщо, не в змозі самостійно — звернутись до професіоналів, які зможуть допомогти подолати цей стан.

Здоровий спосіб життя не можна почати, не проаналізувавши на початку свої звички і уподобання. Потрібно вирішити, що підліток хоче змінити в собі, від

чого відмовитися, а до чого привчитися. Причому деяким дітям потрібно поетапно впроваджувати зміни, а декому кардинально, в один день. Харчуйтеся здоровою їжею і переважно в першій половині дня. Повністю виключити «бутибродний спосіб життя» і фастфудову їжу. По можливості пити тільки чисту воду.

Інтенсивна ходьба не менше 40 хв в день. Який же здоровий спосіб життя без спорту! Але якщо спорт не став щоденним супутником життя, то почати потрібно з чого-небудь нескладного зробити вранці зарядку.

Здоровий сон необхідний кожному. Сон — важлива частина нашого життя. Тільки в стані здорового нормального сну правильно відновлюються сили нашого організму. Прогулянки на свіжому повітрі. Частіше бувати на свіжому повітрі, за містом.

Для успіху є важливими лікування основних психологічних проблем та вивчення кращих механізмів керування стресом та поганим настроєм. Наприклад, багато-хто схильний переїдати, коли нервує. Це може перешкоджати правильному харчуванню та здоровому способу життя. Якщо не можете впоратися самостійно, у цьому допоможе лікар, який проаналізує ваші звички та допоможе порадами.

Висновки

Робота з формування навичок здорового способу життя в Палаці дітей та юнацтва є важливим компонентом виховання підростаючого покоління. Завдяки різноманітним формам роботи, інтерактивним методам та співпраці з іншими організаціями досягається комплексний підхід до розвитку підлітків, спрямований на їхню гармонійну фізичну, соціальну та духовну складову життя.

Формування навичок здорового способу життя у підлітків є важливим завданням для завідуючих відділом спортивно-масової роботи позашкільної освіти. Залучення підлітків до фізичної активності, навчання правильному харчуванню, розвиток психологічного благополуччя та соціальної активності сприятиме формуванню здорової та відповідальної особистості.

Завдяки комплексному підходу та різноманітним методам роботи можливо досягти значних результатів у вихованні здорового покоління, здатного до активної участі у суспільстві та власному розвитку.

За останні роки у всіх: і дорослих, і дітей – помітно змінилося ставлення до здоров'я, стає модним вести здоровий спосіб життя. Ці паростки нового ставлення до свого здоров'я треба всіляко підтримувати педагогам. Адже діти – майбутня опора нашої держави. Якими вони виростуть – сильними, міцними, здоровими чи навпаки – слабкими, хворобливими – у великій мірі залежить від педагогічної підтримки і допомоги.

Список використаної літератури:

1. Бойко О.В. Становлення та розвиток поняття «здоровий спосіб життя» // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: Зб. наук. праць. Книга І.К., 2000. С. 117–124.
2. Войтенко В.М. Здоровий спосіб життя і рухова активність підлітків // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості: Зб. наук. праць. К., 2001. С. 64
3. Ведмеденко Б.Ф. Основні принципи організації виховного процесу спортсменів // Проблеми науково-методичного забезпечення розвитку у молоді інтересу до футболу: Всеукраїнська наук.-практич. конф. Чернівці, 2000. С. 38
4. Вакульська Н.А. Батьки очима дітей // Матеріали V науково-практичної конференції «Актуальні проблеми валеологічної освіти в навчальних закладах України». Кіровоград, 1999. С. 197–199.
5. Гріневич І.І. Сутність здорового способу життя: історично-педагогічний аналіз проблеми // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. Ніжин, 2001. № 1. С. 92–99.
6. Жабокрицька О.В. Гуманізація освіти і виховання основ здорового способу життя підлітків // Збірник «Наукові записки». Випуск 38. Серія: Педагогічні науки. Засоби реалізації сучасних технологій навчання. Кіровоград, РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 66–69.
7. Жабокрицька О.В. Самопізнання як засіб виховання у підлітків основ здорового способу життя // Наукові записки. Випуск 45. Частина I. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. С. 129–134.
8. Желева О.І. Формування навичок здорового способу життя: метод. Посіб. Золотоноша, 2014. 147 с.
9. Закопайло С.А. Компоненти здорового способу життя старшокласників // Фізичне виховання в школі. 2001. №3. С. 52–53. 2002. №1. С. 54–55.
10. Закопайло С.А. Мотивація старшокласників до оздоровчих занять // Наука і сучасність. Зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. К.: Логос, 2002. Т. XXX. С. 16
11. Зубалій М.Д., Гурман Л.Д. Соціокультурні фактори фізичного виховання шкільної молоді // Шляхи оптимізації практичної результативності процесу фізичного виховання школярів: Зб. теорет. та метод. матеріалів. Хотин – Кам'янець-Подільський, 2000. С. 26
12. Копельчук Я.В. Виховання в учнівській молоді здорового способу життя // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. Ніжин, 2002. № 3. С. 92–93.
13. Кравчук О.В. Нетрадиційні методи й системи оздоровлення. Навчальний посібник. Кіровоград, РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка 2002. 196 с.
14. Кузьменко В.Ю. Проблеми самоактуалізації особистості в контексті виховання здорового способу життя // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. Книга І.К., 2002. С. 153–158.
15. Кузьменко В.Ю. Виховання у підлітків позитивного ставлення до здорового способу життя // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. Ніжин, 2002. № 4. С. 102–104.
16. Козак Є.П. Самовиховання як шлях до здорового способу життя підлітків // Шляхи оптимізації практичної результативності процесу фізичного виховання школярів: Зб. теорет. та метод. матеріалів. Хотин – Кам'янець-Подільський, 2000. С. 26
17. Левківська О.П. Психологічні засади формування у підлітків здорового способу життя // Психологічні стратегії в освітньому просторі: Зб. наук. праць. К.: Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів імені Бориса Грінченка, 2000. С. 24
18. Мельник С.В. Теоретичні основи формування у підлітків здорового способу життя // Теоретико-методичні проблеми навчання і виховання: Зб. наук. праць. К.: Фенікс, 2000. С. 52–60.
19. Новицька О.В. Рухова активність у системі здорового способу життя підлітків // Теорія і практика фізичного виховання. 2001. № 1-2. С. 76-82.

СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВІДПОЧИНКУ НА ПРИКЛАДІ ПЕЧЕРИ КРИШТАЛЕВА

Токар Іванна Володимирівна,

*екскурсовод Тернопільського обласного комунального центру туризму,
краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді*

ВСТУП

Туристична галузь набуває вагомого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні. Розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності є важливим чинником підвищення якості життя в країні, підвищення її авторитету на міжнародному туристичному ринку, створення додаткових робочих місць та поповнення державного бюджету.

Екскурсійна діяльність – це складна і проблемна сфера туристичної галузі. Особливої актуальності цей напрямок у наукових та практичних дослідженнях отримав у зв'язку із зростанням попиту на екскурсійні послуги та їх обсягу на ринку організованого туризму.

Сутність екскурсії та її діяльність полягає в тому, щоб ознайомити туристів та екскурсантів з екскурсійними об'єктами за певною темою та маршрутом, без надання послуг розміщення (нічлігу).

Екскурсія як тип рекреаційної діяльності інтерпретується як процес наочного пізнання навколишнього світу (особливостей природи, сучасних та історичних подій, елементів побуту).

Екскурсія являє собою цілеспрямований, наочний процес пізнання навколишнього середовища. Цей процес будується з використанням заздалегідь відібраних об'єктів, що знаходяться в природних умовах, і проходить під керівництвом кваліфікованого фахівця-екскурсовода згідно із заздалегідь визначеною тематикою.

У практично-прагматичному сенсі екскурсія передбачає відвідування об'єктів і місцевостей, ознайомлення з допомогою екскурсовода з визначними пам'ятками і явищами в розвитку певного міста чи регіону.

Мета дослідження – вивчити та описати досвід екскурсійної роботи в печері Кришталева.

Завдання дослідження – здійснити аналіз екскурсійної роботи в закладі позашкільної освіти.

Наукова новизна та теоретичне значення роботи полягає в тому, що здійснено системний розгляд екскурсійної діяльності закладу позашкільної освіти.

АНАЛІЗ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕЧЕРИ КРИШТАЛЕВА

Теоретико-методичні основи екскурсознавства

В історії розвитку екскурсійної справи основна увага приділялася методиці підготовки екскурсій і техніці їх проведення, організації екскурсійної справи і змісту екскурсійного обслуговування населення. У той же час мало уваги приділялося екскурсійній теорії.

У дослівному перекладі грецьке слово «теорія» означає спостереження, розгляд, дослідження. Коли ми розглядаємо питання екскурсійної теорії, то:

- моделюємо, якою в ідеалі повинна бути екскурсія;
- маємо на увазі механізм впливу екскурсії на свідомість людини;
- припускаємо осмислення, використання основних закономірностей і особливостей екскурсії;
- визначаємо критерії якості екскурсій, засоби підвищення їх ефективності;
- формулюємо теоретичні основи екскурсійної справи.

Розвиток екскурсійної теорії, який було розпочато в 20-х роках ХХ ст., триває і в даний час. Протягом першого періоду цей розвиток базувався на засадах шкільної педагогіки. Класифікація екскурсій, їх ознаки і функції, сам екскурсійний процес визначалися, акцентуючи увагу на екскурсії для школярів. При цьому вчені виходили із завдань і вимог загальноосвітньої школи. Винятком служив розділ музейних екскурсій, де робилися спроби осмислити екскурсійну теорію щодо всієї маси екскурсантів (і дорослих, і дітей).

В 30-х роках ХХ ст. теорія екскурсійної

справи розвивається в умовах творчих пошуків і дискусій та знаходиться в стадії становлення. Більш інтенсивний розвиток екскурсійної теорії почався в 70-х роках. Розвиток екскурсійної теорії пов'язаний також з розширенням екскурсійного обслуговування, зміною ролі екскурсії. У екскурсії з'явилися нові функції, уточнилися ознаки, підвищився науковий рівень екскурсійних заходів, визначилися психолого-педагогічні основи екскурсійної пропаганди, більш цілеспрямовано став використовуватися принцип наочності, з'явилася нормативна методологія.

Екскурсійна теорія становить комплекс поглядів, ідей, положень, які лежать в основі екскурсознавства.

Екскурсійна теорія — це сукупність понять: функції екскурсії, її основні ознаки та аспекти; особливості показу і розповіді; екскурсійний метод; класифікація екскурсій; диференційований підхід до екскурсійного обслуговування; методологія і методика; елементи екскурсійної педагогіки і логіки; основи професійної майстерності екскурсовода.

Для працівників туристично-екскурсійної галузі екскурсійна теорія — це загальна сума теоретичних положень, які служать основою екскурсійної справи, визначають основні напрями розвитку і вдосконалення.

Не зважаючи на те, що, здебільшого, всі перелічені поняття вже мають усталене розуміння, ця частина екскурсознавства не стоїть на місці. Так, окремі положення екскурсійної теорії отримують подальший розвиток, замінюються більш сучасними, актуальними та досконалішими. Такі зміни відбуваються внаслідок зміни значення і завдань екскурсії, невпинного розширення екскурсійного обслуговування, запровадження його нових форм, застосування в екскурсійному обслуговуванні сучасних інноваційних технологій.

Слово «екскурсія» походить від латинського «екскурсіо». У мовний обіг це слово увійшло в ХІХ ст. і спочатку означало «вибігання, військовий набіг», пізніше — «вилазка, поїздка». З самого початку екскурсія була лише прогулянкою, що мала практичні цілі, наприклад, вихід за місто на пошук і збирання лікарських трав та ін. На цей час за поняттям «екскурсія» закріплюються такі характеристики, як цілеспрямованість, тобто відвідування певних місць з конкретною метою, та невіддалений і короткотривалий характер поїздки чи прогулянки.

З часом екскурсія залучається до навчального процесу в школі. Зокрема, для розкриття теми «природа рідного краю» вчитель виводить учнів з класу «на вулицю». У цій ситуації чітко виявляються основні ознаки екскурсії:

– по-перше, з'являється пізнавальна ціль. Процес пізнання не лише стає головним завданням екскурсії, але й набуває таких характеристик, як тематична спрямованість, унаочнення, тобто поєднання показу та розповіді;

– по-друге, вимальовуються основні дійові особи: з одного боку, це вчитель, який скеровує процес пізнання, — прототип екскурсовода, з іншого — учні, на яких спрямований пізнавальний процес. Недаремно чисельність екскурсійної групи така ж, як і шкільного класу, — від 15 до 30 осіб, а мінімальна тривалість екскурсії — 45 хв.

У 1916 році з'їзд директорів і викладачів Київського навчального округу у своїх резолюціях указав на необхідність залучення до місцевих екскурсій усіх учнів. Екскурсія перетворилася на обов'язкову форму роботи з учнями в навчальних закладах, відтоді вона існує як одна із форм уроку.

Проте це не була ще екскурсія в сучасному розумінні. Такою вона стала після того, як перетворилася на одну із форм організації дозвілля. Поруч із пізнавальною ціллю з'являється мета відпочинку. Як наслідок, науково-освітній характер пізнання трансформується в культурно-просвітницький, що висуває до екскурсії нові вимоги: пізнавальний процес повинен задовольняти потребу в активному відпочинку, забезпечувати розширення світогляду, збагачувати духовний світ людини. Ключовою вимогою до екскурсії стає те, що вона повинна бути «цікавою». Це забезпечується, по-перше, відповідними об'єктами пізнання: ними стають визначні пам'ятки; по-друге, інтерес до об'єкту має утримуватися за допомогою відповідних методів екскурсійного пізнання.

Саме з таким змістом екскурсія увійшла в туризм. У сучасному тлумачному словнику української мови екскурсія визначається як колективне відвідування визначних місць з освітньою, науковою, спортивною або іншою метою.

У законодавстві України визначення «екскурсія» відсутнє. Проте екскурсійна діяльність розглядається як діяльність з організації подорожей, що не перевищують 24 години,

у супроводі фахівця — екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, визначними місцями тощо (Закон України «Про туризм», 1995 р.).

Екскурсія розглядається як поєднання взаємозалежних і взаємозумовлених дій. Вони досить різноманітні — пересування групи по маршруту, обхід і спостереження об'єктів, пояснення побаченого. Поради екскурсовода роблять дії екскурсантів цілеспрямованими й усвідомленими.

Екскурсійна діяльність відбувається з двох сторін:

– з боку екскурсантів — це спостереження і зорове дослідження об'єктів, сприйняття та розуміння почутого;

– з боку екскурсовода — це професійна діяльність, що передбачає взаємодію з аудиторією та організацію пізнавального процесу на екскурсії.

Екскурсія є формою прямого спілкування, що передбачає взаємозв'язок і взаємодію екскурсовода й екскурсантів на основі їх спільної комунікативної діяльності. При такому спілкуванні не лише здійснюється обмін інформацією, але й формується спільність почуттів і настроїв, досягається взаєморозуміння, в результаті чого відбувається засвоєння знань. Головний тут зворотний зв'язок, що проявляється в реакції екскурсантів на процес комунікації, з якої видно, чи досягає екскурсовод свої мети, чи потрібно з його боку внести корективи у процес комунікації.

Знання основ психології й педагогіки допомагає екскурсоводові правильно організувати пізнавальний процес на екскурсії.

У практичній діяльності екскурсія розглядається в кількох аспектах:

➤ як самостійна форма виховання або складова частина інших форм виховання;

➤ як одна з форм навчання або складова частина інших форм пізнання;

➤ як форма роботи з масовою аудиторією;

➤ як епізодичний (разовий) захід, частина тематичного циклу, а також як один із шаблів пізнання;

➤ як форма міжособистісного спілкування екскурсовода з групою, екскурсантів один з одним у ході пізнання об'єктів;

➤ як форма поширення наукових знань, ідейного виховання;

➤ як форма організації культурного дозвілля;

➤ як складова частина організованого туризму.

Під час екскурсійного процесу екскурсовод допомагає екскурсантам:

➤ побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема;

➤ почути про ці об'єкти необхідну інформацію;

➤ відчутти значення екскурсійного об'єкта або історичної події;

➤ опанувати практичні навички самостійного спостереження й аналізу екскурсійних об'єктів.

Об'єкти екскурсії та розповідь екскурсовода дають можливість екскурсантам аналізувати, робити висновки, формувати власне ставлення до теми екскурсії. Зважаючи на це важливі принципи в роботі екскурсовода такі:

Принцип науковості. Екскурсії здебільшого мають науковий характер і мають за мету поширення наукових знань. Відповідно до цього зміст екскурсії будується на досягненнях сучасної науки.

Принцип ідейності. Ідейність необхідно розглядати як свідому прихильність до певної системи ціннісних орієнтирів. Проте в екскурсостві цей принцип означає об'єктивний підхід до змісту та висвітлення фактичного матеріалу екскурсії. Екскурсовод, як будь-яка особистість, безумовно, має свої уподобання та є провідником певних життєвих орієнтирів та цінностей, має власну думку з приводу фактів та подій, однак у своїй професійній діяльності він повинен керуватися чіткими принципами не нав'язування власних думок, а тільки об'єктивного всебічного висвітлення теми екскурсії.

Зв'язок теорії з життям. Матеріал екскурсій має бути пов'язаний із життєвою дійсністю, з тими змінами, які відбуваються в соціумі, промисловості, культурі, державотворенні.

Переконливість і дохідливість. Переконливість екскурсійного матеріалу забезпечується: відбором найважливіших фактів, які розкривають тему; використанням порівнянь; вмилім підбором доказів; посиланнями на авторитетні джерела, демонстрацією допоміжних матеріалів. Ефективність екскурсії залежить від того, наскільки зрозуміло викладається матеріал, наскільки він за своїм змістом доступний для сприйняття певній аудиторії.

Зважаючи на функції і завдання, які виконує екскурсія, цілком зрозуміло, що в процесі

її підготовки й проведення використовуються елементи педагогіки. Варто також відзначити, що екскурсії отримали широке розповсюдження як складова частина педагогічного процесу. Екскурсії активно пропагувалися педагогами-новаторами як найбільш наочний і ефективний засіб всебічного вивчення рідного краю та природничих дисциплін. Наявність основних елементів педагогіки під час проведення екскурсії дозволяє визначити її як педагогічний процес.

Як і в будь-якому педагогічному процесі, в екскурсії беруть участь дві сторони: та, яка надає знання — екскурсовод, і та, яка здобуває знання — екскурсанти. Активна взаємодія цих двох сторін є основою педагогічного процесу, а ефективність екскурсії багато в чому залежить від рівня цієї активності. Екскурсовод проявляє свою активність на зовнішньому (видимому) і внутрішньому рівнях (розумова діяльність, побудова плану розповіді, аналіз поведінки екскурсантів, їхньої реакції на інформацію). У цьому разі у нагоді екскурсоводу стає знання з педагогічної техніки — комплексу знань, умінь і навичок, необхідних педагогові для того, щоб ефективно застосовувати їх на практиці. Складовими елементами педагогічної техніки є:

- Мовні вміння (говорити грамотно, зрозуміло, красиво).
- Мімічна й пантомімічна виразність: точні жести, виразні погляди, доречна усмішка.
- Уміння управляти своїм емоційним станом — завжди бути привітним, доброзичливим, толерантним, приховувати негативні емоції, бути впевненим.
- Володіння елементами режисерських і акторських умінь.

Екскурсійна методика спирається на методи навчання, запозичені у педагогіки: словесні, наочні та практичні. У розповіді екскурсовода використовуються словесні методи: усний виклад матеріалу, бесіда, пояснення, переказ змісту того або іншого джерела, пояснювальне читання.

У значній частині показу використовуються наочні методи: демонстрації об'єктів, що вивчаються; практичні методи — самостійна робота екскурсантів над засвоєнням матеріалу, огляд об'єктів, спостереження, запам'ятовування.

Екскурсоводу, як і педагогу, властиві чотири компоненти діяльності: конструктивний, організаторський, комунікативний і пізнавальний.

Конструктивний компонент — уміння відібрати і правильно оформити екскурсійний матеріал, перебудувати план проведення екскурсії, схему використання методичного прийому, зміст екскурсійної інформації.

Організаторський компонент — уміння забезпечити виконання програми обслуговування, здійснювати керівництво групою, спрямовувати та зберігати увагу екскурсантів на необхідні об'єкти.

Комунікативний компонент — уміння встановити відносини з групою, водієм автобуса, колегами.

Пізнавальний компонент — це уміння екскурсовода передати свої знання екскурсантам; удосконалювати зміст екскурсій, методику і техніку їхнього проведення. Цей компонент є найважливішим. Знання, які екскурсанти отримують на екскурсії мають викликати у них емоційний відгук, активізуючи їхні моральні, інтелектуальні, естетичні почуття. Для цього екскурсовод використовує відповідні методичні прийоми та підкріплює матеріал фактами, прикладами.

Також необхідно, щоб екскурсійна інформація мала компонент новизни, розширювала й доповнювала знання екскурсантів, сприяла глибшому сприйняттю матеріалу та спонукала до подальшого самостійного вивчення та опрацювання теми екскурсії. Для цього наприкінці екскурсії, роблячи висновки, екскурсовод надає екскурсантам рекомендації, як продовжити самоосвіту — повідомляє інформаційні джерела, кінофільми для перегляду, запрошує на нові екскурсії, які доповнюють та поглиблюють зміст побаченого.

Отже, екскурсія постає нині як педагогічний процес, а екскурсовод під час екскурсії здійснює два педагогічні завдання: дидактичне — надання екскурсантам знань і виховне — розширення світогляду, прищеплення норм поведінки й мовного етикету.

Аналіз нормативних документів, що регулюють діяльність печери Кришталева

Тернопільський обласний комунальний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді — профільний заклад позашкільної освіти, основними напрямками діяльності якого є туристсько-краєзнавчий та військово-патріотичний, що передбачає залучення здобувачів освіти до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, географічних, етнологічних, історичних об'єктів

і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками зі спортивного туризму та краєзнавства, організацію змістовного дозвілля.

Центр туризму учнівської молоді здійснює навчання і виховання вихованців у позаурочний та позанавчальний час.

Головними завданнями центру туризму учнівської молоді є:

- реалізація державної політики в галузі освіти засобами туризму, краєзнавства, спорту й екскурсій, військово-патріотичного виховання;

- надання методичної допомоги навчальним закладам з питань упровадження форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською молоддю в практику освітньої діяльності;

- створення умов для гармонійного розвитку особистості, задоволення потреб дітей та підлітків у позашкільній освіті, організації їх оздоровлення, дозвілля і відпочинку;

- виявлення, розвиток і підтримка юних талантів і обдаровань, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та юнацтва, розвиток краєзнавчо-дослідницької діяльності учнів;

- формування у дітей та юнацтва національної самосвідомості, активної громадянської позиції, прагнення до здорового способу життя;

- задоволення потреб учнівської молоді у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів і здібностей;

- просвітницька діяльність.

Центр туризму учнівської молоді здійснює освітню, організаційно-масову та інформаційно-методичну роботу, спрямовану на подальший розвиток туристсько-краєзнавчої, військово-патріотичної, екскурсійної та оздоровчої роботи з учнівською молоддю.

Печера Кришталева є структурним підрозділом Тернопільського обласного комунального центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді.

Головними завданнями печери Кришталева є:

- здійснення екскурсійної роботи;
- надання методичної допомоги закладам освіти з питань екскурсійної роботи;

- створення умов для гармонійного розвитку особистості, організація оздоровлення, дозвілля і відпочинку;

- формування у дітей та юнацтва прагнення до здорового способу життя;

- просвітницька діяльність.

Печера Кришталева у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України «Про освіту» «Про позашкільну освіту», актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами МОН, інших центральних органів виконавчої влади, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, Положенням про позашкільний навчальний заклад, Статутом ТОКЦТКСЕУМ, іншими законодавчими і нормативно-правовими документами, що регулюють діяльність закладів освіти.

В ТОКЦТКСЕУМ затверджено Положення про печеру Кришталева.

Печера Кришталева здійснює екскурсійну та оздоровчу роботу.

Педагогічні працівники печери Кришталева мають право на:

- підвищення кваліфікації, перепідготовку, вільний вибір змісту, програм, форм навчання, закладів освіти, установ та організацій, що здійснюють підвищення кваліфікації і перепідготовку;

- участь у роботі нарад, зборів, інших органів самоврядування закладу, у заходах, пов'язаних з організацією освітньої роботи;

- проведення в установленому порядку наукової, дослідно-експериментальної, пошукової роботи;

- прояв соціально-педагогічної ініціативи;

- захист професійної честі, гідності відповідно до законодавства;

- соціальне та матеріальне заохочення за досягнення вагомих результатів у виконанні покладених на них завдань;

- об'єднання у професійні спілки, участь в інших об'єднаннях громадян, діяльність яких не заборонена законодавством.

Педагогічні працівники печери Кришталева зобов'язані:

- здійснювати контроль за дотриманням відвідувачами моральних, етичних норм поведінки, правил техніки безпеки;

- дотримуватись педагогічної етики, поважати гідність відвідувачів;

- пропагувати здоровий спосіб життя;

- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну і політичну культуру;

- вести документацію, пов'язану з виконанням посадових обов'язків;

- дотримуватись вимог Статуту ТОКЦТКСЕУМ, виконувати правила

внутрішнього трудового розпорядку та посадові обов'язки;

– брати участь у роботі педагогічної ради закладу;

– виконувати накази і розпорядження керівника закладу.

Печера Кришталева – структурний підрозділ ТОКЦТКСЕУМ

Печера Кришталева розташована за південно-західному краю Волино-Подільської плити, на водороздільному плато між річкою Циганкою та Семеновим потоком, який впадає в р. Циганку на південному сході. На місцевості зустрічаються карстові лійки, карст задернований. Місцевість належить до Подільсько-Буковинської карстової області, Придністровського лівобережного карстового району.

За класифікацією це печера-лабіринт корозійно-ерозійного класу, горизонтально-сіткового типу.

Загальна довжина печери Кришталевої нині становить 22 610 м. Загальна площа 36000 метрів квадратних. Ширина ходів від 2 до 25 м, висотою від 2,7 до 10м. Печера має два входи: перший (235м над рівнем моря), розміром 1,3*2,0 м, що є основним і зачиняється дверима, а інший відкритий у 1972 р. групою Максимова — на місці видобутку гіпсу в кар'єрі, розміром 0,5*0,8м.

Першу згадку про печеру в с. Кривче, яка пізніше отримала назву Кришталева, дослідники знайшли в книзі польського священика Габрієля Ржачинського, що була надрукована у 1721 на латині.

1783 рік — виходить книга Х. Ладовського «Історія натуральна королівства Польського», де на 128-й сторінці знаходиться короткий опис-згадка про печеру Кришталеву. Дослідники Польщі віднайшли перший кадастр (каталог) печер, який видав у 1878 році Артур Грушецький «О печерах на просторах від Карпат до Балтіки» (польською мовою), де під №55 знаходиться опис печери Кришталевої. Подальші згадки про печеру припиняються аж до 1908 року.

Вдруге її відкрили на початку 20-го століття.

У львівській газеті «Діло» за 3 листопада 1908 року у статті Кліма Гутковського «Про печери в Кривче» дізнаємося цікаву історію, коли після дощу місцевими пастухами було знайдено отвір у землі, величиною з людську голову. Чутка від пастухів почала поширюватися

округою, обростаючи легендами і розповідями очевидців про появу образу Матері Божої. Слава про дивне місце швидко набирала розголосу і до печери потягнулися тисячі людей, щоб оглядати «чудо» на горі, яку одразу назвали «святою». Місцеві жителі спорудили там капличку. Незабаром слава про дивовижні події долинула до Станіслава (теперішній Івано-Франківськ), де станіславський єпископ прийняв рішення створити поважну духовну комісію для більш детального вивчення. До складу комісії увійшов і Клим Гутковський, який за освітою був інженером, багато часу, уваги і сил присвятив дослідженню печери Кришталевої (1908–1914 рр.).

Після лихоліть Першої світової війни дослідження печери продовжив Д. Гарняткевич, який восени 1925 р. здійснив низку мандрівок підземними лабіринтами та опублікував про це статі у тій же львівській газеті «Діло».

Далі справу продовжували професор археології львівського університету Леон Козловський (1928–1939 рр.) та археолог з Варшави Людвіг Савицький. У цей період були здійснені археологічні та геологічні дослідження, а також обладнаний вхід в печеру для туристів.

Більш детальне геологічне дослідження печери виконав у 1931 році інженер Віктор Нехай. Він проводив роботу за дорученням Львівського комітету Державної Ради охорони природи та Центрального Правління Подільського туристично-краєзнавчого товариства в Тернополі. В.Нехай опублікував опис і карту печери Кришталевої в 1933 р. Його іменем названо один із залів Кришталевої.

В 30-х роках минулого століття розпочалося екскурсійне освоєння печери. Тернопільське відділення Подільського краєзнавчо-туристичного товариства почало проводити екскурсії у печері за маршрутом, який збігається з сучасним. Тривалість екскурсії була 2–3 год. Вхід здійснювався за квитками. Дохід витрачався на оплату працівників і охорону печери. Туристи зупинялися в готелі у Верхньому Кривче у баштах старовинного замку.

Цікавим для історії є період ОУН-УПА в печері Кришталевій. Ховаючись від переслідувань НКВДистів, вояки використовували не лише криївки, а й природні печери. Однією з таких була і Кришталева. 10 березня 1946 року облавники НКВД за донесенням зрадника заблокували повстанців ОУН в печері Кришталевій. Під землю послали жителя

Пилипча Степана Бойка з наказом здатися, але повстанці відмовилися. Тоді з Мельниці-Подільської привезли 500 кг тротилу і підірвали скелю, під якою був вхід до печери. Страшної сили вибух підкинув далеко величезну скельну брилу і вхід завалився, залишивши невелику щілину під стелею. Вночі повстанці спробували вибратися з печери, але всіх їх чекала засідка. Повстанці були заарештовані, перевезені до Борщівської та Мельнице-Подільської тюрми, а згодом відправлені до концтаборів, де і загинули в нелюдських умовах далеко від України. Їх прізвища місцеві жителі зберегли для історії та прийдешніх поколінь: Микола Даниленко «Буря» (1923р.н.), Іван Бандура «Ворон» (1922 р.н.), Іван Проданюк (1922 р.н.), Іван Кубей, Василь Гуцул, Дмитро Фостій та інші.

У 1960 році 24 березня дослідники знову повернулися до місця, де був вхід в печеру Кришталеву. Групу очолював керівник школи інструкторів туризму в м.Тернополі Володимир Олександрович Радзієвський. Вхід до печери був повністю зруйнований і щоб його віднайти довелося докласти чимало зусиль. Втім, цей день увійшов в історію тернопільської спелеології як день заснування Тернопільської секції спелеології, яка згодом переросла в клуб спелеологів «Поділля».

У травні 1962 р. шахтний загін Комплексної Карстової Експедиції (ККЕ) за участі вчених Дублянського В.М., Бачинського Г.А., Штенгелова Є.С., Черниша І.П., Зеленіна Ю. почали дослідження печери, внаслідок чого було створено першу карту печери Кришталевої. У 1963 році дослідження були продовжені, споруджені сходи до печери і двері. Фахівці почали проводити екскурсії, а на базі печери був створений невеликий туристичний комплекс.

Провідником тогочасних експедицій та екскурсантів став місцевий житель села Кривче Миронюк Михайло, який добре знав печеру, переповідав історії, почуті від батька, що водив у печеру дослідників ще до війни.

Електрифікований у 1969 р. (автор проекту електрифікації печери Л.Ш. Зімельс) маршрут охоплює лише невелику частину лабіринту і знайомить з найцікавішими місцями цієї ділянки підземелля. Протяжність екскурсійної траси 1,5 км, тривалість екскурсії до 1 год 20 хв.

Особливістю печери є те, що в ній підвищена іонізація повітря і води, абсолютна

відсутність патогенних організмів, а недавно виявлено мінеральний болотний мул і воду. Усе це робить Кришталеву найперспективнішим об'єктом для лікувальних та рекреаційних цілей. Екскурсійний маршрут печери має електричне освітлення і досить зручний. Для його проходження не потрібно спеціального спорядження та одягу. Але деякі позамаршрутні ділянки печери закриті для туристів з метою запобігання порушенню мікроклімату печери та негативному впливові на ріст і збереження кристалів.

Печера приймає відвідувачів цілий рік. Маршрут починається 500 метровим Вхідним коридором, стіни якого виблискують гіпсами, що нагадують листя папороті, переходить у зал Скель де, по долівці розкидані кам'яні піраміди, паралельно до нього тягнеться Коридор кам'яних бурульок, де зі стелі звисають химерні гіпсові нарости, а в Зоологічному залі гіпси нагадують різних тварин. Цікавою є зала Завалів, де всі звертають увагу на цементні пломби поставлені у 1928 р. Вони залишилися неушкодженими після двох землетрусів, що доказує безпечність печерних мандрів у Кришталевій. Повз зал Комин прямуємо до килиму гіпсових кристалів білого, кремового та рожево-бурштинового кольору, що покриває стіни Кришталевого коридору, зал Скелета, що закритий для відвідувачів та при виході всіх проводить господар печери — Кам'яний буйвол.

У Кришталевій було знайдено рештки різноманітних тварин та рослин. Тут щороку проводяться змагання зі спелеоорієнтування та розвідувальні роботи, що відкривають нові ходи та зали.

Спелеоорієнтування – новий вид спорту, який зародився на Тернопільській ОДЕТС (тепер ТОКЦТКСЕУМ). Під керівництвом Володимира Олександровича Радзієвського опрацьовано методика і техніку проведення змагань. Її основою став аналіз даних, отриманих в результаті проведення змагань різного рангу і з різними віковими групами учасників, понад сорокарічний досвід діяльності тернопільських спелеологів.

Найбільш істотними особливостями орієнтування в печерах є:

- незвичність середовища, полігону і трас змагань;
- своєрідні фізичні навантаження;
- специфічні перешкоди на трасах;
- особливості освітлення;

– дотримання техніки безпеки.

В печерах проводяться змагання з орієнтування на промаркованій трасі, в заданому напрямку, за вибором, на позначеному маршруті, а також комбінована естафета з чотирьох видів орієнтування.

Головним критерієм оцінки учасників є спелеотуристська і спелеологічна грамотність. Лише при її однозначності у кількох команд пріоритетом постає час проходження дистанції.

Змагання проводяться з метою ознайомлення здобувачів освіти з унікальними пам'ятками природи – печерами Придністровського Тернопілля, популяризації спелеотуризму, визначення спортивно-технічної підготовленості команд.

Печера Кришталева — це унікальна пам'ятка природи державного значення, частина якої дозволена для відвідування, використання в пізнавальних і спелеологічних цілях. У 1963 році печера Кришталева була визнана пам'яткою природи республіканського значення. Зараз печера Кришталева є геологічною пам'яткою природи державного значення.

Охоронний статус дає змогу зберегти цей неповторний куточок природи для прийдешніх поколінь.

ВИСНОВКИ

Екскурсійні послуги – це специфічний вид послуг, спрямований на задоволення інформаційно-пізнавальних потреб споживачів (туристів і екскурсантів) у місцях тимчасового перебування. Надання екскурсійних послуг реалізується шляхом організації екскурсійного обслуговування, яке становить комплекс цілеспрямованих дій туристсько-екскурсійних підприємств з розробки, організації та реалізації екскурсійних послуг.

Екскурсія – це туристська послуга, що забезпечує задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів; це процес наочного пізнання навколишнього світу: особливостей природи, сучасних та історичних ситуацій, елементів побуту, пам'яток певного міста чи регіону – заздалегідь обраних об'єктів, що визначаються на місці їх розташування; це тематичний маршрут з метою відвідування визначних об'єктів і місцевостей.

Екскурсія – цілеспрямований та запрограмований наочний процес пізнання особистістю навколишнього світу, побудований на поєднанні зорових, слухових та інших вражень, який проходить під керівництвом

кваліфікованого фахівця-екскурсовода.

Екскурсія – туристична послуга тривалістю до 24 годин у супроводі екскурсовода за заздалегідь затвердженим маршрутом для забезпечення задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів.

Оглядові екскурсії мають свої особливості. На відміну від тематичних, формулювання теми в оглядових екскурсіях пов'язане із певною складністю. Незалежно від місця, де їх готують і проводять, оглядові екскурсії практично подібні між собою, насамперед за своєю структурою. У кожній із них висвітлюється декілька підтем (історія міста, стисла характеристика промисловості, науки, культури, освіти тощо). У той же час в оглядових екскурсій є свої відмінні риси, які пояснюються тими особливостями в історичному розвитку, що властиві визначеному місту, області, краю.

У ході екскурсійного процесу екскурсовод допомагає екскурсантам побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема, почути про ці об'єкти необхідну інформацію.

Розповідь про той чи інший об'єкт є співвідносною (синхронною) з його показом, опис-характеристика того чи іншого експоната здійснювалась під час його показу екскурсантам.

Екскурсійний продукт Тернопільського обласного комунального центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді має високу конкурентоздатність.

Тернопільський обласний комунальний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді став організаційно-методичним центром розвитку та вдосконалення ланки безперервної освіти України; ним забезпечується сучасна якість, доступність та ефективність екскурсійного обслуговування в печері Кришталева.

Екскурсійна діяльність провадиться таким чином, щоб якнайширше ознайомлювати учнівську молодь з географією та історією рідного краю, створювати всі умови для розвитку краєзнавства і спортивно-майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабарицька В.К. Екскурсознавство і музеєзнавство [Текст]: Навч. посібник / В.К. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. К.:Альтерпрес. 2007. 464 с.
2. Бейдик О.О. Словник – довідник з географії і туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. К. : Палітра, 2007.

3. Биковська О. Позашкільна освіта: сучасні теоретико-методичні основи/Олена Биковська//Освіта. 2016.17–24 серпня 2016 р. (№34/35(5728/5729)). С. 4–6.
4. Голубнича С.М. Основи екскурсійної справи / С.М. Голубнича. Донецьк, 2009.
5. Гомотюк О. Цивілізаційне осмислення української культури/О. Гомотюк// Мандрівець. 2016. №2. С. 74–76. Рец. на кн.: Українська культура: цивілізаційний вимір/Я. Калакура, О. Рафальський, Ю. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
6. Зімелєс Ю.Л. Печера Кришталева. Тернопіль: Колір Принт, 2008.
7. Зінченко В.А. Екскурсіологія як туризмологічна наука / В.А. Зінченко // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. 2010. Вип. 8. С. 211–223.
8. Історія екскурсійної справи в Україні : навч. посіб. / В.К. Федорченко, О.М. Костюкова, Т.А. Дьорова та ін. К. : Кондор, 2009.
9. Кальченко О.М. Проблеми інноваційного розвитку туристичної галузі України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2010_41/18.htm.
10. Класифікація екскурсій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://forstudents.at.ua/klasifikacia_ekskursij.doc
11. Кучер В. Історія туризму в Україні / В. Кучер. Тернопіль : НОВА-друк, 2008.
12. Організація туризму: Підручник / І.М. Писаревський, С.О.Погасій, М.М. Поколюдна та ін.; За ред І.М. Писаревського. Х.: ХНАМГ, 2008. 541 с.
13. Організація туристичної діяльності в Україні. Екскурсійна діяльність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://library.if.ua/book/31/2021.html>.
14. Організація екскурсійної діяльності: конспект лекцій. / Н.А. Леоненко. Х.: НУЦЗУ, 2019. 167 с.

ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК НА ЗАНЯТТЯХ ХОРОВОГО СПІВУ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Карпінець А.М.

*керівник камерного хору «Пектораль»
Київського міського будинку учителя*

ВСТУП

Мета хорового співу – сприяти творчій самореалізації співаків за допомогою хорового виконання; його завдання різноманітні, та головними серед них є:

- освітні (постановка і розвиток голосу, формування вокально-хорових навичок, ознайомлення з вокально-хоровим репертуаром);
- виховні (виховання вокального слуху, організованості, уваги, відповідальності), формування національної та громадянської ідентичності;
- розвивальні (розвиток музичних здібностей виконавців і потреби в хоровому співі як мотиваційного компонента подальшого саморозвитку).

Організаційно-методичні особливості роботи хормейстера учнівського хору полягають у тому, що хоровий колектив, необхідно навчити співати, розвиваючи не лише його вокальні дані, а й сприйняття хорової музики, музичного мистецтва загалом.

Кожен учнівський самодіяльний хоровий колектив не має конкретного терміну існування, тому робота диригента повинна мати наскрізну форму і базуватися на певних принципах розвитку колективу, що направлене на постійне вдосконалення вокально-хорових навичок:

- принцип поступовості і послідовності удосконалення вокально-хорових, технічних і виконавських завдань;
- принцип індивідуального підходу до кожного співака;
- принцип систематичності та системності занять;
- принцип комплексного підходу до побудови та проведення занять, який охоплює матеріал з різних видів музичного виконання: співу (сольний, ансамблевий, хоровий), музичної грамоти, сценічну етику та виконавську майстерність;
- принцип єдності художнього і вокально-технічного розвитку хору та особистого розвитку хористів.

Організаційна робота керівника хорового колективу

Найбільш складною частиною роботи керівника учнівського хору в системі позашкільної освіти є створення творчого колективу. У такому колективі основним завданням для диригента є формування доброзичливих та творчих відносин між співаками, для досягнення головної мети – злагоджене хорове виконання.

Справжня захопленість хоровим співом виникає не відразу. Потрібна система психологічних контактів, здатних згуртувати людей у єдиний колектив: спільне відвідування художньо-творчих заходів, вечорів відпочинку, диспути по різних проблемах життя і т. ін. У всій цій роботі значення керівника хору важко переоцінити. Керівник хору повинен беззавітно любити не тільки хорове мистецтво, але й багатопланову роботу, пов'язану з організацією колективу, присвячувати цій роботі все його себе.

До завдань керівника хору входить:

- добір репертуару;
- музично-педагогічна діяльність;
- організація роботи в хоровому класі та дистанційне проведення репетиційної роботи;
- концертно-виконавська діяльність;
- організація творчих зустрічей з різними самодіяльними й професійними колективами.

Керівник повинен бути різнобічно підготовленим, творчо активним викладачем. Для цього необхідно мати знання в області літератури, театру, образотворчого мистецтва, суспільних наук, основ психології.

Хоровий спів можливий лише при одночасній та однаковій взаємодії всіх співаків, що здійснюється за жестом диригента. Дуже важливим є питання злагодженості співу. Для цього керівник повинен вдосконалювати свою диригентську техніку. Особливу увагу звертати на ауфтакт. Адже саме в ауфтакті закладений темп, динаміка, метро ритмічна організація, характер дихання та твору в цілому.

Учасники хору мають оволодіти вмінням одночасного вдиху та вступу за рукою диригента. Привчити хористів до диригентського жесту – означає привчити до співу за рукою. Для виконання творів академічного хору це надзвичайно важливо, бо вони мають велику палітру вокально-технічних задач, нюансів, штрихів, вступів хорових партій, що є неможливим без розуміння диригентського жесту.

Особливості музично-педагогічної роботи з учнівським (аматорським, самодіяльним) хоровим колективом

На одному з перших занять керівник повинен ознайомити співаків з правилами техніки безпеки у приміщенні та дотриманням гігієнічних норм вокального апарату.

- заняття з постановки голосу (хоровий вокал);
- навчання нотній грамоті;
- навчання співу по нотах;
- загальна музична ерудиція.

Артисти більшості учнівських хорів погано знають нотну грамоту і, як наслідок, не вміють співати по нотах. Найбільш високих творчих результатів з хором можливо досягти тоді, коли його учасники вміють співати по нотах і володіють основами елементарної теорії музики. Аматори хорового співу найчастіше не охоче займаються оволодінням музичною грамотою, тому що це вимагає додаткових зусиль. Керівнику хору слід знаходити такі форми й методи навчання нотній грамоті й елементарної теорії музики, які б носили цікавий, захопливий, а не нудний, виснажливий характер.

Крім розучування хорового репертуару по нотних партіях необхідно відводити спеціальний час для вивчення елементів з базових музичних дисциплін (елементарної теорії музики, сольфеджіо, хоровому вокалу і т. ін.).

Якщо колектив набув певного рівня знань з сольфеджіо і долучився новий учасник, не маючий цієї бази, слід використовувати знання і допомогу досвідчених хористів. Цю роботу потрібно проводити коректно й послідовно.

Щоб зняти з учасників природну незручність, скутість, перші заняття доцільно присвятити знайомству з колективом, дати можливість хористам ближче пізнати один одного. У цей період добре спробувати співати всім разом в один голос відомі народні пісні.

Створенню атмосфери довіри й доброзичливості сприяє невимушена бесіда керівника з учасниками хору на різні теми: якій музиці вони віддають перевагу, яких виконавців знають і люблять, чи доводилось їм співати раніше в хорі. Всі ці й подібні питання допоможуть керівникові виявити художню орієнтацію бажаючих співати, зрозуміти мотиви їх участі в хорі, зав'язати з ними більш тісні контакти.

Формування вокально-хорових навичок

Яскраві співочі голоси гарного тембру й більшого діапазону в природі зустрічаються

рідко. У більшості випадків голоси бажаючих співати в учнівському хорі перебувають у нерозвиненому стані, так само як і музичний слух. Тому спочатку керівнику необхідно виявити потенційно перспективних співаків, визначити в них наявність будь-якого голосу, встановити його особливості (тембр, силу, діапазон, манеру звуковидобування та інші індивідуальні якості), а також елементарні музичні дані – музичний слух, музичну пам'ять, відчуття ритму.

Перевірка почуття ритму може проходити так. Керівник задає нескладний короткий ритмічний малюнок, граючи одну ноту або вистукуючи ритм рукою, а хорист має відтворити цей ритм. Якщо завдання виконане добре, його ускладнюють. Перевіряючи музичну пам'ять потрібно попросити співака повторити нескладну мелодію, зіграну на інструменті або проспівану керівником. Якщо співак не може відразу виконати завдання, треба декілька разів нагадати мотив, після чого можна трохи змінити музичний матеріал і простежити під час інтонування, чи помітив співак ці зміни. По тому, наскільки точно співак повторить мотив, можна судити про наявність і якість його музичної пам'яті. На підставі виконаних всіх заданих вправ складається попередня думка про музичні і вокальні дані співака.

На першому етапі залучення вихованців до вокально-хорового співу головною метою керівника є розвиток у них фізіологічної і психологічної основи співацької культури. Тому найрезультативнішим засобом такого ознайомлення буде спів диригента, слухання якого хористами значною мірою впливатиме на їх музичний розвиток.

Хормейстер у роботі з аматорським хором має передусім виявити вокальні дані співаків, щоб надалі правильно і цілеспрямовано розвивати голос, добирати спеціальні вправи для дихання, голосоведення, звукоутворення, інтонування, відтворення динамічних відтінків. Під час першого заняття зі співаками він виявляє рівень розвитку музичного слуху та інших співацьких даних, а за результатами прослуховування визначає діапазон кожного хориста і відповідність певній партії в хорі.

Найважливішим фактором голосовидобування в співаків є дихання. У широко відомому афоризмі – «школа співу – це школа дихання» – дуже правильно відзначається величезна роль дихання як фундаменту, на якому формується співочий голос. Співоче дихання

відрізняється від звичайного, тому що служить для звукоутворення. Якщо спочатку хормейстер звертає увагу співаків на те, куди взяти дихання, то згодом увага фіксується на тому, як його утримати, ощадливо витратити, забезпечуючи тривале й плавне звучання. Співоче дихання можна виховувати двома способами: розвиваючи дихальну мускулатуру спеціальними вправами без співу, а також на вокальних вправах.

Для вироблення навички вдиху й видиху старі досвідчені майстри рекомендують вправу на подих без звуку. Слід зазначити, що такі вправи приносять певну користь, але за умови, якщо вони не є самоціллю, а застосовуються як фізична зарядка перед співом. Такими вправами протягом першого півріччя необхідно починати буквально кожну репетицію. Зміст їх, з одного боку, полягає в тім, щоб додати м'язам, що беруть участь у дихальному співочому процесі, певну фізичну пружність і витривалість, з іншого боку – подібні вправи допомагають усвідомити організацію процесу вдиху і видиху, не відволікаючись на момент формування звуку.

Наведемо декілька вправ на зміцнення співочого дихання:

1. М'яко, по руці взявши глибокий вдих «в живіт», співаки рівномірно, повільно й беззвучно видихають повітря, багаторазово вимовляючи шиплячу «ф». При цьому повітряна хвиля як би м'яко б'є в передню стінку живота. Вся увага співаючих зосереджує на глибині дихання, роботі черевного преса, збережене повітря. Вправа виконується при повній фізичній свободі, м'яко, без утрирування. Вправу без звуку варто сполучати з виконанням вправ на окремі голосні. У результаті тренувань у співаків виробляється рефлексорна навичка правильного співочого дихання, напруга м'язів знімається, їхні рухи стають скоординованими й доцільними.

2. Співати звуки примарної зони, намагаючись довше втримувати їх на диханні. Кожен звук, узятий по руці диригента, тягти рівно й вільно, без поштовхів, відчуваючи стан вдиху, як би на затриманному диханні, використовуючи голосні Ю (У), Я (А), Е (О). Пізніше, коли з'являться деякі навички правильного дихання, можна перейти до вправи на філірування звуку.

3. Проінтонувати склад «ОЙ» на зручній висоті, імітуючи стан переляку. При цьому момент початку звуку повинен бути стрімким,

швидким, зафіксованим на діафрагмі, саме в цьому місці перебуває опора звуку.

Процес співочого дихання потрібно довести до свідомості учасників хору, що навчаються співати, й послідовно відпрацьовувати його механізм, на кожній репетиції нагадувати хористам принципи співочого дихання, стежити за правильністю його виконання. Для співака важливо володіти таким диханням, що добре перетворюється у звук. Можна дати багато дихання, але його перетворення в звук буде поганим, наприклад при форсуванні. Дихання не можна перебирати й давати його більше, ніж це потрібно. Воно повинне бути утриманим, узятим як би «на себе», а не виштовхнутим із себе.

У деяких хоровах творях зустрічаються довгі музичні фрази, які на одному диханні важко або зовсім неможливо проспівати. У цих випадках користуються прийомом так званого ланцюгового дихання. Воно полягає в тому, що співаки по черзі беруть дихання. При цьому необхідно виробляти в кожного співака навички обережного підключення до загального ансамблю, непомітного «входження» у свою партію таким чином, щоб не порушити стрункість загального звучання.

Ланцюгове дихання може бути використане як засіб художньої виразності, коли необхідно домогтися безперервного звуку протягом великого відрізка хорової партитури. Іноді на ланцюговому диханні співається цілком вся пісня.

Навички ланцюгового дихання можна розвивати в учасників хору невдовзі після початку занять. Для цього необхідно застосовувати вправи на витриманий звук, стежити за його чистою інтонацією, утримувати на заданій висоті й водночас спостерігати за рівністю звучання, щоб жоден голос не виділявся ні силою, ні тембром. Особливо важливо навчити кожного співака після паузи, узяття подиху, тихо й непомітно вливатися в загальне звучання.

Пізніше на ланцюговому диханні корисно відпрацьовувати прийом поступового посилення й ослаблення звуку, філірування (*piano* – *forte* – *piano*).

Звукоутворення. Дослідження, проведені науковцями, дають підстави стверджувати, що звукоутворення є результатом взаємодії дихальних й артикуляційних органів з голосовими складками. Момент звукоутворення називається атакою звука (від італійського *attacca* – напад, наступ). У вокальній

педагогіці розрізняють три види атаки: тверда, м'яка й придихова. Усі види атаки пов'язані з відповідною силою голосу. Тверда атака звука характеризується змиканням голосових зв'язок до початку звука, використовується у творах маршового характеру, на нюансах *mf*, *f*, *ff*, у швидких та енергійних темпах, характеризується твердістю й енергійністю. Не слід забувати, що постійний спів із застосуванням твердої атаки звука може призвести до форсованого звучання. М'яка атака є основою правильного звукоутворення й використовується при фальцетному співі. Голосові зв'язки змикаються менш щільно, що провокує м'яке звучання голосу. Здебільшого це ліричні твори в повільному темпі, які звучать на нюансах *mf*, *p*, *pp*. Під час м'якої атаки керівник повинен стежити за тим, щоб звучання не було розпливчатым і невиразним. Іноколи м'яка атака провокує мляве звучання хорового колективу. Придихова атака є різновидом м'якої атаки звука, коли зв'язки змикаються повністю й вільно пропускають повітря. У практиці придихова атака використовується як методичний прийом для відтворення певного характеру музики, а саме: ніжності й ласки, горя і скорботи, запроваджується в спокійних темпах на нюансах *mp*, *p*, *pp*. Придихова атака провокує неточність інтонування й може бути результатом хвороби горла.

Співацька дикція. Музика і слово перебувають у єдиному взаємозв'язку в хоровавому мистецтві. Тому робота над дикцією вважається важливим етапом. Тож цілком закономірно, що якісна співацька дикція сприяє формуванню співацького звука, активізує дихання, допомагає досягненню забарвленого звучання. На характер дикції впливає як зміст музичного твору, так і його характер. У творах маршового характеру текст вимовляється твердо, у спокійних і кантиленних – м'яко, у драматичних – енергійно. Якість вимовлення залежить також від теситури й сили звука, ритму й темпу, теситури й звуковедення. Єдина округлена манера формування голосних звуків сприяє досягненню унісона. Голосних в українській мові десять: а, о, у, и, і, є, е, й, ю, я. Вирівнювання за тембром, а також унісон краще досягається на звуках а, е, и, о. Голосна а використовується як основна голосна для вироблення вокального звучання. Голосні я, й, ю співаються м'яко. Звук й вимовляється коротко. Завдяки округлості голосні добре прослуховуються

в будь-яких темпах. Приголосні поділяються на глухі й дзвінкі, можуть вимовлятися твердо і м'яко. Напівголосні м, л, н, р тягнуться й використовуються як голосні. Дзвінкі б, г, в, ж, з, д вимагають активної роботи артикуляційного апарату; при співі глухих п, к, ф, с, т доречно тверде вимовлення; шипячі х, ц, ч, ш, щ містять шумові утворення. У процесі мовлення звучання окремих голосних змінюється, тобто спостерігається часткова асиміляція.

Отже, дикція є засобом розкриття змісту музичного твору, і робота хормейстера полягає в тому, щоб у процесі виконання репертуару за допомогою музики і слова розкрити й донести до свідомості виконавців і слухачів думки, утілені в музичному творі.

Методика формування вокально-хорових навичок у самодіяльному хорі, неодмінно пов'язана з роботою над елементами хорової звучності: строем, ансамблем, ритмом, дикцією та динамікою.

Стрій – це точне інтонування інтервалів у мелодичному та гармонічному видах мажору і мінору в одноголосному співі (горизонтальний стрій) і в багатоголосому співі (вертикальний стрій). Він становить основу хорового співу. Робота над строем охоплює точне інтонування інтервалів у мелодичному та гармонічному видах. Перед початком співу необхідно щоразу настроювати хор, щоб досягти узгодженості між співаками щодо звуковисотності інтонування. Тобто, йдеться про досягнення відповідного інтонаційного ансамблю як у межах окремої хорової партії, так і між партіями. Тут керівникові хорового колективу важливо бути зосередженим і уважним до будь-яких відхилень в інтонуванні, не допускати пониження чи підвищення інтонації. Розрізняють два види хорового строю – мелодичний (горизонтальний) як стрій окремої хорової партії і гармонічний (вертикальний) як стрій усього хору. Вони органічно взаємопов'язані між собою. У хорі стрій є головним. Загальний хоровий стрій неможливий без точного звуковисотного інтонування в кожній партії. Будь-які відхилення і неточності в інтонуванні негативно впливають на стрій вертикальний, тобто на загальне інтонування хору.

Досягти точного інтонування в мелодичному строї допоможе постійне виконання розспівок і спеціальних вправ:

– співати всі інтервали поступово (від ноти «до» вгору і вниз), відчуваючи тоніку;

– виконувати діатонічні та хроматичні гами, мажорні і мінорні трихорди, тетрахорди, пентахорди;

– виконувати вправи зі стрибком на певний інтервал, а потім на його заповнення.

Практична робота з хором показує, у дотриманні співаками строю переважає тенденція до його пониження, ніж до підвищення. Це пов'язано з тим, що значний вплив на стрій має характер дихання і опора звука хористів. При виконанні швидких темпів рекомендується легка і «близька» вимова складу або слова з меншою силою звука, рух артикуляційного апарату має бути мінімальним. Твори драматичного характеру потребують більш осмисленої артикуляції, більшої сили звука завдяки більшому напору дихання.

Виконання гармонічних послідовностей виховує у співаків відчуття інтонаційної злагодженості всіх голосів в акорді, їх динамічної урівноваженості. Основу гармонічної хорової фактури становлять акорди, тому хормейстер має звертати увагу хористів на загальні принципи виконання акордів: на абсолютну одночасність вступу всіх звуків акорду; однакові силу звучання і тембр; повнозвучність нижнього звука акорду, що визначає його гармонічну функцію. Надзвичайно важливу роль в роботі над строем має робота з унісонним строем – це злиття всіх партій хору в одно висотний звук. Досягнення цього строю є метою і показником якості чистої інтонації хору. Перед керівником хору стоїть одне з основних завдань в роботі з колективом – унісон. Цього можна досягти шляхом правильного звукоутворення, дихання та єдиної вокальної манери. З перших занять хормейстер має починати працювати над унісоном. Саме тому рекомендується брати одноголосні твори на початковому етапі роботи колективу. Розспівки теж для початку варто брати на один-два звуки. Під час співу необхідно навчити хориста чути свій голос, звучання всього хору та підтримку інструменту. Дієвим є такий метод: обирається співак, який співає дуже чисто. Він співає певний звук, до нього додається ще один голос і так по одному хористу, доки не зазвучить весь хор. Таким чином ще і відпрацьовується ланцюгове дихання.

Ансамбль – це вміння співака зіставляти свій голос зі звучанням всього хору і досягати максимальної злагодженості. Щоб домогтися ансамблю у хоровому співі, керівник хору має стежити за правильним співвідношенням

у співаків інтонації, сили звука, тембру, дикції, артикуляції. Відповідно, у хорі розрізняють кілька видів ансамблю:

- інтонаційний;
- динамічний;
- тембральний;
- ритмічний;
- дикційний.

Особливого значення набуває кількісна і якісна рівновага голосів у партіях, їх злитість. Для досягнення злитості голосів за їх тембром і силою необхідно виробляти у співаків хору однакову манеру співу, однакові вокальні прийоми формування звука. У формуванні ансамблю важливе значення має робота над однаковим відчуттям співаками темпу, ритму, динаміки, зрештою – однакового відчуття і переживання змісту виконуваного хорового твору. Безумовно, це тривалий процес, але така робота необхідна. На якість хорового ансамблю впливає правильно обраний темп твору, адже найзручнішими для виконання є помірні темпи, в яких легше досягти ритмічного ансамблю. Повільні темпи ускладнюють виконання ще більшим уповільненням чи прискоренням, пониженням загального хорового строю, нестачею дихання, втомою хористів. Спів у швидкому темпі сприяє прискоренню, неточному інтонуванню та звучанню акордів, поверховому диханню, метушливості. Всі види ансамблів тісно пов'язані між собою. При їх рівновазі досягається зміст та драматургія твору.

Робота над хоровим репертуаром

Добір репертуару – найважливіша естетична проблема виконавського мистецтва і завжди була основою у художній творчості. З репертуаром пов'язана не лише ідейно-художня направленість мистецтва, але й сам стиль виконавства. Репертуар, як сукупність творів, становить основу діяльності колективу, сприяє розвитку творчої активності виконавців, знаходиться в безпосередньому зв'язку з різними формами й етапами роботи хору, чи то репетиція або концерт, початок чи вершина творчого шляху колективу. Репертуар впливає на весь навчально-виховний процес, на його основі накопичуються музично-теоретичні знання, виробляються вокально-хорові навички, складається художньо-виконавська діяльність хору. Від вмілого добору творів залежить ріст майстерності колективу, перспективи його

розвитку, – все, що пов'язано з виконавськими задачами, а саме з тим, як співати. Формування світогляду виконавців, розширення їх життєвого досвіду проходять через осмислення репертуару, тому висока ідейність того чи іншого твору, призначеного для хорового виконавства, є першим і основним принципом при виборі репертуару.

Робота над хоровими творами є основною стороною діяльності хорового колективу. Дійсно, вироблення в співаків навичок вокально-хорової техніки, вивчення ними музичної грамоти й сольфеджіо, розширення знань з історії та теорії музики – усе має бути спрямованим на кінцевий результат – вивчити й виконати конкретну програму. При роботі над хоровими творами диригент повинен пам'ятати, що основною метою є реалізація творчого задуму композитора. Для цього необхідно вирішити низку вузько технічних завдань: якісне звукоутворення, дихання, артикуляція, голосоведення і, головне, стрій, який є наріжним каменем хорового виконавства. Постійна робота в колективі в цьому напрямку дозволить хору набути і надовго зберегти міцну професійну форму.

Уся робота по налагодженню чистого і відстроеного звучання тісно пов'язана із завданням створення художнього образу музичного твору, і авторські вказівки в цьому відношенні є вирішальними. Під час репетицій велике значення має дисципліна в хорі: зосередженість, увага, повне підкорення усім вимогам диригента – це необхідні умови нормальної творчої атмосфери. Усього цього керівник хору може досягти лише в тому випадку, якщо він користується повагою й авторитетом, які здобуваються самим процесом репетиційної роботи й спілкування диригента з хором. Досягнення органічності, цілісності у виконанні, прагненні поєднати окремі частини твору єдиною лінією розвитку музичної думки є змістом репетиційної роботи диригента з хором.

Розучування слів і мелодії є значним компонентом при роботі з твором і займає найбільше часу. Ефективність роботи залежить від майстерності керівника та від володіння ним методикою вокально-хорової роботи. Рекомендується слова і мелодію розучувати одночасно, за невеликими фразами, зосереджуючи увагу на засобах музичної виразності. При відтворюванні мелодії слід одразу звертати увагу на чистоту інтонування та точний ритмічний малюнок. Ні в якому разі не йти далі,

а зупинитись і ретельно пропрацювати інтонаційні чи ритмічні складнощі.

При розучуванні твору, на початкових етапах репетиційного процесу, коли ще не набуті знання з сольфеджіо і відсутні навички читки з листа, диригент повинен проспівувати кожну партію, ілюструючи правильне інтування.

Якщо хористи володіють елементарними знаннями з сольфеджіо, доцільним буде просольфеджувати твір при розборі, використовуючи спочатку сольмізацію.

Важливим моментом в роботі над твором є фразування. З перших занять співаків треба привчати до того, що у фразі є певна кульмінаційна точка, логічний наголос в реченні, який співається з більш посиленням звуком, що кінець фрази не «виштовхується», а навпаки – співається м'яко і легко.

Робота над виразністю виконання є завершальним етапом у роботі над хоровим одноголосним твором. Попередня фрагментарна робота об'єднується в єдине ціле, водночас продовжується робота над удосконаленням деталей, уточнення темпів, динамічних відтінків, кульмінації, цезури. На цьому етапі особлива увага керівника спрямована на поетичний текст, який впливає на загальну інтерпретацію хорового твору.

Поряд з роботою над унісоном слід вести цілеспрямовану, послідовну роботу над виконанням творів на декілька голосів. Головним у роботі над хоровим багатоголоссям є поступове сприйняття співаками звучання кількох голосів, уміння тримати свою партію, зберігаючи її інтонаційну чистоту. Підготовчий період розпочинається з роботи над ритмічними канонами, ритмічними вправами, ритмічним двоголоссям, ритмічними акомпанеентами, використовуючи при цьому різні тембральні забарвлення.

Особливу увагу слід приділяти роботі над канонами. На першому етапі вони повинні бути невеликими за розміром, з нескладною мелодією, краще з широким інтервальним сполученням голосів. Матеріалом для роботи можуть бути окремі вправи, уривки з пісенно-хорової літератури. Працюють над ними в різних тональностях, використовуючи різну динаміку, штрихи, відключаючи звучання однієї партії і поновлюючи її за рукою керівника.

Зручно починати роботу над новим твором з роздільної репетиції. Призначити окремий час для кожної партії. На розучування твору

з однією партією іноді іде багато часу. Щоб робота була активною та продуктивною, слід одну з тижневих репетицій проводити роздільно.

Існують різні погляди щодо оволодіння навичками багатоголосного співу. По-перше, рекомендують роботу над багатоголоссям починати зі співу нескладних канонів, тобто проспівування однієї й тієї ж мелодії з поступовим вступом хорових голосів. По-друге, вважають за доцільне формування навичок багатоголосного співу починати із самостійного руху голосів. По-третє, оволодіння навичками багатоголосся можливе за умови паралельного руху голосів.

Залежно від фактури викладу музичного твору використовуються різні методичні прийоми. Так, коли у творах гармонічного складу мелодія проходить у сопрановій партії, розучування слід починати з партії альтів або чоловічої групи. У багатоголосних народних піснях кожна партія розучується окремо, з програнням інших голосів. Коли мелодія міститься в партії сопрано, а інші партії є підголосковими, цей вид фактури називається підголосною поліфонією, і розучування необхідно починати з інших партій, які є складнішими для виконання. Багатоголосний спів розвиває гармонічний слух, відчуття ансамблю, формує навички самоконтролю.

Багатоголосний спів сприяє розвитку внутрішнього слуху та почуття гармонії, вважається ефективним засобом розвитку музично-творчого мислення хористів.

Виховання навички співу без супроводу починається з виконання одноголосних пісень і канонів із самостійним рухом голосів. Яскравим прикладом формування навички співу акапела можуть бути обробки українських народних пісень вітчизняних композиторів М. Леонтовича, М. Колесси, К. Стеценка. У процесі співу без супроводу найбільш чітко простежується інтонаційна узгодженість звучання. Зосередженість на особливостях побудови різних видів інтервалів виховує у хористів відповідальність за чистоту інтування, а також колективну відповідальність за гармонічний і мелодичний ансамбль у партії та в усьому колективі. Таким чином, спів а capella позитивно впливає на розвиток ладотонального слуху та музичних здібностей, а також вважається результатом формування естетичної культури особистості.

Концертно-виконавська діяльність само-діяльного хору

Концерти можуть бути різних типів тематичні (присвячені певній темі), монографічні (присвячені творчості якогось одного композитора, поета) або у формі творчого звіту. Найчастіше колективи виступають у змішаних концертах, виконуючи один або кілька номерів, як правило, відкриваючи або закриваючи концерт. Цікавим виступом може бути участь хору в музично літературній клубній композиції на певну тему. Ця форма спільної роботи клубних колективів різних жанрів буває особливо захоплююча, хоча й вимагає великої чіткості організації, тому що пов'язана із загальними масштабами постановки, режисурою й т. ін.

Велике значення в концерті має зовнішня форма виступу. Приємно, коли співаки охайно й однаково одягнені, дисципліновані, спокійно й упевнено виходять на сцену (краще виходити із двох бічних лаштунків одночасно). При цьому розміщення учасників хору за зростом (високі співаки – у центрі, у глибині сцени, а невисокі – з боків) потрібно визначити заздалегідь і за кожним співаком закріпити визначене місце. Під час співу вся увага виконавців повинна бути зосереджена на диригенті. Треба пояснити співакам, що зібраність допомагає краще виконати намічений задум. Кожен виступ хору необхідно аналізувати, обговорювати на найближчому занятті колективу. Обговорення треба організувати таким чином, щоб учасники могли самі проаналізувати і критично оцінити свій виступ. Керівник, узагальнюючи обговорення, обов'язково відзначає позитивні й негативні моменти концерту, робить рекомендації на майбутнє, щоб колектив від концерту до концерту професійно зростав.

Винятково відповідальним моментом є складання програми виступу. При її компонуванні необхідно враховувати стилістичну єдність, тональну послідовність творів.

Висновки

Сучасний етап розвитку хорового мистецтва в системі позашкільної освіти переживає серйозну кризу по трьом основним напрямкам — економічний, соціальний і духовний. У цій ситуації перевіряються на міцність не тільки професійні якості керівника, але і його,

насамперед, педагогічне вміння організувати колектив, вивести його на певний виконавський рівень і застерегти від розпаду.

Основне завдання роботи хорового колективу залежить від ідейно-естетичного виховання дітей та від їх духовних потреб. Завдяки хоровій самодіяльності учасники колективу знайомляться зі світовими скарбами фольклору, національною та світовою спадщиною хорової класики. Хорова самодіяльність виховує вишуканий музичний смак і таким чином відіграє важливу роль у естетичному вихованні особистості. Художня самодіяльність виконує безліч різноманітних функцій: виховну, пізнавальну, художньо-естетичну, комунікативну, функцію відпочинку і розваги тощо.

Основними принципами роботи учнівського хорового колективу мають бути демократичність і доступність. Саме ця особливість дає можливість бути причетним до хорового мистецтва майже кожного, хто має бажання. Дотримуючись вище викладених рекомендацій, а також маючи відповідну матеріально-технічну базу, колектив може досягнути високого рівня майстерності навіть на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Бенч О. Хороспів українців // Український світ. К. №1, 1993.
- Гулеско І. Національний хоровий стиль: Навч. Посібник. Х., 1994.
- Історія української музики: в 6т. К.: Наукова думка, 1989. Т. 1–2; 1990. Т. 3; 1992. Т. 4.
- Карпінець А.М. Робота з дитячим хором: метод.рек. К.: Видавництво Ліра-К, 2017. 36 с.
- Козяр Н. Співає «Жайвір». Хрестоматія хорового співу. Львів: Край, 2008. 560 с., іл.
- Колесса М. Основи техніки диригування. К.: Держвид, 1960.
- Лашенко А. Хорова культура: Аспекти вивчення та розвитку. К.: Музична Україна, 1989.
- Мархлевський А. Практичні основи роботи в хоровому класі. К.: Музична Україна, 1986. 96 с.
- Яросевич Л. Українська музична літератур. Тернопіль: СМП «Астон», 2000.

СТРАТЕГІЇ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ВПЕВНЕНOSTІ В СОБІ ТА ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Л.М. Cnim,

доктор філософії, професор, Університет Бакке; The Elfenworks Foundation, засновник та генеральний директор; Elfenworks Productions, президент

Анотація: У цій статті обговорюється розвиток екологічної освіти («eco-ed», екоосвіти) та її потенціал для подолання екологічної стурбованості учнів, зміцнення впевненості учнів у собі та виховання екологічно свідомих громадян світу майбутнього. На прикладі реакції Міністерства освіти України розглядається швидке реагування на зміну обставин, зокрема, коли значна частина учнів була змушена покинути свої домівки через війну. Також розглядається методологія «Сім Стівів» як інструмент для освітян, які працюють у цій галузі.

Ключові слова: екологічна освіта, освітні дослідження, розробка навчальних програм, освітня політика, екологічна освіта, дитяче здоров'я, ресурси для вчителів, Elfenworks

Постановка проблеми

Робота вчителя має два напрямки: підготувати своїх учнів до громадянства у невідомому майбутньому та задовольнити потреби цих учнів сьогодні. Це включає потреби учнів, які були переміщені через війну. У цій статті йдеться про те, що навколишнє середовище викликає глибоке занепокоєння у студентів і є глобальною проблемою, зокрема, коли йдеться про воду. У статті досліджується нагальна потреба в екологічній освіті («eco-ed», екоосвіті). І в ній поглиблено розглядається одна концепція: «Сім Стівів», яка вже давно стала корисною в соціальному підприємництві та екоосвіті. Реакція Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (НЕНЦ) розглядається для отримання уроків, які можуть бути перенесені в ширший контекст. Досліджуючи, як НЕНЦ реагує на зміну обставин, ця стаття має на меті запропонувати ідеї для освітян в усьому світі.

Чому екологічна освіта

Як педагог та експерт з освітніх медіа, що співпрацює з професіоналами-однорумцями

з The Elfenworks Foundation, я спостерігаю зростаюче відчуття відчаю щодо навколишнього середовища серед учнів. Про це студенти розповідають нам не лише на лекціях, але й у фільмах, поданих до нашої рубрики «Соціальна та екологічна справедливість» на кінофестивалі Campus Moviefest. Ця студентська безнадія – особливо щодо екологічних питань – підтверджується академічними дослідженнями.

Згідно з дослідженням, проведеним у десяти країнах і опублікованим у журналі «The Lancet», кліматична криза є універсальною проблемою для дітей усього світу. Дослідники опитали 10 000 дітей і виявили, що «59% дітей дуже або надзвичайно стурбовані зміною клімату, а 84% – принаймні помірно стурбовані» (Hickman et al., 2021, с. e863). Більшість, 75%, уявляли собі страшне майбутнє, причому більше половини з них відчували себе «сумними, тривожними, розгніваними, безсилими, безпорадними і винними», з «більшим почуттям зради, ніж впевненості», коли оцінювали реакцію своїх урядів. І вони мають підстави для занепокоєння, особливо щодо води. Згідно з даними Глобального дослідження сприйняття ризиків, проведеного Всесвітнім економічним форумом у 2015 році, проблеми з водою становлять найбільш значні ризики у світі, спричиняючи інфекційні захворювання, соціальну нестабільність, конфлікти, масову міграцію, втрату біорізноманіття та відсутність продовольчої безпеки (World Economic Forum, 2015). Людство переживає глобальну кризу в екології водних ресурсів. І в глобальному масштабі багато сучасних проблем у галузі водних ресурсів пов'язані зі зміною клімату (Американський геофізичний союз, 2019; Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору, 2021). Ці проблеми включають забруднення

(Boretti & Rosa, 2019), підвищення кислотності океану (Jewett & Romanou, 2017), хвороби, що передаються через воду (Omarova et al., 2018), підвищення рівня світового океану (US Department of Commerce, б.д.), несталі практики ведення сільського господарства (Kirschenmann, 2010), нестабільний і нерівноправний доступ до води (Omarova et al., 2018), а також багато інших негараздів .

«Сім Стовпів» екологічної освіти

Під час написання дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії з інноваційного міського лідерства у Вищому університеті Бакке у 2022 році я провела географічно різноманітне дослідження екологічної освіти, щоб отримати уявлення про ефективні освітні стратегії. У рамках цього дослідження я намагалася з'ясувати, чи існує підтримка «Семи Стовпів» як корисного інструменту для екоосвітян. Концепція «Сім Стовпів» ґрунтується на мудрості, якою поділився зі мною колишній президент США Джиммі Картер у 2005 році. Простіше кажучи, вона пропонує нам дотримуватися певного бачення, зосередитися на певній галузі, знайти автентичну нішу, співпрацювати з іншими, розподіляти досягнення, отримувати зворотній зв'язок та не відступати від обраного курсу. Цей принцип, викладений у 2010 році в рамках моєї дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора служіння – DMin (Speeth, 2010), за два десятиліття довів свою корисність у міжнародних проєктах, зокрема в екоосвіті, таких як передова освітня гідропонна ферма в Йорданії (The Elfenworks Foundation, 2021b).

Я використала дані з трьох джерел: фокус-групи професіоналів водного господарства, онлайн-опитування англомовних екологів з усього світу та три поглиблені практичні дослідження. Мої респонденти повідомили, що на них вплинули медіа, що підтверджує дані літератури про цінність сторітелінгу (de Silva & Hunter, 2021; Muthukrishnan, 2019; Saltan, 2017; Vigliano-Relva & Jung, 2021). Мої результати загалом узгоджувалися з літературою в таких сферах, як заклик до незаписаного досвіду природи (Booth, 2021; Corbett, 2006), підхід «голова-серце-руки» (Collado та ін., 2020; Центр Картера, 2021), інтеграція екоосвіти в навчальну програму (Alawattage & Fernando, 2017; Azizah & Sugirin, 2019; Esteban Ibbceez et al, 2020; Грін та ін.,

2019; Islam & Kieu, 2021; McCright, 2012), а також допомагати учням, для яких природа є страшною або чужорідною, або які відчувають екологічну тривогу чи інші дискомфортні емоції (Alderson, 2016; Pihkala, 2020).

Мої висновки також підтвердили методологію «Сім Стовпів». Серед моїх результатів я виявила, що кожна з семи сфер має високу оцінку серед екологічних активістів як важлива для досягнення успіху, і кожна сфера була чітко простежена в трьох моїх тематичних дослідженнях. Одним із цих випадків був Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (НЕНЦ), який на той час вже близько двох років співпрацював з The Elfenworks Foundation у галузі екоосвіти, застосовуючи методологію «Сім Стовпів».

НЕНЦ, який очолює Володимир Вербицький, доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, є «провідною установою в галузі розвитку позашкільної біологічної, екологічної, аграрної освіти в Україні» та державним органом, що «забезпечує якісну позашкільну еколого-натуралістичну освіту учнівської молоді, яка вміло поєднує загальнодержавну та регіональну проблематику, що визначена як найбільш значуща та актуальна для країни» (Про НЕНЦ, 2021). Головною перевагою НЕНЦ є його освітня експертиза. Його персонал складається з досвідчених професіоналів з великим досвідом роботи в галузі освіти.

Приозерний екологічний центр

Незадовго до російського вторгнення в Україну НЕНЦ відновив невелику водойму для створення приозерного екологічного центру.

На цьому майданчику можна було отримати практичний досвід навчання, орієнтований на водну екологію. НЕНЦ використовував «Сім Стовпів» як при плануванні, так і при проведенні рекультивациі. Рекультивация включала збереження існуючої флори і фауни, видалення забруднюючих речовин, укріплення берега, озеленення прилеглих територій, заселення рибами і рослинами, розробку навчальних програм і облаштування зони відпочинку. Через погодні умови та пандемію проєкт стартував на початку 2021 року і був відзначений випуском білого амура, який допомагає підтримувати воду свіжою

Рис. 1. Програма «Сім Стовпів» на березі озера

Примітка: на вивісках зображено «Сім Стовпів». Учні вивчають матеріал і висаджують дерева. Рекламна листівка – крайня справа. Ці зображення взяті з архіву НЕНЦ і використовуються з дозволу

(Starovoit, 2021). Виїзні заняття включали наукові експерименти під відкритим небом, наприклад, фільтрацію в дії та мікроскопічний аналіз води (Про НЕНЦ, 2021). Студенти мали змогу відчувати себе молодими науковцями. Вони працювали в партнерстві, ділилися результатами та отримували зворотній зв'язок від своїх експериментів. Спогади про цей день мають залишитися надовго.

Молодші діти брали участь у Днях екологічних дій (The Elfenworks Foundation, 2021a), разом висаджували дерева та вчилися переробляти відходи. Ці цікаві та відповідні віку заходи сприяли розвитку самодисципліни і формуванню нових навичок, прищеплюючи учням любов і повагу до природи, і водночас приносячи радість педагогу.

Концепція «Сім Стовпів» була включена у вивіски та роздаткові матеріали на березі озера, і педагоги відзначили, що вона викликала «великий інтерес у дітей» різного віку, які могли «ознайомитися з нею і зрозуміти, як ми пов'язали цю неймовірно цікаву і важливу концепцію з нашим Озером Бажань». НЕНЦ запропонував доопрацювати та поширити концепцію, щоб сформувати «нове філософське бачення в багатьох сферах, а в нашому випадку – у галузі екології» (Starovoit, 2021).

«Сім Стовпів» пропонує учням спосіб спільно, у партнерстві, діяти задля спільного блага та досягати ефективності у спосіб, який дає надію. Цей підхід зазвичай називають підходом «голова, серце, руки»: пояснювати факти, торкатися серця і діяти разом. Цей підхід веде свій початок від грецького філософа Аристотеля (384–322 рр. до н.е.), який запропонував нам три ключі до успіху: етос, логос і пафос. Етос пов'язаний з довірою, логос звертається до голови, а пафос – до серця (Aristotle, 1991). Учителі

Аристотеля Платон (бл. 428–348 рр. до н.е.) був учнем Сократа (бл. 470–399 рр. до н.е.), який вважав, що чесноти можна навчити. Мудрість була чеснотою, а хороше життя визначалося як «раціональна діяльність душі, керована чеснотами» (Duignan, 2018). Не всі бачення і перспективи однаково корисні в колективному житті; деякі з них є шкідливими. Використовуючи «Сім Стовпів», екоосвітяни можуть допомогти учням зрозуміти це, досліджуючи прогалини в сучасних парадигмах, які необхідно усунути, щоб виправити глобальні проблеми (Khazem, 2018). Отримані в результаті «міцні знання» можуть, якщо їх застосувати, призвести до позитивних змін (Alderson, 2020, с. 96).

Реагування на потрясіння: коли учнів переміщують зі школи

Ізоляція через пандемію Covid-19 розпочалася навесні 2020 року, одразу після запуску програм НЕНЦ на березі озера. Учні не допускали до шкільних та позашкільних заходів задля їхнього захисту протягом 2020 року та більшої частини 2021 року. З розширенням пандемії Covid-19 освітяни в усьому світі відчули нагальну потребу в інноваціях. У відповідь НЕНЦ зосередився на розробці освітніх медіа-матеріалів. Вони вже запропонували два журнали, «Паросток» та «Юний натураліст», і працювали з командою Elfenworks Productions над створенням двох фільмів: «Сила води» (Shirokov, 2021) та «Сила довірили: Шляхи підвищення продуктивності» (Shirokov, 2022). Документальне кіно для них було відносно новим, і вони були готові вчитися безпосередньо в процесі роботи, що, за словами засновника IDEO Девіда Келлі (2005), має вирішальне значення для інновацій. Фільми отримали позитивні відгуки на екологічних та освітніх

Рис. 2. Додаток Eco Bubble та чат-бот

Примітка: Ці зображення взяті з архіву НЕНЦ і використовуються з дозволу

кінофестивалів по всьому світу, включаючи Європу, Індію, Індонезію, Туреччину, а також у США.

Після російського вторгнення у 2022 році величезна кількість студентів виїхала з країни. Студенти пережили горе, не лише покинувши свої домівки, але й втративши почуття спільноти (Vosnesenska, O., & Lutsenko, 2023). У світі, де студенти роз'їхалися, ідея про те, що мова може бути сполучною ланкою, яка забезпечує відчуття спільноти, стала рушійною силою для розробки онлайн-ресурсу. Під керівництвом Effenworks НЕНЦ запусив розважальний освітній додаток «Сила ЕкоБульбашки» та чат-бот на платформі Telegram. Обидва додатки доступні англійською та українською мовами, надаючи користувачам можливість взаємодіяти рідною мовою, вивчаючи основи екології. Додаток дозволяє користувачам отримувати знання з екології та набувати звичок, які допоможуть дбати про навколишнє середовище, наприклад, «Сім Стовпів», сортування сміття, використання води та свідоме споживання. Чат-бот містить посилання на відео та гру, а також рекомендації, завдання, тести та фото з екологічних заходів. Він регулярно циклічно оновлює свої повідомлення, починаючи з «Привіт! Я чат-бот «ЕкоБульбашка», розпочнемо нашу пригоду в унікальний світ

навколишнього середовища? Оберіть мову спілкування (Hello, I'm the EcoBubble chatbot, shall we start our adventure into the unique world of the environment? Select the language of communication).

Розділи містять матеріали для вчителів, учнів, довідкові матеріали та корисні посилання.

На сайті The Effenworks Foundation, elffound.org, з'явилися ресурси для вчителів, які містять зрозумілі візуальні матеріали. Наприклад, діти плывуть у величезному водному просторі, бачачи маяк (бачення), компас і карту (зворотний зв'язок), якір (витривалість) і навіть кита (уникнення дублювання), а також місячне сяйво. В озері живуть дружелюбна жаба з великими очима (бачення), літня черепаха (витривалість), відра (особливі навички), риби плавають разом (партнерство) біля унікального водоплавного птаха (уникнення дублювання), а діти разом переробляють сміття (розподіл досягнень). Щасливі морські тварини пропонують третій спосіб пояснення понять за допомогою дельфіна, стародавньої черепахи, краба, доброго восьминога, риби-клоуна та дітей, які беруть участь в екологічних акціях. В Інтернеті можна знайти версію, створену для йорданських дітей, а також ресурси, орієнтовані на старших школярів.

Рис. 3. «Сім Стовпів» у контексті екологічної освіти для дітей молодшого віку

Примітка: Ці зображення доступні в повнорозмірному форматі разом з детальною інформацією на сайті elffound.org

Висновки

Завдання освітян – допомагати учням вирішувати сьогоденні проблеми і готуватися до завтрашніх викликів. Це особливо складно, коли цільові учні не можуть відвідувати традиційні школи. Уроки можна взяти з НЕНЦ. Їхні ресурси, які ґрунтуються на «Семи Стовпах», стосуються ключових проблем учнів, потенційно замінюючи зневіру і горе на зв'язок і спільноту, а також пропонуючи навчання навичкам і відчуття успіху. Надання учням можливості продовжувати навчання рідною мовою «поруч» з іншими дає їм відчуття дому, а «Сім Стовпів» забезпечують основу для малих і великих успіхів, які спонукають їх дивитися в майбутнє з надією.

Можливості для подальших досліджень

Інвестиції в опитування користувачів точного додатку Eco Bubble і чат-бота можуть допомогти з'ясувати, якою мірою вони сприяють добробуту учнів, і наскільки це пов'язано з підвищеним відчуттям особистої ефективності, порівняно з відчуттям зв'язку з країною і мовою. Такі дослідження можуть також допомогти у розробці додаткових матеріалів. Де б не проходили шкільні заняття, додаткові дослідження щодо того, як інтегрувати екологічну освіту в існуючі навчальні програми, безумовно, також були б корисними. А довгострокове дослідження, яке б з'ясувало будь-які зміни у світогляді учнів після позакласних заходів, подібних до тих, що відбулися на озері НЕНЦ, допомогло б визначити їхню відносну цінність.

Список використаних джерел

1. Про НЕНЦ [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://nenc.gov.ua>

2. Alawattage, C., & Fernando, S. (2017). Postcoloniality in Corporate Social and Environmental Accountability. *Accounting, Organizations and Society*, 60, 1–20. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.07.002>

3. Alderson, P. (2016). International Human Rights, Citizenship Education, and Critical Realism. *London Review of Education*, 14(3), 1–12. <http://dx.doi.org/10.18546/LRE.14.3.01>

4. Alderson, P. (2020). Powerful Knowledge, Myth or Reality? Four Necessary Conditions if Knowledge is to be Associated with Power and Social Justice. *London Review of Education*, 18(1), 96–106.

5. Aristotle. (1991). *The art of rhetoric*. Penguin Books.

6. Azizah, D.M., & Sugirin, S. (2019). Environment-based supplementary reading materials for junior high school students. *Journal of Interdisciplinary Studies in Education*, 8(1), 154–174. <https://doi.org/10.32674/jise.v0i0.1034>

7. Booth, J. (2021). Becoming a Global Citizen? Developing Community-Facing Learning in the Social Sciences. *Learning and Teaching*, 14(1), 60–88. <https://doi.org/10.3167/latiss.2021.140104>

8. Collado, S., Rosa, C.D., & Corraliza, J.A. (2020). The Effect of a Nature-Based Environmental Education Program on Children's Environmental Attitudes and Behaviors: A Randomized Experiment with Primary Schools. *Sustainability*, 12(17), Article 17. <https://doi.org/10.3390/su12176817>

9. Corbett, J. (2006). *Communicating nature: How we create and understand environmental messages*. Island Press. <https://islandpress.org/books/communicating-nature>

10. de Silva, R., & Hunter, J. (2021). Puhi in the Tree and Other Stories: Unlocking the Metaphor in Native and Indigenous Hawaiian Storytelling. *The Qualitative Report*. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2021.4109>

11. Duignan, B. (2018, February 14). Plato and Aristotle: How do they differ? *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/story/plato-and-aristotle-how-do-they-differ>

12. Esteban Ibbceez, M., Musitu Ferrer, D., Amador Mucoz, L.V., Claros, F.M., & Olmedo Ruiz, F.J. (2020). University as Change Manager of Attitudes towards Environment (The Importance of Environmental Education). *Sustainability*, 12(11), Article 11. <https://doi.org/10.3390/su12114568>

13. Green, J., Hatch, N., & Scott, W. (2019). Environmental Education through STEM. *ASE Annual Conference 2019*, 5.

14. Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R.E., Mayall, E.E., Wray, B., Mellor, C., & Susteren, L. van. (2021). Climate Anxiety in Children and Young People and their Beliefs about Government Responses to Climate Change: A Global Survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), e863–e873. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)

15. Islam, M.S., & Kieu, E. (2021). Sociological Perspectives on Climate Change and Society: A Review. *Climate*, 9(1), Article 1. <https://doi.org/10.3390/cli9010007>
16. Kelley, T. (2005). *The art of innovation*. Doubleday Books.
17. MapChart [Электронный ресурс] / Buy Me a Coffee. – Режим доступа: <http://www.buymeacoffee.com/mapchart>
18. Khazem, D. (2018). Critical realist approaches to global learning: A focus on education for sustainability. *International Journal of Development Education and Global Learning*, 10(2), 125–134. <https://doi.org/10.18546/IJDEGL.10.2.02>
19. McCright, A.M. (2012). Enhancing Students' Scientific and Quantitative Literacies Through an Inquiry-Based Learning Project on Climate Change. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 12(4), 86–101.

ВІД ІНІЦІАЦІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ STEM/STEAM/STREAM-ПРОЄКТІВ

Шубчинський В.Д.,

Донецький обласний еколого-натуралістичний центр, завідувач відділу екології та природоохоронної роботи,

Гусак І.Є.,

методист еколого-натуралістичного підрозділу Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання,

Менафова Ю.В.,

канд. хім. наук, доцент кафедри хімії та охорони праці Донбаської державної машинобудівної академії, методист Донецького обласного еколого-натуралістичного центру

Анотація: У статті запропоновано алгоритм науково-дослідницьких складових для здобувачів освіти, які працюють над STEM/STEAM/STREAM-проектами, аналізують кон'юнктуру ринку, вивчають потреби споживачів, роблять висновки, пов'язують її з життєвими ситуаціями, з власним досвідом. При цьому набувають необхідних життєвих компетенцій.

Ключові слова: ініціація; ідея; ітераційний процес; STEM/STEAM/STREAM-проект; інноваційна екологічна складова; комерціалізуємість (К); маштабуємість (М); «STEAM – ПРОЄКТ «РОЗУМНИЙ» БУДИНОК»».

Постановка проблеми. Ініціація будь-якого проекту починається із визначення ідеї – основного задуму проекту. З урахуванням наміченої ідеї розробляється приблизний план її реалізації, проводиться попередня оцінка необхідних ресурсів. Завершення цього етапу стає оцінка життєздатності проекту та ухвалення рішення про те, чи варто працювати над ним далі.

На етапі ініціації проекту будується його концептуальна модель, ключовою ланкою якої є мотивація. Мотивація – це інтереси, потреби, прагнення, емоції, переконання, ідеали, установки, які спонукають вихованця до науково-дослідницької діяльності. Вона сприяє появі особистої ініціативи здобувача освіти, спонукає його діяти з максимальною енергією в різних ситуаціях. У ряді випадків початком ініціації проекту стає сама поява цікавої ідеї. Потім той, кому вона сподобалась, має подумати, кого її реалізація може

зацікавити. Тобто в цьому випадку спочатку з'являється ідея, а потім вирішується питання про те, для кого її реалізація корисна та вигідна, які та чії проблеми вона може вирішити.

Головним продуктом першого етапу проекту – ініціації – є сформований у формі «паспорта проектної ідеї» опис концепції проекту, обґрунтування необхідності та реалістичності проекту, його формальна авторизація [5].

Але, нерідко, спочатку ініціаторами проекту усвідомлюється певна проблема – невідповідність того, що потрібно тому що ми маємо. Потім ініціатори розпочинають пошук шляхів, як усунути цей розрив між «існуючим» і «бажаним». Уявлення про продукт чи послугу, створення яких дозволить вирішити виявлену проблему, стають ідеєю проекту.

На практиці ініціація є багаторазовими зворотно-поступальними рухами між різними формулюваннями проблеми та різноманітними ідеями про шляхи її вирішення.

Отже, формулювання проектної ідеї – це ітераційний процес між двома точками: проблемою та ідеєю.

Поряд із демонстрацією необхідності проекту важливо показати його здійсненність. Для цього крім мети проекту у загальному вигляді дається характеристика засобів та методів її досягнення, будується календарний план-графік ключових подій, визначається приблизний перелік та обсяги необхідних ресурсів, зазначаються можливі шляхи їх забезпечення. На етапі ініціації

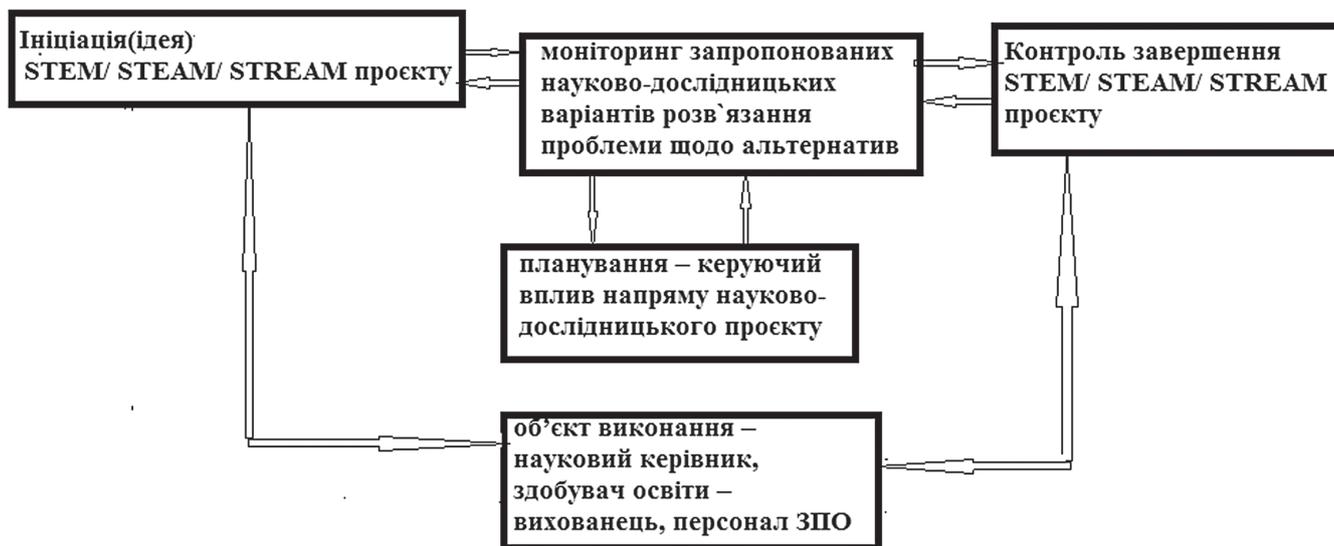

Рис.1 Алгоритм – від ініціації до контролю завершення науково-дослідницького STEM/STEAM/STREAM проєкту

також оцінюються основні ризики проєкту та плануються шляхи та методи їх зменшення.

Результативне виконання проєкту здійснюється поетапно, а саме: ініціація, планування, виконання, моніторинг та контроль, завершення проєкту (Рис 1).

Підсумком роботи на етапі ініціації має стати зрозумілий опис того, як реалізація проєкту допоможе вирішити заявлену проблему. З опису має бути видно, що вирішувана проблема є актуальною та зрозумілою, чиї та які саме потреби задовольнятимуть створені, завдяки проєкту, продукти та послуги. Крім того, слід показати вигідні відмінності запропонованого варіанта вирішення проблеми від наявних альтернатив.

Складові реалізації науково-дослідницьких проєктів. Працюючи над STEM/STEAM/STREAM-проєктом, наукові керівники та здобувачі освіти планують, розробляють моделі, аналізують кон'юнктуру ринку, вивчають потреби споживачів, роблять висновки, пов'язують її з життєвими ситуаціями, з власним досвідом. При цьому набувають необхідних життєвих компетенцій:

- ставити цілі та досягати їх;
- працювати в команді;
- критично мислити;
- вміння навчатись впродовж життя;
- толерантно спілкуватись в багатокультурному та екологічному середовищах.

Це дає їм можливість бути більш упевненими у власних можливостях, навчитися йти до власної мети, долати перешкоди, перевіряти свою роботу багато разів. Під час роботи

в команді гуртківці вільно висловлюють свої думки, відстоюють їх, вчаться правильно формулювати та презентувати свою роботу.

При реалізації STEM/STEAM/STREAM-проєкту вихованець – активний діяч, дослідник, експериментатор, а науковий керівник – фасилітатор, модератор: його роль спостерігати за пошуковою роботою, стимулювати до певних висновків, допомагати в усвідомленні й усуненні недоліків. Керівник гуртка має навчити вихованців мислити, розмірковувати, досліджувати, обґрунтовувати та відстоювати свої думки. Особливо важливим завданням педагога – є виявляти, розвивати й закріплювати такі якості здобувача освіти, як вміння творчо та критично мислити, здатність приймати нестандартні рішення, переносити знання і вміння в нову ситуацію, звільнятися від стереотипів, знаходити багатоваріантність розв'язків певної проблеми [4].

Тому, необхідно перевести здобувача освіти з пасивного споживача знань в активного їхнього творця на основі самостійно здобутих знань, який вміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її рішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність.

Рекомендовані методи та критерії оцінювання STEM/STEAM/STREAM-проєктів. Сьогодні існує три методи оцінювання: описовий; метод порівняння того, що було «до» і стане «після» реалізації проєкту; метод порівняння поданих на конкурс проєктів між собою [3].

Описовий метод – передбачає опис можливих переваг у результаті реалізації проєкту. Недоліком цього методу є неможливість чіткого зіставлення потенційних ефектів від реалізації різних за суттю проєктів.

Метод порівняння того, що було «до» і стане «після» реалізації проєкту – передбачає наявність кількісних і якісних показників проєкту. Однак цьому методу притаманна висока ймовірність суб'єктивної інтерпретації поданої інформації та прогнозів.

Метод порівняння проєктів, поданих на конкурс – полягає у порівнянні самих проєктів, який є сьогодні пріоритетним. Він складається з трьох етапів оцінювання, а саме:

Перший етап полягає у проведенні внутрішнього, на рівні закладу позашкільної освіти, оцінювання поданих проєктів. На основі отриманих оцінок експертів відбираються і затверджуються ті проєкти, які відповідають високому науковому або науково-технічному рівню.

Проєкти, рекомендовані внутрішнім оцінюванням, беруть участь у другому етапі відбору, який здійснюється членами журі відповідних конкурсів. За результатами будується рейтинг проєктів згідно з тематичних напрямів.

На третьому етапі відбираються ті проєкти, що мають найбільші бали.

Вимоги до проєктів, які подаються на конкурс, передбачають:

заповнення певних форм, в яких наводяться його змістовні показники (актуальність, новизна, повнота використання світового досвіду тощо);

показники очікуваних результатів за тематикою проєкту (це група показників, які заявники обіцяють досягнути) [2].

На жаль, зазначені вище критерії дозволяють відібрати конкурентні наукові проєкти без оцінки ступеня комерціалізації.

У зв'язку з цим пропонується при проведенні оцінювання за третім методом враховувати інноваційно-комерційну та екологічну складову STEM/STEAM/STREAM-проєктів, включивши четверту групу показників «Інноваційна екологічна складовою проєкту».

У цю групу пропонується включити такі критерії:

Інноваційність (І) – проєкт містить екологічні інновації, які суттєво впливають на збереження та відновлення навколишнього середовища.

Комерціалізуємість (К) – проєкт має високі шанси стимулювати комерційний екологічний оборот щодо зменшення антропогенного впливу на навколишнє середовище.

Маштабуємість (М) – у проєкті закладено механізм його розвитку не тільки у регіоні, для якого він був передбачений, але й за його межами.

Реалізуємість (Р) – проєкт має містити умови, які необхідні для його реалізації.

Для проведення оцінювання необхідно залучати професіоналів практиків та фахівців із різних галузей науки. За рейтингом відбираються найкращі науково-дослідницькі проєкти (Таблиця 1.).

При рівних значеннях підсумкової оцінки проєкту перевага надається тому проєкту, який отримав більшу кількість балів за інноваційну екологічну складову.

Основною цінністю науково-дослідницької діяльності стає не засвоєння суми відомостей, а освоєння здобувачами освіти таких умінь, які дозволяють їм визначати свої цілі, приймати рішення і діяти в типових та нестандартних ситуаціях.

Освітня проєктна діяльність стимулює зацікавленість вихованців до вирішення конкретних проблем шляхом наукових досліджень. Вона допомагає розвивати креативне мислення, застосовувати отримані

Таблиця 1. Приклад таблиці оцінювання науково-дослідницького проєкту STEM/STEAM/STREAM-проєктів

№ з/п	Змістовні показники проєкту (10 балів)	Наукове значення проєкту (10 балів)	Показники очікуваних результатів (10 балів)	Інноваційна екологічна складовою проєкту				Підсумок
				І (5 балів)	К (5 балів)	М (5 балів)	Р (5 балів)	
1								
2								
3								

знання на практиці та активно використовувати інформацію. Таке мислення передбачає постійний пошук фактів, їх аналіз, порівняння та логічне поєднання з метою отримання нових знань, розвіювання чи підтвердження сумнівів та прийняття обґрунтованих рішень.

Впровадження STEM/STEAM/STREAM-проектів в позашкільний освітній процес еколого-натуралістичного напрямку дає мотивацію керівнику гуртка творчо підходити до навчального матеріалу та вміння пояснювати вихованцям зв'язки між предметами та дисциплінами.

Висновки. На відміну від класичної, в нашому розумінні, освіти, використання STEM/STEAM/STREAM-освіти вихованці отримують набагато більше автономності. За рахунок такої автономності, діти вчаться бути самостійними, приймати власні рішення та брати за них відповідальність. Навички критичного мислення та глибокі наукові знання, отримані в результаті проведення дослідницької роботи за допомогою використання STEM/STEAM/STREAM-проектів, дозволяють здобувачам освіти бути новаторами – двигуном розвитку людства. Як приклад їх реалізації, приводимо розроблений педагогами еколого-натуралістичного підрозділу Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання і Донецького обласного еколого-натуралістичного центру інтегрований

«STEAM – ПРОЄКТ «РОЗУМНИЙ» БУДИНОК» з освітньою концепцією: «Розумні» будинки + «SMART» – інфраструктурні мережі + Кібербезпека + «Розумне» стале місто=Сталий розвиток держави [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України про наукову і науково-технічну експертизу. URL: <http://surl.li/mgvz> .

2. Про проведення у 2023 році конкурсного відбору фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок. Наказ МОН №1113 від 11.09.2023 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/90011/

3. Презентація інтегрованого проєкту «STEAM–проєкт «РОЗУМНИЙ» БУДИНОК» URL: <https://youtu.be/me0p-WSUTKw>

4. Упровадження елементів STEM-STEAM-STREAM-освіти у процес навчання природничих предметів. Біологія і хімія в рідній школі. 2022. № 3/4. С. 2–75.

5. Усенко І. STEAM-освіта. Реалізація елементів технології в рамках дистанційного навчання. Математика: Додат. до газ. «Шкільний світ». 2021. № 3/4. С. 80–83.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІТНЬОЇ STEM-ШКОЛИ НА БАЗІ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Чернега Ірина Аркадіївна,

*заступник директора з навчально-виховної роботи
Чернівецького обласного центру ауково-технічної творчості учнівської молоді*

ВСТУП

STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) є важливим напрямом сучасної освітньої діяльності, що сприяє розвитку критичного мислення, креативності та навичок вирішення проблем. Організація літньої STEM-школи на базі закладу позашкільної освіти (ЗПО) є актуальною з кількох причин:

– популяризація STEM-дисциплін серед молоді: сучасний ринок праці вимагає фахівців у галузях науки, технологій, інженерії та математики. Літня STEM-школа мотивує дітей та підлітків до вивчення цих напрямів через інтерактивні заняття, експерименти та практичну діяльність;

– розвиток ключових компетентностей XXI століття: STEM-підхід орієнтований на формування навичок аналізу, логічного мислення, роботи в команді, дослідницької діяльності та впровадження інновацій. Літня школа створює сприятливе середовище для розвитку цих компетенцій;

– ефективне використання літнього періоду для навчання та дозвілля: під час канікул діти часто мають недостатньо можливостей для навчання в цікавій і доступній формі. Літня STEM-школа дозволяє поєднувати навчання з творчістю, іграми, дослідами та практичною діяльністю;

– розширення можливостей позашкільної освіти: заклади позашкільної освіти мають значний потенціал для проведення STEM-заходів завдяки своїм ресурсам, технічному забезпеченню, педагогічному складу та можливостям співпраці з науковими й технологічними установами;

– підготовка до майбутньої професійної діяльності: STEM-школи сприяють професійній орієнтації учнів, дозволяючи їм визначитися з майбутньою професією, отримати базові знання та навички, необхідні для подальшого навчання у відповідних галузях;

– сприяння інноваційній діяльності та науковому мисленню: літні школи можуть стати майданчиками для розробки стартапів, наукових проєктів та участі учнів у конкурсах,

що стимулює їхню інноваційну активність та інженерне мислення;

– підвищення інтересу до природничих та технічних наук: багато дітей уникають STEM-дисциплін через їхню складність. Неформальне навчання у літній школі допомагає подати матеріал цікаво та доступно, тим самим змінюючи ставлення учнів до науки;

– співпраця з вищими навчальними закладами та ІТ-компаніями: організація літньої STEM-школи дозволяє залучати до навчального процесу експертів, представників університетів та бізнесу, що підвищує якість навчання та надає учням доступ до сучасних технологій.

Отже, організація літньої STEM-школи на базі ЗПО є важливим та актуальним кроком у розвитку сучасної освіти, що забезпечує дітям якісні знання, практичні навички та сприяє їхньому всебічному розвитку.

Мета дослідження:

Дослідити теоретичні та практичні аспекти організації літньої STEM-школи на базі закладу позашкільної освіти, розробити модель ефективної організації навчального процесу, що сприятиме розвитку STEM-компетентностей учнів, їхньому науково-технічному мисленню та зацікавленості у природничо-математичних дисциплінах.

Завдання дослідження:

– визначити сутність, особливості та сучасні тенденції STEM-освіти;

– дослідити вплив STEM-навчання на формування компетентностей учнів;

– розглянути роль позашкільної освіти у розвитку STEM-компетенцій;

– визначити переваги та виклики організації літніх шкіл у STEM-напрямі;

– визначити основні структурні компоненти та етапи реалізації STEM-школи;

– обґрунтувати методи та форми навчання, що сприяють ефективному засвоєнню STEM-дисциплін;

– визначити необхідні ресурси (матеріально-технічні, кадрові, фінансові) для функціонування STEM-школи;

– дослідити можливості співпраці з науковими установами, університетами та бізнесом;

– визначити критерії оцінювання якості навчального процесу в STEM-школі;

– проаналізувати результати роботи STEM-школи та її вплив на навчальні досягнення та мотивацію учнів;

– запропонувати практичні рекомендації для педагогів щодо проведення інтерактивних STEM-занять;

– надати пропозиції щодо подальшого розвитку літніх STEM-шкіл у системі позашкільної освіти.

Об'єкт дослідження – процес організації літньої STEM-школи на базі закладу позашкільної освіти як форми розвитку науково-технічної творчості дітей;

Предмет дослідження – методичні підходи, форми, методи та засоби організації освітнього процесу в літній STEM-школі, що сприяють формуванню в учнів навичок дослідницької діяльності, критичного мислення та інженерного підходу до розв'язання проблем.

Методи дослідження

– теоретичні: аналіз, синтез, порівняння;

– емпіричні: опитування, спостереження;

– порівняльний аналіз навчальних програм позашкільної освіти;

Курсова робота є науково-дослідницьким проектом, який має чітку структуру та логічну послідовність викладу матеріалу. Вона складається з вступу, двох основних частин, які забезпечують наукову обґрунтованість та аргументованість викладених положень, висновків та списку використаних джерел.

Теоретичні основи організації літньої STEM-школи

Поняття STEM-освіти: сутність, принципи та підходи

STEM-освіта – це не просто набір предметів, а спосіб мислення, який допомагає дітям стати інноваторами, винахідниками та лідерами майбутнього. Вона розвиває навички, необхідні для успішної кар'єри в науці, техніці, програмуванні та інженерії.

Взяті окремо чотири предмети STEM визначаються таким чином:

– наука є визначенням природного світу, зокрема законів природи, пов'язаних з фізикою, хімією, біологією, а також оперуванням або застосуванням фактів, принципів, концепцій, пов'язаних з цими дисциплінами;

– технологія включає в себе всю систему людей і організацій, знань, процесів і пристроїв, які входять до створення та функціонування технологічних артефактів, а також самі артефакти, тобто продукти технологічної діяльності;

– інжиніринг є сукупність знань про дизайн та створення продуктів і способу вирішення проблеми. Інжиніринг використовує поняття науки та математики, а також технологічні процеси та інструменти;

– математика вивчає закономірності і взаємозв'язки між величинами, цифрами та формами. Математика включає теоретичну математику і прикладну математику.

Як бачимо, математична складова є невід'ємною в будь якій STEM-модифікації, а також помічаємо, що розпочатий рух впровадження STEM-освіти в Україні не обмежується певними віковими рамками для учнів. У Концепції STEM-освіти в Україні зазначається «STEM-освіта — категорія, яка визначає відповідний педагогічний процес (технологію) формування і розвиток розумово-пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці. STEM-освіта здійснюється через міждисциплінарний підхід у побудові навчальних програм закладів освіти різного рівня» [11].

На міжнародному рівні визначено наступні ключові заяви, з якими не можуть погодитися українські фахівці:

– STEM-освіта – має починатися з раннього дошкільного віку і продовжуватися в студентські роки.

– Гендерний підхід у навчанні: потрібні програми STEM-освіти для дівчаток.

– STEM-освіта має будуватися на патріотизмі і любові до своєї країни.

– Наука повинна захоплювати, займатися наукою має бути цікаво, доступно і радісно [9–11].

Мета STEM-освіти – підготовка учнів до післяшкільного навчання і працевлаштування відповідно до вимог 21-го століття [11].

Головна мета STEM-освіти полягає у формуванні і розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на ринку праці; удосконаленні науково-дослідної та інженерної освіти в навчальних закладах.

Цілями STEM-освіти є:

– збільшення кількості здобувачів освіти, що виявляють інтерес до технічної творчості,

нових технологій, досліджень у міжпредметних суміжних галузях;

- розвиток умінь і формування навичок у молодих інноваторів (креативність, уміння бачити і розв’язувати проблеми. Уміння працювати в команді, комунікативні навички);

- підтримка наукової, технічної та інженерної складових в додатковій освіті здобувачів освіти та розширення можливостей доручення учнів (вихованців) до роботи у природничо-наукових та інженерних лабораторіях, надання їм доступу до сучасного обладнання та інноваційних програм;

- мотивація учнів (вихованців) старших класів до продовження освіти в науково-технічній та інженерній сферах, ознайомлення їх з новими технологіями;

- популяризація винахідницької та науково-дослідницької діяльності;

- проєктно-орієнтоване навчання здобувачів освіти під керівництвом молодих вчених та інженерів і формування експертної спільноти з оцінки результатів діяльності STEM-центрів регіонального, обласного і районного рівнів;

- створення умов для адаптації і впровадження інноваційних програм, створених за участі провідних промислових і конструюючих підприємств або організацій, пов’язаних з програмами додаткової освіти для учнівської молоді.

Основним завданням STEM-освіти є формування найбільш затребуваних на ринку праці XXI ст. компетенцій і навичок:

- готовність до розв’язання складних (комплексних) практичних проблем, які виступають у вигляді суперечливої ситуації («знаю що, не знаю як»), тобто відомо, що потрібно отримати, але невідомо, як це зробити;

- критичне мислення – уміння розуміти логічні зв’язки між ідеями, визначати, будувати й оцінювати аргументи, виявляти невідповідності і помилки в міркуваннях та ін.;

- креативність – готовність і здатність до творчості, яка виявляється як і в продуктах діяльності, так і у мисленні, спілкуванні, почуттях;

- організаційні здібності;

- уміння працювати в команді;

- емоційний інтелект – здатність ідентифікувати та управляти своїми власними емоціями та емоціями інших людей;

- оцінювати проблеми і приймати рішення – здатність до визначення проблеми,

множини можливих шляхів її вирішення, оцінювання витрат;

- здатність до ефективної взаємодії, уміння спілкуватися з різними людьми; – уміння домовлятися;

- когнітивна гнучкість – розумова здатність до швидкого переходу від однієї думки до іншої, одночасне розглядання конкретного об’єкта або складної проблеми в декількох аспектах;

- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей у природничо-математичній сфері, формування ціннісних орієнтацій, задоволень і потреб;

- становлення у підростаючого покоління цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, виробництво;

- формування соціально-компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення у різноманітних життєвих ситуаціях; – виховання в особистості любові до праці, забезпечення умов для її життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією [11].

STEM-освіта – це творчий простір світогляду дитини, де вона не тільки готується до дорослого життя, а й повноцінно реалізує свої потреби. Тому вся діяльність щодо впровадження STEM-освіти вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості.

Значення літніх шкіл у розвитку STEM-компетентностей

Літні STEM-школи – це унікальне середовище, де діти можуть захоплюватися, інтерактивно та практично зануритися у світ науки, техніки, інженерії та математики. Такі школи сприяють не лише поглибленню знань, а й формуванню важливих навичок 21-го століття. Літня STEM-школа – це не просто навчання, а захоплива форма змістовного дозвілля, яка поєднує науку, технології, інженерію та математику з активною взаємодією, творчістю та іграми.

Важлива складова STEM-дозвілля – це гейміфікація та інтерактивність, що включає проведення STEM-квестів, інженерних челенджів, робототехнічних боїв, розв’язання нестандартних задач у формі гри (наприклад,

побудова мостів із паперу або створення водного двигуна), віртуальні екскурсії до космосу, океану, підводних лабораторій у мобільному планетарії, проведення хакатонів та брейн-штормів, де команди працюють над реальними проблемами та шукають креативні рішення.

У літніх STEM-школах учні працюють над реальними проектами, експериментують, конструюють і вирішують завдання, які моделюють реальні життєві та професійні ситуації. Це допомагає побачити користь науки в житті та розвиває інженерне мислення. STEM-дозвілля – це не лише математика та фізика, а й творчий підхід. Створення STEM-арт-проектів (наприклад, 3D-дизайн, світлові інсталяції, біонічне мистецтво), біологічні дослідження на природі (аналіз ґрунту, екологічний моніторинг води, експерименти з рослинами), інженерні завдання просто неба (будівництво міні-мостів, вітрогенераторів, літальних апаратів) дозволяє поєднувати науки, мистецтво та природу.

STEM-школи вчать дітей не лише сприймати готову інформацію, а й аналізувати її, шукати альтернативні рішення, експериментувати, ставити питання та перевіряти гіпотези.

STEM-проекти часто виконуються у групах, що допомагає дітям розвивати взаємодію, навички лідерства, вміння слухати та аргументувати свою точку зору. STEM-школа навчає командної роботи. Діти працюють над спільними проектами – будують дрони, моделюють «розумні» будинки, створюють екологічні винаходи. При цьому відбувається розподіл ролей у командах (інженер, програміст, дизайнер, дослідник), що розвиває лідерські якості та навички співпраці. Учасники вчаться презентувати свої ідеї, працювати із зворотним зв'язком.

Участь у STEM-школах допомагає учням зрозуміти, які науки їх цікавлять, і навіть визначитися з майбутньою професією в галузі ІТ, інженерії, біотехнологій чи робототехніки.

Літні STEM-школи знайомлять дітей з новітніми технологіями: 3D-друком, програмуванням, робототехнікою, електронікою, що робить навчання максимально сучасним і захопливим.

STEM-дозвілля сприяє розвитку ключових компетентностей:

– критичне мислення – розв'язання логічних задач та аналіз інформації.

– креативність – створення нових моделей, експериментальні дослідження.

– навички 21-го століття – програмування, робототехніка, 3D-моделювання.

– спілкування та співпраця – проектна діяльність у командах.

Крім цього, організація STEM-дозвілля включає спільні заходи щодо залучення батьків та громади до діяльності закладів позашкільної освіти. Зокрема це проведення сімейних майстер-класів з робототехніки, фізичних експериментів, фестивалів науки, де діти презентують свої винаходи, технічних виставок, STEM-марафонів, в яких можуть взяти участь батьки та гості.

Отже, літні STEM-школи – це не тільки простір для інноваційного навчання, а захоплива подорож у світ науки, де діти не лише здобувають знання, а й активно відпочивають. Це простір, де дослідження, творчість і командна взаємодія поєднуються у захопливий формат дозвілля, що надихає на нові відкриття!

Особливості позашкільної освіти у контексті STEM-навчання

Позашкільна освіта відіграє ключову роль у розвитку STEM-компетентностей, адже вона створює гнучке, творче середовище для експериментів, досліджень та реального застосування знань.

Позашкільна освіта в STEM-напрямі базується на принципі «навчання через дію». Діти не просто вивчають науку, а застосовують її у реальних проектах, конструюванні, моделюванні, експериментах. Зокрема це створення моделей мостів у гуртку технічного моделювання, програмування роботів у гуртках робототехніки.

STEM-освіта у позашкільній поєднує різні предмети в єдиний комплекс. Діти вчаться використовувати знання з математики, фізики, біології, інженерії та технологій у реальних ситуаціях. Під час розробки розумної теплиці учні вивчають фізику (сенсори та освітлення), біологію (умови росту рослин), інженерію (конструкцію) та програмування (автоматизацію системи).

Позашкільна STEM-освіта дає можливість працювати над тривалими проектами, розвиваючи навички командної роботи, дослідження та самостійного мислення. До прикладу, це створення екологічного пристрою для очищення води або проектування автоматизованого транспортного засобу.

STEM-напряму у позашкільній активності залучає 3D-друк, робототехніку, програмування, сенсорні технології, що дозволяє дітям працювати з тими ж інструментами, що й професіонали. Зокрема, у гуртках 3D-моделювання діти створюють власні прототипи деталей і друкують їх на 3D-принтері.

Позашкільна освіта гнучкіша за шкільну: вона дозволяє враховувати інтереси дітей, адаптувати програми та впроваджувати нові формати навчання (хакатони, STEM-табори, онлайн-курси). Діти можуть самі обрати проєкт для дослідження або змінити підхід у його реалізації.

STEM-освіта у позашкільній сприяє всебічному розвитку дитини:

- вчить аналізувати проблеми та шукати рішення (критичне мислення),
- допомагає працювати в команді, висловлювати ідеї (комунікація),
- розвиває творче бачення (креативність),
- навчає взаємодіяти та домовлятися (кооперація).

У процесі створення мобільного додатку учасники працюють у командах, розподіляючи ролі: програміст, дизайнер, менеджер проєкту.

Позашкільні STEM-гуртки часто знайомлять дітей з професіями майбутнього, допомагаючи їм визначитися з напрямком розвитку. Участь у всеукраїнських конкурсах робототехніки чи технічних виставках дає можливість учням отримати реальний досвід інженерної та наукової роботи.

Позашкільна STEM-освіта – це середовище свободи, експериментів і відкриттів, яке мотивує дітей до досліджень, розвиває технічні навички та формує компетенції, необхідні для сучасного світу!

Практичний аспект організації літньої STEM-школи на базі Чернівецького обласного центру науково-технічної творчості учнівської молоді

Розробка моделі впровадження літньої STEM-школи на базі закладу позашкільної освіти

Метою організації роботи літньої STEM-школи на базі Чернівецького обласного центру науково-технічної творчості учнівської молоді є створення інноваційного освітнього простору для розвитку STEM-компетентностей у дітей шляхом інтегрованого навчання, проєктної діяльності та практичних досліджень.

I. Підготовчий етап.

На підготовчому етапі проводиться аналіз потреб і ресурсів:

- визначення цільової аудиторії (вік, рівень знань, інтереси учасників);
- оцінка матеріально-технічної бази (3D-принтери, робототехніка, лабораторне обладнання).
- залучення викладачів, менторів, партнерів (університети, ІТ-компанії, STEM-стартапи).

Наступним кроком є розробка навчальної програми:

- вибір STEM-напрямів (робототехніка, програмування, інженерія, автотрасове моделювання, художньо-технічний дизайн тощо).
- визначення формату роботи (проєктне навчання, експерименти, хакатони, майстер-класи).
- планування інтегрованих занять, де поєднуються математика, природничі науки, інженерія, технології та мистецтво.

Організаційна підготовка:

- розробка розкладу та програм для різних вікових груп.
- формування команд та закріплення кураторів.
- інформаційна кампанія (реклама в соціальних мережах, зустрічі з батьками, презентації у школах).

II. Основний етап (реалізація програми)

1. Запуск школи та мотиваційний старт

Відкриття школи, знайомство учасників, командоутворення.

Визначення навчальних завдань і тем для проєктів.

2. STEM-модулі (основні напрямки навчання)

- Робототехніка – створення та програмування роботів.
- Програмування – основи Python, Scratch, Arduino.
- Інженерія та моделювання – 3D-друк, будівництво механізмів.
- Експериментальна фізика та хімія – лабораторні дослідження.
- Екологія та біотехнології – розробка «зелених» технологій.

3. Проєктна діяльність

Формування міждисциплінарних команд.

Робота над реальними STEM-завданнями (розробка смарт-гаджетів, дослідження альтернативної енергетики тощо).

Проміжні презентації та консультації з експертами.

4. STEM-челенджі та хакатони

Технічні конкурси та експерименти (змагання дронів, LEGO-битви).

Інженерні випробування (створення мостів, машин, літальних апаратів).

Квести та наукові батли для розвитку критичного мислення.

5. Екскурсії та зустрічі з науковцями

Відвідування лабораторій, університетів, технопарків.

Спілкування з інженерами, програмістами, науковцями.

6. Фінальний етап – STEM-фестиваль

Підсумкова презентація проєктів.

Демонстрація винаходів, прототипів, експериментів.

Вручення сертифікатів та нагород.

III. Підсумковий етап (оцінка та вдосконалення)

1. Аналіз результатів навчання

Оцінювання проєктів та рівня засвоєних знань.

Зворотний зв'язок від учасників, батьків, менторів.

2. Підготовка звіту та рекомендацій

Визначення сильних і слабких сторін програми.

Вдосконалення методик та формату школи.

Літня STEM-школа при Чернівецькому обласному центрі науково-технічної творчості учнівської молоді – це ефективний інструмент розвитку дітей у сфері науки, техніки та інженерії. Вона дає можливість застосувати знання на практиці, працювати в командах, розвивати креативне та критичне мислення. Такі ініціативи допомагають майбутнім винахідникам зробити перші кроки у світ технологій!

Практичне застосування знань у літній STEM-школі

Літня STEM-школа при Центрі науково-технічної творчості – це унікальна можливість для дітей не лише отримати нові знання, а й застосувати їх у реальних проєктах, експериментах і дослідженнях. Учасники працюють з сучасними технологіями, конструюють, програмують та знаходять рішення для реальних технічних і наукових задач.

Основні напрями практичного застосування знань

1. Робототехніка та програмування:

– Учні створюють та програмують власних роботів, використовуючи LEGO Mindstorms, Arduino, Raspberry Pi.

– Застосовують основи механіки, електроніки та алгоритмічного мислення.

– Вчать писати код для автоматизації завдань (на Scratch, Python, C++).

Практичне завдання: створення робота-помічника, який реагує на команди та виконує прості дії.

2. Експериментальна фізика та електроніка:

– Дослідження законів фізики через інтерактивні експерименти.

– Виготовлення електронних схем, робота з датчиками, мікроконтролерами.

– Вимірювання фізичних параметрів (температури, вологості, тиску) та їх аналіз.

Практичне завдання: створення метеостанції, що вимірює температуру та вологість, а потім передає дані на смартфон.

3. Інженерія та 3D-моделювання:

– Створення 3D-моделей за допомогою Tinkercad, Blender, Fusion 360.

– Друк власних моделей на 3D-принтері та їх тестування.

– Будівництво простих механізмів із підручних матеріалів.

Практичне завдання: моделювання та друк деталей для маленького діючого дрона.

4. Екологія та біотехнології:

– Дослідження екологічного стану довкілля за допомогою STEM-методів.

– Вивчення альтернативних джерел енергії, створення сонячних батарей.

– Вирощування рослин у гідропонних установках, аналіз їхнього росту.

Практичне завдання: створення міні-екосистеми в замкнутій колбі та спостереження за її розвитком.

5. Аерокосмічні технології та дрони

– Вивчення принципів польоту та створення моделей літальних апаратів.

– Програмування автономних дронів для виконання місії.

– Аналіз руху та траєкторії польоту.

Практичне завдання: змагання з запуску саморобних ракет на найбільшу висоту.

В результаті діяльності літньої STEM-школи вихованці застосовують теоретичні знання на практиці, що підвищує ефективність навчання; розвивають інженерне, критичне мислення та навички розв'язання проблем;

навчаються працювати в команді, презентувати свої розробки; знайомляться з технологіями майбутнього, які можуть вплинути на їхній вибір професії.

Літня STEM-школа Центру науково-технічної творчості – це не просто навчання, а захоплива пригода, що поєднує науку, інженерію та творчість, допомагаючи дітям стати винахідниками майбутнього!

Перспективи залучення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до навчання в літній STEM-школі

Залучення дітей ВПО до літньої STEM-школи на базі Центру науково-технічної творчості відкриває широкі можливості для їхньої адаптації, інтеграції в нове середовище та розвитку сучасних навичок.

1. Соціальна адаптація та психологічна підтримка:

– STEM-школа створює безпечний простір, де діти ВПО можуть взаємодіяти з однолітками, працювати в командах та отримати психологічну підтримку.

– Групові проекти, експерименти та творчі завдання допомагають подолати стрес, знайти друзів та адаптуватися до нової реальності.

– Використання ігрових методів, STEM-квестів та інтерактивного навчання сприяє емоційному розвантаженню та позитивному досвіду.

2. Доступ до якісної освіти та нових технологій:

– Літня STEM-школа надає безкоштовний доступ до навчальних матеріалів, обладнання та сучасних технологій (3D-принтери, робототехніка, програмування, дослідницькі лабораторії).

– Інтерактивні заняття дозволяють дітям ВПО отримати нові знання у сфері природничих наук, інженерії, технологій, які можуть стати основою їхньої майбутньої професії.

3. Профорієнтаційні можливості:

– STEM-навчання допомагає дітям ВПО знайти себе у технічних, інженерних, IT-спеціальностях, що підвищує їхні шанси на успішне майбутнє.

– Співпраця з університетами, технопарками, IT-компаніями дозволяє організувати зустрічі з експертами, екскурсії в наукові лабораторії, хакатони, які надихають на професійний розвиток.

4. Інтеграція в освітню систему громади:

– Включення дітей ВПО до STEM-програм сприяє їхній інтеграції в освітнє та соціальне середовище.

– Створення змішаних навчальних груп допомагає уникнути ізоляції ВПО та сприяє налагодженню дружніх контактів між дітьми з різних регіонів.

5. Співпраця з міжнародними та благодійними організаціями:

– Впровадження STEM-програм для дітей ВПО може залучити міжнародні гранти та партнерські ініціативи (UNICEF, USAID, EU4Youth).

– Підтримка громадських і благодійних організацій дозволяє забезпечити додаткові ресурси – обладнання, фінансування, харчування, психологічну допомогу.

Літня STEM-школа є ідеальним середовищем для залучення дітей ВПО, адже поєднує навчання, адаптацію та розвиток навичок майбутнього. Такий підхід не тільки підтримує дітей у складний період, а й дає їм можливість отримати якісну освіту, інтегруватися в громаду та обрати перспективний кар'єрний шлях.

Висновки

Державна політика у сфері розвитку STEAM-освіти протягом останніх чотирьох років визначається Концепцією розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 960-р, та Планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.01.2021 № 131-р (далі разом – урядові акти). Згадані урядові акти містять не виключений перелік завдань і заходів, які підлягають реалізації в контексті загальнонаціональної кампанії з розвитку та впровадження STEAM-освіти та можуть бути розширені в умовах воєнного стану, потреб сфери безпеки і оборони та відповідно до потреб та інтересів здобувачів освіти, їх батьків або осіб, що їх замінюють.

Одним із основних завдань природничо-математичної освіти є формування навичок розв'язання складних (комплексних) практичних проблем, критичного мислення, креативних якостей та когнітивної гнучкості, організаційних та комунікаційних здібностей, вміння оцінювати проблеми та

приймати рішення, готовності до свідомого вибору та оволодіння майбутньою професією, фінансової грамотності, цілісного наукового світогляду, ціннісних орієнтирів, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей і математичної та природничої грамотності. Хід реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», трансформаційні зрушення у сферах дошкільної, професійної, фахової передвищої та вищої освіти не можуть лишити осторонь без прямих чи опосередкованих змін суспільні відносини у сфері позашкільної освіти. Реформа старшої профільної школи, профілізація здобуття повної загальної середньої освіти, інтеграція у зміст шкільної освіти м'яких навичок, способів формування психоемоційних компетентностей, застосування сучасних педагогічних методів, поширення філософії педагогіки партнерства є викликами для змін у сфері позашкільної освіти, які спричинені наявною ситуацією на ринку освітніх послуг. У надавачів освітніх послуг завжди є вибір як реагувати на повсюдність та невідворотність змін. Однією із опцій вибору є застосування STEAM-підходів у наданні позашкільної освіти та поглиблене здобуття на базі закладів позашкільної освіти спеціалізованих профілів, які не охопив зміст шкільної освіти, як то відеомейкінг, 2D-графіка, 2D-анімація, 3D-графіка, цифрове фото, саунд-дизайн, веброзробка, програмна розробка, апаратно-програмна розробка, розробка комп'ютерних ігор, розробка на SCRATCH, кібербезпека, інженерія, робототехніка, керування БПЛА, судно-, авто-, авіамоделювання із застосуванням новітніх підходів і технологій, англійська технічна мова, наука про землю і природу тощо. Ринок праці потребує як підготовленого фахівця, так і кадрового резерву, готового до здобуття нових знань і навичок за сучасними навчальними програмами, що враховують потреби ринку. Саме тому система позашкільної освіти може слугувати ресурсом у формуванні необхідних навичок здобувачів освіти, а також сприяти ранній профілізації здобувачів освіти, обумовленій прогнозованими потребами ринку праці.

Літні STEM-школи — це не просто навчання, це світ, де наука оживає, а діти стають справжніми дослідниками, винахідниками,

творцями! Вони вчаться граючись, експериментують, розробляють власні проекти, шукають відповіді на складні запитання — і роблять це із захопленням! STEM-школа дарує нові знання, розвиває мислення, формує командний дух та вчить бачити можливості там, де інші бачать лише проблеми. Кожне відкриття, кожен сконструйований механізм чи програмований робот — це маленька перемога, яка надихає рухатися вперед!

Це більше, ніж навчання. Це інвестиція в майбутнє, у покоління, яке змінить світ!

Літні STEM-школи доводять: наука — це цікаво, доступно та захопливо! І якщо хоча б одна дитина, пройшовши такий курс, повірить у власні сили, зацікавиться дослідженнями та вирішить змінювати цей світ — значить, усе зроблено не дарма!

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» // Вісник. 2017, №2 (81). С. 7–103.
2. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти).
3. Фізика і астрономія. Навчальні програми для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти.
4. Про здійснення освітньої діяльності та забезпечення освітнього процесу у сфері науково-технічного напрямку позашкільної освіти із застосуванням STEAM-підходів у 2024/2025 н.р. (Лист УДЦПО № 07–18 від 12.07.24 року).
5. Лозова О., Гончарова Н. Засоби STEM-навчання // Методист. 2017. №9. С. 28–30, 214.
6. Костенко Т.М., Інноваційна модель розвитку творчого потенціалу учнів в закладі позашкільної освіти // Інноваційні технології навчання обдарованої молоді: матеріали ІХ-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 7–8 грудня 2017 року, м. Київ. К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 161.
7. Про актуальність запровадження STEM-навчання в Україні. URL: <https://elenakornienko.blogspot.com/2016/02/stem.html>.
8. Як надати нашим дітям STEM-освіту. 8 кроків до успішного майбутнього. URL: <https://inventor.com.ua/>.

РОЗДІЛ V. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

МЕТОДОЛОГІЯ ЗДІЙСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КОМУНАЛЬНОМУ ЦЕНТРІ ТУРИЗМУ, КРАЄЗНАВСТВА, СПОРТУ ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Пшенична Оксана Григорівна,

директор Тернопільського обласного комунального центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрачати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей.

Під час реформування освіти та реалізації освітньої політики питання патріотичного виховання знаходиться в системі пріоритетів. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди.

Формуються єдині стандарти щодо засобів, форм і методів національно-патріотичного виховання, визначається мета і завдання національно-патріотичного виховання дітей та молоді:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України, формування національної свідомості, людської гідності, любові до родини, свого народу;

- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;

- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника Вітчизни, героя, належне поцінування героїчної боротьби українського народу за незалежність, територіальну цілісність та державний суверенітет України;

- пошанування історичних постатей – носіїв національного ідеалу, історичних подій та звитяг українського народу;

- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;

- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;

- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

– утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;

– усвідомлення національної самобутності й національно-культурної ідентичності, культивування кращих рис української ментальності — працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

– формування мовленнєвої культури;

– спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

Проблема, над якою працює слухач, – національно-патріотичне виховання та формування громадянської компетентності в умовах закладу позашкільної освіти.

Мета роботи – довести значущість позашкільної освіти загалом і туристсько-краєзнавчої та військово-патріотичної роботи, зокрема в питанні формування та розвитку патріотичних почуттів у підростаючого покоління, а також розкрити деякі основні форми патріотично-виховної роботи, які використовуються в роботі закладу позашкільної освіти.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, нормативних актів, мережі Internet, опис досвіду закладу позашкільної освіти з національно-патріотичного виховання.

Патріотичне виховання молоді: зміст, мета і завдання

Сьогодні, країна проживає один із найсуворіших періодів становлення та розвитку. Сучасна епоха з її суперечностями та альтернативами формує новий, неоднозначний та багатогранний облік патріотизму, а процес виховання набуває гостроти і особливої актуальності.

Патріотичне виховання, особливо в умовах збройної агресії росії – це основа загального виховного процесу в закладах дошкільної, шкільної, позашкільної, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області.

Патріотизм (від латинського patria – країна, вітчизна, батьківщина) – це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Історичне джерело патріотизму – це формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою.

Ураховуючи суспільно-політичну ситуацію, що склалася в Україні, усе більшої

актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

Кожен заклад освіти має стати для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Ситуація в державі спонукає освітні інституції до пошуку дієвих засобів формування якостей особистості, що характеризуються ціннісним ставленням до суспільства і держави, самої себе та інших, природи, праці, мистецтва.

Національно-патріотичне виховання, яке за своїм значенням є стратегічним завданням є один з найголовніших напрямів виховної роботи. Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів — Герба, Прапора, Гімну.

По-друге, необхідно виховувати в наших дітях національну самосвідомість, уміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності перед своєю нацією.

По-третє, системно здійснювати виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризацію історії українського козацтва, збереження і пропаганду історико-культурної спадщини українського народу; поліпшення військово-патріотичного виховання молоді, формування готовності до захисту Вітчизни.

По-четверте, важливим аспектом формування національно самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та послуговування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України.

По-п'яте, формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці.

Для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна робота, яка передбачає

забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності.

В освітній процес мають впроваджуватися форми і методи виховної роботи, що лежать в основі козацької педагогіки.

Завдяки результатам педагогічних досліджень достеменно встановлено, що 40% від загального обсягу виховних впливів на особистість дитини здійснює освітнє середовище, в якому вона перебуває. Ця цифра в кожному конкретному випадку шкільної практики варіюється відповідно до особливостей області, школи, класу, його мікрогруп та індивідуальних особливостей самих дітей.

З метою створення умов для реалізації кожної особистості та підтримки творчого, інтелектуального, духовного потенціалу нашої нації необхідно модернізувати систему викладання української мови.

Також заклади освіти мають проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками, спрямовану на формування толерантності, поваги до культури, історії, мови, звичаїв та традицій як українців так і представників різних національностей за участю психологів, істориків, працівників кримінальної поліції.

Водночас необхідно активізувати співпрацю педагогічних колективів з органами учнівського та батьківського самоврядування щодо формування у дітей та молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння жити в громадянському суспільстві.

Нормативно-правові документи щодо національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання

Сьогодні постає потреба у нових підходах і шляхах до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. Про зростання уваги держави до патріотичного виховання свідчить велика кількість нормативно-правових документів, а саме Закони України:

– «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 15.12.2022 № 2834-IX;

– «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII;

– «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 09.04.2015 № 314;

– «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» від 09.04.2015 № 315;

Постанови Верховної Ради України:

– Постанова Верховної Ради від 23.02.2017 № 1908-VIII «Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» 23.02.2017 № 1908-VIII ;

– Постанова Верховної Ради України від 21.02.2017 № 1857-VIII «Про вшанування Героїв України та інформування громадян України про подвиги українських військових»;

Укази Президента України:

– «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 16.03.22 року № 143/2022;

– «Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії» від 01.02. 2022 № 36/2022;

– «Про відзначення 30-ї річниці незалежності України» від 21.10.2020 № 459/2020;

– «Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України» від 28.08.2019 № 162;

– «Про День Соборності України» від 13.11.2014 № 871;

– «Про День Гідності та Свободи» від 13.11.2014 № 872;

– «Про День захисника України» від 14.10.2014 № 806;

Розпорядження Кабінету Міністрів України:

– «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року»;

– «Про затвердження плану заходів із підготовки та відзначення 210-річчя від дня народження Тараса Шевченка» від 23.02.2024 року № 158-р;

– «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження

української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року»;

– «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року» від 26.09.2023 року № 850-р;

– «Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023–2026 років» від 30.03.2023 року № 269-р;

– «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 3 жовтня 2018 р. № 710-р;

– «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках» Постанова КМУ від 15.12.2023 року № 1322;

– «Про утворення координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності» Постанова КМУ від 07.04.2023 року № 320;

Накази Міністерства освіти і науки України:

– «Про проведення у 2024/2025 навчальному році Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)» №1567 від 01.11.2024 року;

– «Про реалізацію інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України» у серпні 2024 – серпні 2026 років» від 01.07.2024 року № 940;

– «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції громадянської освіти в Україні» від 07.02.2024 року № 131;

– «Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання» від 07.02.2024 року № 141;

– «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» від 06.06.2022 року № 527;

Листи Міністерства освіти і науки України:

– «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» від 10.06.22 року № 1/6267–22;

– «Про застосування державної мови у сфері освіти» від 27.10.23 року № 1/16742–23;

– «Щодо виконання Указу Президента України» від 15.02.22 року № 1/2524–22;

– «Щодо виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 10.01.2017 № 1/9–3.

На регіональному рівні прийнята обласна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на 2025–2029 роки, затверджена розпорядженням Тернопільської обласної військової адміністрації від 15 грудня 2024 року № 704/01.02–01.

Ці та низка інших важливих державних документів, а також нормативно-правових документів місцевого рівня вказують, що основні завдання освіти на шляху до патріотичного виховання та розбудови національної школи полягають у національно-патріотичній спрямованості змісту освіти, відродженні національних виховних традицій усіма суб'єктами освітнього простору.

Стан національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання у Тернопільській області

Національно-патріотичне виховання в освітньому просторі Тернопілля відбувається через проведення групових освітніх, інформаційно-просвітницьких, культурологічних заходів з відзначення пам'ятних дат історії України, серед яких: тематичні зустрічі, лекції, уроки, до проведення яких залучаються ветерани, фахівці з історії України та патріотичного виховання, концерти, флешмоби, конференції, круглі столи, форуми, екскурсії до пам'ятних місць, перегляди кінофільмів тощо. Протягом 2020–2024 років відзначено наймасовішу участь дітей та молоді у тематичних заходах обласного рівня:

– щорічному обласному фестивалі-конкурсі патріотичної пісні, прози та поезії, творів образотворчого мистецтва «Свята Покрова», присвяченому відзначенню Дня захисника України і Дня Гідності та Свободи;

– тижнях (декадах) національно-патріотичного виховання «Сила нескорених» з тематичними науково-просвітницькими, військово-патріотичними, культурно-мистецькими, молодіжними, спортивно-масовими заходами

за участю військовослужбовців, ветеранів, членів сімей загиблих воїнів, представників духовенства, молодіжних громадських організацій;

- поминальній панахиді пам'яті воїнів УПА на території розташування табору воєнної округи УПА «Волинь-Південь» в с. Антонівці;
- загальноміському святі «Козацькі забави» у Тернополі;
- молодіжному таборуванні «Листопадовий зрив»;
- щорічному конкурсі патріотичної пісні «На крилах пам'яті»;
- обласному марші патріотів переможців шкільних, районних, міських, обласного та в ОТГ етапів дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») під гаслом «А ми тую стрілецьку славу збережемо».

Основними способами використання потенціалу дитячих та молодіжних громадських організацій у вихованні дітей та учнівської молоді стали проведення спільних акцій, флешмобів, фестивалів, проектів, інших заходів патріотичного спрямування; залучення фахівців дитячого руху до виховної роботи закладів освіти; ознайомлення педагогів з методикою виховної роботи громадських організацій через систему спільних семінарів, конференцій, тренінгів. Систематичним є залучення регіональних осередків дитячих і молодіжних громадських організацій до військово-спортивних патріотичних ігор, туристських змагань та зльотів тощо.

Активізовано роботу щодо подальшого впровадження нових технологічних підходів, засобів патріотичного виховання, здатних істотно вплинути на практичний виховний потенціал освіти області, доповнюючи усі її складники: освітній процес, позакласну, позашкільну роботу, дозвіллеву діяльність.

Поширення позитивного досвіду національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання молоді на обласному рівні потребує аналізу та розповсюдження найкращих національних практик роботи з дітьми та молоддю, підготовки спеціалістів, які працюють з дітьми та молоддю до проведення національно-патріотичної роботи, налагодження ефективних механізмів взаємодії між закладами освіти всіх типів і форм власності, що охоплюють різновікову категорію дітей та молоді.

В закладах освіти області продовжується системна робота щодо впровадження нових

форм національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді, реалізації завдань і заходів розпорядчих документів з вищезазначених питань у галузі освіти.

В період із 2020 по 2024 роки у Тернопільській області підготовлено та проведено комплекс масових та науково-методичних заходів з національно-патріотичного виховання.

Протягом останніх років педагогами закладів освіти області проводяться освітні, інформаційно-просвітницькі, культурологічні заходи з національно-патріотичного виховання (очного-заочного типу) та культурно-мистецькі заходи, що відтворюють події історії України з дітьми та учнівською молоддю (охоплення дітей та учнівської молоді становить понад 16 тисяч осіб).

Героїчні й водночас трагічні події останнього часу спонукають виокремити патріотичне виховання як один з найголовніших напрямків виховної роботи, справу, що за своїм значенням є стратегічним завданням. Для реалізації цього завдання в Тернопільській області створено цілісну систему національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, зокрема:

- обласну координаційну раду та штаб з національно-патріотичного виховання дітей та молоді;
- утворені на місцях у відділах (управліннях) освіти територіальних громад координаційні ради з національно-патріотичного виховання дітей та молоді;
- на обласному рівні проводяться масові заходи з національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, підготовлено методичні рекомендації, розроблено екскурсійні маршрути визначними місцями Тернопільщини, забезпечено підготовку фахівців (виховників) з національно-патріотичного виховання дітей та молоді в закладах освіти області.

Національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання в Тернопільському обласному комунальному центрі туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді

У Тернопільському обласному комунальному центрі туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді національно-патріотичне та військово-патріотичне

виховання є складовою загального освітнього процесу. Воно формується на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури.

Мета національно-патріотичного виховання – це виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної культури. Національно-патріотичне виховання – важлива ланка освітнього процесу в ТОКЦКСЕУМ. Спрямовується на залучення гуртківців до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової науки і культури. Воно здійснюється на всіх етапах освітнього процесу в закладі, забезпечує всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарованість.

З метою виховання юних патріотів України на засадах національної гідності, високої самосвідомості та активної громадянської позиції, формування здорового способу життя з 2012 року в Тернопільській області проводиться Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Гра є однією з системних і наймасовіших форм виховної роботи з національно-патріотичного та морально-етичного виховання здобувачів освіти, важливим засобом формування патріотичної свідомості, спортивно-оздоровчої роботи. Організація гри в закладах освіти спирається на учнівське самоврядування, засноване на традиціях козацького кола, вільного народного віче, і являє собою добровільне об'єднання дітей для виконання завдань гри.

Виховна система гри «Сокіл» («Джура») включає в себе постійну освітню роботу в кожній школі протягом усього навчального року, дає можливість залучити до спільної дії здобувачів освіти, педагогів, батьків, представників органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Ця робота починається в школах, продовжується в закладах позашкільної освіти, де вона охоплює всі вікові групи учнів, і як підсумок цілорічної праці

гуртків козацько-лицарського виховання навесні та влітку проводяться фінальні етапи гри: шкільний; районний, міський; обласний; Всеукраїнський.

Метою гри є військово-спортивне і національно-патріотичне виховання української молоді на основі традицій українського козацтва:

- виховання нових поколінь України у дусі відданості Батьківщині та її народу на основі відродження національних і загальнолюдських духовних і моральних цінностей;

- виховання у молоді глибоких і твердих національно-патріотичних переконань, підготовка молоді до творчої праці, до військової служби та захисту своєї Батьківщини шляхом залучення до оборонно-масової та військово-спортивної патріотичної роботи;

- формування і виховання, спираючись на національні козацькі педагогічні традиції, у юнаків і дівчат високих морально-психологічних якостей; мужності, сміливості, рішучості, відваги, стійкості, дисциплінованості і ініціативності;

- виховання духовно та фізично розвинутого юного покоління українців на історично сформованих засадах козацького світогляду та здорового способу життя.

Завдання змагань:

- фізичне, соціальне, розумове та духовне виховання молоді на основі козацьких морально-світоглядних цінностей;

- вшанування героїського чину борців за незалежність Української держави;

- формування серед молоді засад здорового способу життя засобами туризму, спорту, патріотичного виховання;

- популяризація серед молоді військово-прикладних видів спорту, активних способів дозвілля, історії визвольних змагань та української військової традиції.

Змагання полягають у проведенні комплексних командних ігор військово-спортивного, культурно-інтелектуального та патріотичного спрямування в ході яких відбувається відбір кращих команд та визначення переможців.

Так, у 2023 році Гра в області стартувала із закладів фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти. 30 травня на базі ТВПУ №4 ім.Михайла Паращука проведено обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), у якому взяли участь

110 учасників – джур закладів фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти (9 роїв, 18 керівників, виховників). У 2024 році у обласному етапі Гри серед закладів фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти взяли участь 8 роїв.

31.05.2023 був проведений II обласний етап Гри молодшої вікової групи «Джура-Котигорошко» (взяли участь 12 роїв, 120 учасників, онлайн формат), які змагалися у двох видах: «Візитка рою» та «Конкурс таборування». У 2024 році Гра «Джура-Котигорошко» проведена в м. Тернополі, змагались 12 роїв.

08.06.2023 на базі Тернопільської ЗОШ I-III ст. №20 ім. Руслана Муляра Тернопільської міської ради відбувся II обласний етап Гри серед учасників середньої вікової групи (11–14 років) закладів загальної середньої освіти, які змагалися у 7 видах програми. У цьому етапі гри змагалися 240 учасників (24 рої, 192 дитини, 48 керівників, виховників). У 2024 році змагання проводились в місті Збараж, взяли участь 260 джур.

Упродовж трьох днів 13–15.06.2023 в смт Вишнівець відбулась обласна дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») серед старшої вікової групи. Обласний етап зібрав учасників з 17 територіальних громад. У старшій віковій групі в 2024 році в місті Збараж змагались 22 рої.

Організація та проведення обласних етапів Гри передбачає системну планову роботу з підготовки керівників, виховників юних джур, членів суддівської колегії, таборової старшини, запрошених педагогів-фахівців з військово-прикладних видів, інструкторів, волонтерів, проведення різноманітних семінарів, нарад, вишколів, а найголовніше — забезпечення безпекових умов. У 2023 році проведено 3 навчальні семінари-тренінги для педагогічних працівників та суддів етапів гри (82 учасники) та спільно з ДНЗ „Тернопільський професійний коледж з посиленою військовою та фізичною підготовкою» проведено 2-денний семінар-вишкіл «Школа виховників джур» (46 учасників), спрямований на підготовку громадських активістів, які залучаються до організації і проведення гри «Сокіл» («Джура»). Протягом 2024 року проведено обласний семінар-практикум керівників районних, міських штабів відповідальних за організацію і проведення

дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») серед закладів загальної середньої та позашкільної освіти (44 учасники), обласний семінар-практикум з підготовки до обласного етапу дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») (47 учасників), обласний семінар-практикум заступників директорів з виховної роботи, учителів предмету «Захист України», фізичної культури, відповідальних за організацію та проведення I етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») серед закладів професійно-технічної освіти (17 учасників).

Вагому роль у пропагуванні ідеї патріотичного виховання як громадянських якостей, соціального досвіду відіграє партнерство Тернопільського обласного комунального центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді з дитячими та молодіжними громадськими організаціями.

З-поміж таких організацій досвід здійснення заходів, проектів, програм з патріотичного виховання дітей та молоді напрацьовано з Молодіжним Націоналістичним Конгресом, козацько-десантним екологічним осередком ім. Дмитра (Байди) Вишневецького, Національною скаутською організацією ПЛАСТ, Тернопільською обласною молодіжною громадською організацією «Сокіл», молодіжним науково-пошуковим товариством «Обереги Тернопільщини», Тернопільською міською організацією Української Спілки ветеранів Афганістану та Громадською організацією «Тернопіль-пошук».

Традиційно щорічно до Дня захисника та захисниці України, Дня Українського козацтва, річниці створення УПА та Покрови Пресвятої Богородиці ТОКЦТКСЕУМ проводиться обласний марш патріотів-учасників та переможців I-их та II-их етапів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Крайній захід у м. Збаражі об'єднав понад 37 роїв, а це більше 600 здобувачів освіти навчальних закладів області. Учасники маршу взяли участь у вишколі зі стройової підготовки, пройшлися центральними вулицями міста Збараж, вклонилися до пам'ятників, меморіальних знаків Героїв України, що боролися за свободу та незалежність держави, загинули у боях російсько-української війни та на Майдані Революції Гідності.

Невід'ємною складовою освітнього процесу з патріотичного виховання є пошуково-дослідницька науково-краєзнавча робота. Кращими зразками цієї роботи здобувачі освіти діляться під час проведення різноманітних конференцій.

До Всеукраїнського Дня єднання 16.02.2023 проведено обласну конференцію за тематикою: «Герої живуть, Герої не вмирають» (76 учасників). 29.11.2024 відбулася обласна краєзнавча конференція учнівської молоді «Українці – армія нескорених».

Музей закладу освіти – теж освітній простір, складова патріотичного виховання. У тісній співпраці з обласним краєзнавчим музеєм щороку проводиться обласний конкурс екскурсивних музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу». Високий рівень проведення цього заходу дозволив вийти і на міжрегіональний рівень.

«Хай слово «Соборність» не буде тільки книжковою фразою, але щоденним хлібом та правдивою Ідеєю наших буднів!». Під таким гаслом закладом щорічно проводиться обласний фотоконкурс до Дня Соборності України «Україна – це ми!», де учасники виставки обмінюються світлинами й привітаннями через соцмережі.

Нові герої прокладають нові стежки та вписують свої імена в нашу славетну історію. Ми повинні пам'ятати кожного! Тому змагання з пішого мандрівництва присвячувалися саме тим відважним мандрівникам, які віддали найдорожче – своє життя, заради світлого майбутнього нашої України. Учасники пройшли Стежками Героїв ХХІ століття, щоб загартувати своє тіло і дух до теперішніх викликів, сформуванню оборонної свідомості.

У лютому 2024 року на Тернопільщині відбулися ХІІ зимові змагання з мандрівництва «Снігохід 2024». Організатори проведення – ГО «Пласт» і «Молодіжний Націоналістичний Конгрес». Участь в змаганнях взяло кілька десятків команд з різних кутків України. Площа по крайніх межах терену змагань становила приблизно 80 км. кв. Команда ТОКЦТКСЕУМ у своїй віковій категорії зайняла 1 місце.

В Тернопільській області щорічно проводиться конкурс «У твоїх обіймах, рідний краю», приурочений Дню туризму. Конкурс проводиться у 3-ох номінаціях: «Краєзнавча перлина», «Ми в Україні, Україна в нас», «Наш вишкіл». Учнівська та студентська молодь

закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти активно долучається до конкурсу. В рамках заходу проводяться туристські мандрівки, описуються місцеві перлини історико-культурного, природного значення, проводять вишколи із таборуванням з метою закріплення навчальних навичок та перебування у польових умовах.

ВИСНОВКИ

Патріотизм — це відчуття гордості за свою Вітчизну, її історію, звершення. Патріотизм як піднесене відчуття, незамінна цінність і джерело, найважливіший мотив соціальної значущої діяльності, найповніше виявляється в особі, соціальній групі, що досягла вищого рівня духовно-етичного і культурного розвитку. Дійсний, духовний в своїй основі патріотизм припускає безкорисливе, беззавітне аж до самопожертвування служіння Вітчизні. Здійснення патріотичного виховання ґрунтується на сукупності принципів, які відображають загальні закономірності і принципи виховного процесу:

- обумовленість патріотичного виховання розвитком суспільства і подіями, що відбуваються в нім;
- обумовленість змісту, форм і методів, засобів і прийомів патріотичного виховання віковими і індивідуальними особливостями здобувачів освіти;
- інтеграція патріотичного виховання з іншими напрямками виховної роботи;
- опора на нові концепції організації і здійснення освітнього процесу і на нове розуміння основних педагогічних понять;
- координація взаємодії школи, сім'ї і громадськості в системі патріотичного виховання.

Патріотичне виховання повинне гармонійно поєднуватися із залученням здобувачів освіти до кращих досягнень світової цивілізації. Дана система повинна сприяти виробленню прихильності до своєї національної спадщини і усвідомленню її ролі і місця в світовому духовному розвитку, також пошані і толерантності до всіх інших систем і традицій. Тільки глибока і усвідомлена любов до своєї спадщини спонукає людину з повагою відноситися до відчуттів інших.

Війна поставила перед закладами освіти Тернопільської області нові виклики та завдання. В умовах збройної агресії

російської федерації освітяни продовжують активно працювати, організовуючи освітній процес, виховання, розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку.

Крім цього, педагоги не тільки тримають освітянський «фронт», а й з перших днів війни активно займаються волонтерством, організовують різноманітні благодійні заходи, перераховують кошти на потреби ЗСУ, БО «Повернись живим», надають адресну допомогу. Двоє наших колег боронять Батьківщину в лавах Збройних Сил України, стають прикладом мужності для своїх вихованців.

Працівники ТОКЦТКСЕУМ беруть участь у плетінні маскувальних сіток, залучаються до роботи в логістичних центрах для розвантаження та завантаження гуманітарної допомоги для регіонів, які потребують.

Протягом року залучаються на постійній основі до проведення заходів з національно-патріотичного виховання молоді різні державні та соціальні інституції, зокрема ветеранські, громадські організації, запрошуються до обговорення проблем патріотичного виховання молоді відомі вчені, державні і громадські діячі, представники культури і мистецтва, педагоги, ветерани війни, лідери громадських організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апраксина О.А. Позакласна робота в школі, К., Освіта 2007. 130 с.
2. Арчажникова Л.Г. Теорія і методика виховання. Програма для вищих педагогічних учбових закладів. Ужгород, 1991. 309 с.
3. Губко О.Т., Руденко Ю.Д., Кузь В.Г. Українська козацька педагогіка і духовність. Умань, 2005.
4. Актуальні завдання громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс]: резолюція науково-практичної конференції на тему: «Формування громадянських цінностей учнівської молоді засобами суспільних

дисциплін». – Режим доступу: www.novadoba.org.ua.

5. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Бех, К. Чорна. Світ виховання. 2007. № 1. С. 23–34.
6. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал / Григорій Ващенко. Полтава, 1994. С. 174–181.
7. Виховуємо людину і громадянина: навч.-метод. посіб. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2006. 127 с.
8. Вчимося обирати: Інформаційно-методичні матеріали на допомогу вчителю. – Львів: НВФ «Українські технології», 2006. 124 с.
9. Гнатюк В.М. Управління системою національного виховання учнів загальноосвітньої школи: методичний посібник. Київ, «Оріяни», 1998.
10. Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія / Упорядники М.А. Рогозін, О.В. Сухомлинська. Донецьк, 2001. С.213.
11. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. К.: Видавництво Етна-1, 2008. 174 с.
12. Демідієнко О. Основи краєзнавства / О. Демідієнко, О. Іонова, В. Кузнецова. Х.: Світ дитинства, 1999. 96 с.
13. Завгородня Т. «Прогульки» як важливий засіб пізнання рідного краю українською молоддю Галичини (1920–1930-ті рр.) / Т. Завгородня, І. Стражникова // Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Косів; Вишняця, 2006. С. 92–97.
14. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, Л.І. Паращенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, С.Є. Трубочова. К.: Вид-во «К.І.С.», 2004. 112 с.